

Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo 1995–2015

(Toim.)

SUSAN KUIVALAINEN

JUHA RANTALA

KATI AHONEN

KATI KUITTO

LIISA-MARIA PALOMÄKI

Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo 1995–2015

(Toim.)

SUSAN KUIVALAINEN

JUHA RANTALA

KATI AHONEN

KATI KUITTO

LIISA-MARIA PALOMÄKI

Eläketurvakeskus

00065 ELÄKETURVAKESKUS

Puhelin 029 411 20 • Faksi 09 148 1172

Pensionsskyddscentralen

00065 PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

Telefon 029 411 20 • Fax 09 148 1172

Finnish Centre for Pensions

FI-00065 Eläketurvakeskus Finland

Telephone +358 29 411 20 • Fax +358 9 148 1172

Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy

Helsinki 2017

ISBN 978-951-691-260-1 (nid.)

ISBN 978-951-691-261-8 (PDF)

ISSN 1236-3049 (painettu)

ISSN 1798-7482 (verkkojulkaisu)

SAATE

Eläkepolitiikan tavoitteena on turvata kaikille eläkeläisille kohtuullinen kulutus-taso ja estää köyhyys. Tämä tutkimus sisältää tiiviin katsauksen eläkeläisten toi-meentuloon ja siihen vaikuttaneisiin tekijöihin vuosina 1995–2015 ja valottaa näin osaltaan eläketurvalle annettujen tavoitteiden onnistumista.

Toimittajakunnan lisäksi tutkimuksen muut kirjoittajat ovat Marja Riihelä Valtion taloudellisesta tutkimuskeskusta sekä Jukka Lampi ja Heidi Nyman Elä- keturvakeskuksesta. Kiitämme heitä hyvästä yhteistyöstä. Lämmin kiitos myös Jukka Appelqvistille ja Janne Saloselle Eläketurvakeskuksesta tutkimuksen tie- tolaatikoiden laatimisesta.

Kiitämme Pertti Honkasta Kansaneläkelaitoksesta asiantuntevasta avusta. Eläketurvakeskuksesta kiitämme Marjukka Hietaniemeä ja Mikko Kauttoa tutki- muksen käsikirjoituksen kommentoinnista ja Suvi Pohjoisahoa ja Merja Raunis- ta tutkimuksen saattamisesta julkaisukuntoon.

Toimittajat

*Susan Kuivalainen, Juha Rantala, Kati Ahonen, Kati Kuitto
ja Liisa-Maria Palomäki*

TIIVISTELMÄ

Tutkimus sisältää monipuolisen ja ajantasaisen kuvan eläkeläisten toimeentulosta ja kehityksestä kahdenkymmenen vuoden ajanjaksolla. Toimeentuloa mitataan toimeentulotutkimuksessa vakiintuneilla tavoilla: käytettävissä olevilla tuloilla, kulutuksella, varallisuudella, toimeentulokokemuksilla ja vakavalla aineellisella puutteella. Eläkeläisten toimeentuloa arvioidaan lisäksi kansainvälisestä vertailevasta näkökulmasta. Aineistoina käytetään Eläketurvakeskuksen ja Kansaneläkelaitoksen Suomen eläkkeensaajien yhteistilastorekisteriä, Tilastokeskuksen tulonjakoaineistoa, kulutus- ja varallisuustutkimusta sekä Eurostatin tulo- ja elinoloaineistoa.

Eläkeläisten määrä noussut

Vuonna 2015 Suomessa asui yli 1,4 miljoonaa eläkeläistä. Tarkastelujakson aikana eläkeläisten määrä on kasvanut liki 300 000:lla. Vuodesta 1995 vuoteen 2015 eläkeläisten väestöosuus on noussut 27,7 prosentista 31,5 prosenttiin.

Vanhuuseläkkeestä on tullut hallitsevampi eläkelaji suurten ikäluokkien saavuttaessa eläkeiän ja elinajan pidentymisen sekä varhaiseläkkeisiin tehtyjen uudistusten myötä. Vanhuuseläkkeellä olevien määrä on noussut 800 000:sta 1,2 miljoonaan ja vuonna 2015 he muodostivat 85 prosenttia eläkeläisistä. Samalla varhaiseläkelajien merkitys on pienentynyt. Tarkastelujaksolla varhaiseläkeläisten määrä on vähentynyt yli 100 000:lla.

Työeläkkeen merkitys on tarkastelujaksolla myös kasvanut. Aiempaa suurempi määrä eläkeläisistä saa vain työeläkettä ja työeläkkeen osuus kokonaiseläkkeestä on noussut. Vastaavasti kansaneläkkeen merkitys on pienentynyt. Eläkeläisten joukon rakenteellinen muutos johtuu työeläkejärjestelmän kypsymisestä ja kansaneläkkeen muuttamisesta kokonaan työeläkevähenteiseksi.

Eläkeläisten toimeentulo kehittynyt myönteisesti – keskieläke, tulot, kulutus ja varallisuus kasvaneet

Kahdenkymmenen vuoden aikana keskimääräinen kokonaiseläke on noussut reaalisesti 36 prosenttia. Eläkeläisten joukossa tapahtunut rakenteellinen muutos selittää suurelta osin keskimääräisen kokonaiseläkkeen kasvua. Tämä on seurausta paitsi työeläkejärjestelmän täysistä karttumisajoista sekä työurien piden-

tymisestä myös siitä, että vanhuuseläkkeellä olevien joukosta on poistunut pienituloisia henkilöitä, joiden kokonaiseläkkeestä kansaneläke on muodostanut isomman osan.

Eläkeläisten käytettävissä oleva tulo kulutusyksikköä kohden on vuodesta 1995 vuoteen 2014 kasvanut reaalisesti 48 prosenttia. Bruttotuloista eniten on noussut työeläkkeen määrä. Eläkkeet muodostavat edelleen merkittävän osan eläkeläisten bruttotuloista, vuonna 2014 osuus oli 62 prosenttia.

Myös kulutusmenoilla mitattuna eläkeläisten toimeentulo on parantunut. Vuodesta 1995 vuoteen 2012 eläkeläiskotitalouksien kulutusmenot ovat nousseet reaalisesti 45 prosenttia. Koko tarkastelujakson ajan eläkeläiskotitaloudet kuluttivat tuloistaan pienemmän osan kuin töissä olevat tai muut ammatissa toimimattomat kotitaloudet. Toisin sanoen eläkeläiset säästivät muita enemmän. Säästämisaste on pysynyt samana koko tarkasteluajan.

Niin ikään eläkeläistalouksien varallisuus on kasvanut tarkasteluajanjaksoilla. Vuodesta 1994 vuoteen 2013 eläkeläiskotitalouksien nettovarallisuus on noussut hieman yli kaksinkertaiseksi, kun palkansaajakotitalouksissa varallisuus kasvoi vajaa kaksinkertaiseksi. Eläkeläiskotitalouksien nettovarallisuus on ollut koko tarkastelujakson palkansaajia korkeampi. Vuonna 2013 se oli noin puolet korkeampi.

Eläketulo kehittynyt eläkeajanakin myönteisesti

Valtaosa eläkeläisten keskimääräisestä kokonaiseläkkeen noususta selittyy rakenteellisella muutoksella, mutta eläkkeiden kehitykseen vaikuttavat myös muutokset eläkeaikana. Maksussa olevia eläkkeitä korotetaan indeksien perusteella. Työeläkeindeksi nousi tarkastelujaksolla reaalisesti seitsemän prosenttia ja kansaneläkeindeksi, kansaneläkkeisiin tehdyt tasokorotukset huomioon ottaen, yhdeksän prosenttia.

Eläkeaikaista tulokehitystä tutkittiin seuraamalla vuonna 1995 vanhuuseläkkeelle siirtyneiden kokonaiseläkkeen kehitystä vuoteen 2015. Koko seurannan ajan mukana olleiden ryhmässä keskimääräinen kokonaiseläke nousi reaalisesti 21 prosenttia. Indeksikorotusten lisäksi kokonaiseläke voi eläkeaikana nousta myös muista syistä, kuten lesken- tai takuueläkkeen saamisen seurauksena.

Eläkeläisten suhteellinen asema palkansaajiin säilynyt

Keskimääräisen kokonaiseläkkeen taso suhteessa keskiansioihin on ollut koko

tarkastelujakson noin 50 prosenttia. Eläkkeellä olevien asema suhteessa työssä oleviin on pysynyt ajanjaksolla samanlaisena myös käytettävissä olevan tulon ja kulutuksen osalta. Suhteessa ammatissa toimiviin eläkeläisten tulot ovat vaihdelleet 73–81 prosentin välillä. Koko väestöön verrattuna eläkeläisten tulot ovat olleet 86–93 prosenttia. Eläkeläistalouksien kulutus oli tarkastelujaksolla noin kaksi kolmasosaa työssä olevien kulutuksesta. Suhteessa muihin ammatissa toimimattomiin eläkeläisten asema on selvästi parantunut.

Kokonaisuudessaan toimeentuloerot eläkeläisten välillä pysyneet lähes ennallaan – ikäryhmien väliset erot kasvaneet ja sukupuolten välinen ero kaventunut

Eläkeläiset eivät ole toimeentulon tai sen kehityksen suhteen yhtenäinen ryhmä. Korkein keskimääräinen kokonaiseläke on 65–74-vuotiailla. Tässä ikäryhmässä kokonaiseläke on tarkastelujaksolla myös kasvanut eniten samoin kuin käytettävissä olevat tulot ja kulutuskin. Ikäryhmään kuuluu paljon niitä, jotka ovat jääneet hiljattain eläkkeelle, tehneet pitkän työuran ja työskennelleet suuren osan työurastaan työeläkejärjestelmän voimassaolon aikana. Selvästi matalin keskimääräinen kokonaiseläke on alle 55-vuotiailla työkyvyttömyyseläkeläisillä, joiden keskimääräinen kokonaiseläke ei ole myöskään noussut reaalisesti lainkaan kahdenkymmenen vuoden aikana. Suhteessa keskimääräiseen ansiotuloon työkyvyttömyyseläkkeen taso on heikentynyt.

Sukupuolten välinen ero eläketasossa on sen sijaan kaventunut. Naisten kokonaiseläke on noussut miehiä enemmän. Vuonna 1995 naisten kokonaiseläke oli 73 prosenttia miesten eläkkeestä, vuonna 2015 osuus oli 78 prosenttia. Eron pienentyminen johtuu pääasiassa naisten työssäkäynnin lisääntymisestä ja siitä myötä työeläkkeen nopeammasta kasvusta naisilla. Tarkastelujakson aikana naisten osuus vain kansaneläkettä saavista on myös selvästi alentunut.

Eläkkeiden jakautumisessa ei ole tapahtunut merkittävää muutosta kahdenkymmenen vuoden aikana. Kulutuksella mitattunakin eläkeläistalouksien keskinäiset erot ovat pysyneet ennallaan. Tuloerot eläkeläisväestössä ovat kuitenkin hienoisesti kasvaneet tarkastelujaksolla. Muutos selittyy pitkälti ylimmän tulokymmenyksen omaisuustulojen kasvulla. Tuloerot eläkeläisten välillä ovat edelleen pienempiä kuin väestössä keskimäärin.

Eläkeläisten pienituloisuus samalla tasolla kuin väestössä keskimäärin, toimeentulo heikointa alle 55-vuotiailla ja yksin asuvilla eläkeläisillä

Vuonna 2014 eläkeläisistä 12,8 prosenttia oli pienituloisia, kun pienituloisuusraja perustuu 60 prosenttiin mediaanituloista. Pienituloisuus oli suunnilleen samalla tasolla kuin koko väestöllä. Kun pienituloisuusrajana käytetään 50 prosenttia mediaanituloista, eläkeläisten pienituloisuusaste oli neljä prosenttia vuonna 2014. Matalammalla rajalla eläkeläisten pienituloisuus on myös koko väestöä harvinaisempaa.

Käytettävissä olevilla tuloilla ja kulutuksella arvioituna heikoin toimeentulo on nuorimmilla eläkeläisillä. Vuonna 2014 alle 55-vuotiaiden pienituloisuusaste oli 34 prosenttia. Tarkastelujakson aikana ikäryhmän pienituloisuusaste on kolminkertaistunut. Merkillepantavaa on, että alle 65-vuotiaiden eläkeläisten pienituloisuusaste on noussut koko tarkasteluperiodin, kun taas vanhuuseläkeläisillä se ei ole kymmenen viime vuoden aikana kasvanut lainkaan. Nuorempien eläkeläisten heikentynyt asema ilmenee myös siinä, että aiempaa suurempi osa heistä saa eläketulonaan vain kansaneläkettä.

Yksin asuvilla eläkeläisillä on selvästi korkeampi pienituloisuusriski kuin perheellisillä. Myös kulutuksella mitattuna yksin asuvien toimeentulo on perheellisiä heikompaa. Vuonna 2014 yksin asuvista eläkeläisistä 27 prosenttia oli pienituloisia, kun perheellisillä tämä osuus oli vain kolme prosenttia. Alle 55-vuotiaista yksin asuvista eläkeläisistä jopa 59 prosenttia oli pienituloisia vuonna 2014. Myös yksin asuvien 75 vuotta täyttäneiden pienituloisuus on yleistä. 75 vuotta täyttäneet yksinasuvat naiset muodostavat suurimman pienituloisten ryhmän eläkeläisistä.

Eläkeläisten taloudellinen asema EU-maiden keskitasoa parempi, vakavaa aineellista puutetta tai toimeentulovaikeuksia koetaan Suomessa vähän

Eurooppalaisessa vertailussa suomalaisten eläkeikäisten toimeentulo on tuloja ja tulonjakoa kuvaavilla mittareilla eurooppalaisen keskitason tuntumassa. Eläkeikäisten ostovoima on Suomessa hieman EU:n keskiarvoa korkeampi ja se on hiukan parantunut suhteessa muihin EU-maihin vuosien 2004 ja 2013 välillä. Eläkeikäisten keskinäiset tuloerot ovat EU-maiden keskivertoa matalammat, mutta toisaalta eläkeikäisten suhteellinen tuloasema verrattuna työikäiseen väestöön on vähän eurooppalaista keskitasoa heikompi. Eläkeikäisten suhteellinen

köyhyysriski on Suomessa lähellä EU:n keskiarvoa, mutta ikääntyneiden, naisten ja yksinasuvien köyhyysriski on keskimääräistä korkeampi.

Kokemusperäisillä mittareilla arvioituna eläkeikäisten toimeentulo on Suomessa selvästi EU-keskitasoa korkeampaa. Vakavaa aineellista puutetta tai vakavia toimeentulovaikeuksia koki Suomessa vuonna 2014 vain pari prosenttia vanhuuseläkeikäisestä väestöstä. Nämä kokemukset ovat entisestään vähentyneet vajaan kymmenen vuoden aikana. Toimeentulon moniulotteinen tarkastelu osoittaaakin suomalaisten eläkeläisten taloudellisen aseman olevan keskimääräistä EU-tasoa parempi.

SUMMARY

This study provides a comprehensive and up-to-date overview of pensions and pensioners' economic welfare in Finland over the past 20 years. Economic welfare is measured using established research indicators: disposable income, consumption, assets, subjective financial well-being and severe material deprivation. Furthermore, pensioners' economic welfare is assessed from an international comparative perspective. The data come from statistics jointly compiled by the Finnish Centre for Pensions (ETK) and the Social Insurance Institution of Finland (Kela), Statistics Finland's income distribution statistics, studies on consumption expenditure and assets as well as European Union statistics on income and living conditions.

Number of pensioners has increased

In 2015 the number of pensioners residing in Finland was over 1.4 million. Since 1995 this figure has increased by almost 300,000. From 1995 to 2015, the proportion of pensioners in the population has risen from 27.7% to 31.5%.

With the arrival of baby boomers at retirement age, the continuing rise of life expectancy and reforms to the early retirement pension system, old-age pension has become an increasingly prevalent type of pension. The number of people on an old-age pension has risen from 800,000 to 1.2 million, and in 2015 old-age pension recipients accounted for 85% of all pensioners in Finland. At the same time, the significance of early retirement pensions has receded. In 1995–2015 the number of early retirement pension beneficiaries has fallen by more than 100,000.

The earnings-related pension has gained in significance during the period under study. An increasing proportion of pensioners receive an earnings-related pension only, and the earnings-related pension accounts for an increased share of total pension income. The significance of the national pension has declined accordingly. These structural changes in the population of pensioners are explained by the maturation of the earnings-related pension system as well as new rules of the national pension in 1996 which meant that receipt of an earnings-related pension reduced entitlement to national pension by its full amount.

Pensioners' economic welfare has developed favourably: average pension, income, consumption and assets have all increased

In the past 20 years the average total pension has increased in real terms by 36%. This is largely explained by structural changes in the population of pensioners. The higher average old-age pension, then, is explained by the fact that increasing numbers have accrued full entitlements under the earnings-related pension system; that they have longer working histories; and that old-age pension beneficiaries include fewer low-income recipients for whom the national pension has made up the bulk of total pension earnings.

Pensioners' disposable monetary income per consumption unit has increased in real terms by 48% from 1995 to 2014. The gross income item that has increased most is the amount of earnings-related pension. Pensions continue to account for a significant proportion of pensioners' gross income. In 2014, the figure was 62%.

Pensioners' economic welfare has also improved when measured in terms of consumption spending. From 1995 to 2012, pensioner households' consumption spending increased in real terms by 45%. In 1995–2015, pensioner households spent a smaller proportion of their income than both employed households and other economically inactive households. In other words, pensioners saved more than others. The savings rate has been the same throughout the period under study.

The assets of pensioner households have also increased. From 1994 to 2013, pensioner households' net assets have slightly more than doubled, whereas in employee households assets have less than doubled. Pensioner households' net assets have been higher than employees' assets throughout the period under study. In 2013 their net assets were half as much again as those of employees.

Pension income has increased even during retirement

Most of the increase in pensioners' average total pension is explained by structural changes, but the development of pension income is also affected by changes during the retirement period. Pensions in payment are uprated on the basis of different indices. In 1995–2015 the earnings-related pension index increased in real terms by 7% and the national pension index by 9% (including the general increases made to the national pension).

Income changes during the period of retirement were studied by following the development of total pension earnings for those who entered old-age retirement in 1995 through to 2015. In the group surviving through to the end of the follow-up, average total pension earnings increased in real terms by 21%. During

retirement, total pension earnings can rise not only with index-linked increases, but also for other reasons, including entitlement to a surviving spouse's pension or a guarantee pension.

Pensioners' relative position unchanged vis-à-vis working population

The ratio of average total pension income to employees' average earned income has been unchanged at around 50% throughout the period under study. The position of pensioners vis-à-vis the working population in terms of income and consumption is also unchanged. Pensioners' income has varied in the range of 73–81% of the income of the economically active population, and in the range of 86–93% of the income of the total population. In 1995–2015, pensioner households' consumption spending was around two-thirds of the figure for the economically active population. The position of pensioners vis-à-vis other economically inactive groups has clearly improved.

Overall income differentials between pensioners more or less unchanged – age group differences have increased and gender differences decreased

Pensioners are not a homogeneous, coherent group with respect to income or income development. The average total pension is highest in the age group 65–74. Pensioners in this same age group have also seen the biggest increase in their total pension as well as in their disposable income and consumption in 1995–2015. In this age group there are large numbers who have retired recently, who have long work histories and who have worked much of their careers under the earnings-related pension system. By far the lowest average total pension is recorded for disability pension recipients under 55, whose average total pension has not increased at all in real terms from 1995 to 2015. The level of disability pension has declined in comparison with average earned income.

The gender gap in pensions, by contrast, has been reduced. Women's total pension has increased more than men's. In 1995 women's total pension was 73% of men's pension, in 2015 that figure was up to 78%. The main reason why this gap has narrowed lies in women's increased labour market participation, which has meant that women's earnings-related pension has accrued more rapidly. In 1995–2015, the proportion of women receiving a national pension only has clearly fallen.

There has been no significant change in the distribution of pensions over the past 20 years. Differences between pensioner households in consumption

spending are also unchanged. However, income differentials in the pensioner population have increased slightly during the period under study. This change is largely explained by increased property income in the highest income decile. Income differentials among pensioners are still smaller than in the population on average.

Pensioners' risk of poverty at the same level as in the total population, economic welfare weakest among pensioners under 55 and pensioners living alone

In 2014, 12.8% of Finnish pensioners were at risk of poverty based on the poverty threshold of 60% of median household income. This is roughly at the same level as in the total population. Based on the 50% of median income criterion, the proportion of pensioners at risk of poverty in 2014 was 4%. Under this lower threshold criterion the figure for pensioners is lower than in the whole population.

Economic welfare, when measured in terms of disposable income and consumption, is weakest among the youngest pensioners. Risk of poverty is most common in the age group under 55 (34%). The poverty risk rate has trebled from 1995 to 2015. It is noteworthy that among pensioners under 65, the poverty risk rate has increased throughout the period in focus, whereas among old-age pensioners it has not increased at all in the past 10 years. Another indication of the deteriorating position of younger pensioners is that a growing proportion of them depend on a national pension as their only source of pension income.

Pensioners living alone are at much higher risk of poverty than pensioners living with a family. When measured in terms of consumption, too, single-living pensioners are in a weaker welfare position than pensioners living with a family. In 2014, 27% of single-living pensioners were at risk of poverty, compared with less than 3% of pensioners living with a family. In the age group under 55, a very high 59% of pensioners were at risk of poverty in 2014. The risk of poverty is also high among single-living pensioners over 75. Single-living women aged over 75 constitute the biggest group of pensioners at risk of poverty.

Financial position of pensioners in Finland better than in the EU on average, severe material deprivation or difficulties making ends meet very rare

Indicators of income and income distribution suggest that the position of Finnish people in retirement age is around the European average. Purchasing power in

this age group is slightly stronger in Finland than in the EU on average, and it has slightly improved in a European comparison from 2004 to 2013. Income differentials between pensioners are smaller than in the EU on average, but on the other hand the relative income position of pensioners compared with the working age population is slightly weaker than in Europe on average. Finnish pensioners' relative poverty risk is close to the EU average, but the risk for older people, women and single-living persons is higher than average.

When measured on the basis of subjective experiences, pensioners' economic welfare in Finland is clearly higher than in the EU on average. In 2014 no more than a couple of per cent of the population in retirement age experienced severe material deprivation or serious difficulties making ends meet. These experiences have continued to decrease over the past decade. Indeed, a multidimensional examination of economic welfare shows that the financial position of Finnish pensioners is stronger than in the EU on average.

SISÄLTÖ

1 Johdanto	17
<i>Susan Kuivalainen</i>	
1.1 Eläkeläisten toimeentulon tutkimuksen tärkeys	17
1.2 Eläkeläisten toimeentuloa koskeva aiempi tutkimus	24
1.3 Tutkimuksen asetelma ja rakenne	28
Lähteet	33
2 Eläkeläisten määrän ja rakenteen kehitys	39
<i>Susan Kuivalainen, Juha Rantala, Heidi Nyman ja Jukka Lampi</i>	
2.1 Johdanto	39
2.2 Eläkeläiset eläkelajin mukaan	41
2.3 Eläkeläiset iän ja sukupuolen mukaan	46
2.4 Eläkeläiset eläkejärjestelmän mukaan	49
2.5 Yhteenveto	56
Lähteet	57
3 Eläkkeiden reaalin kehitys	59
<i>Juha Rantala, Susan Kuivalainen, Heidi Nyman ja Jukka Lampi</i>	
3.1 Johdanto	59
3.2 Kokonaiseläkkeen kehitys ja rakenne	61
3.3 Eläketulo iän ja sukupuolen mukaan	67
3.4 Eläketulojen jakautuminen	73
3.5 Eläketulo eläkkeelle siirryttäessä ja eläkeaikana	76
3.6 Yhteenveto	84
Lähteet	86
4 Eläkeläisten käytettävissä oleva tulo	89
<i>Juha Rantala ja Marja Riihelä</i>	
4.1 Johdanto	89
4.2 Keskeiset käsitteet ja tutkimusaineisto	90
4.3 Eläkeläisten käytettävissä oleva tulo keskimäärin	95
4.4 Eläkeläiset tulojakaumassa	99
4.5 Eläkeläisten tulojen koostumus	104

4.6 Eläkeläisten pienituloisuus	108
4.7 Yhteenveto.....	113
Lähteet.....	115
5 Eläkeläisten kulutus ja kulutuksen rakenne.....	119
<i>Kati Ahonen</i>	
5.1 Johdanto.....	119
5.2 Aineisto, käsitteet ja eläkeläiskotitalouden rakenne	120
5.3 Kulutusmenot ja kulutusaste	124
5.4 Kulutuksen rakenne.....	132
5.5 Varallisuus	136
5.6 Yhteenveto.....	139
Lähteet.....	141
6 Eläkeikäisten toimeentulo ja pienituloisuus eurooppalaisessa vertailussa.....	143
<i>Kati Ahonen, Kati Kuitto ja Liisa-Maria Palomäki</i>	
6.1 Johdanto.....	143
6.2 Aineisto ja käytetyt mittarit.....	144
6.3 Eläkeikäisten tulotaso EU-maissa.....	145
6.4 Köyhyys.....	151
6.5 Yhteenveto.....	164
Lähteet.....	166

1 Johdanto

Susan Kuivalainen

Tutkimuksessa tarkastellaan eläkeläisten taloudellista asemaa ja toimeentuloa vuodesta 1995 vuoteen 2015. Tavoitteena on ajantasainen ja monipuolinen kuva eläkkeiden tasosta ja eläkeläisten toimeentulosta sekä näiden kehityksestä kahdenkymmenen viime vuoden aikana. Tutkimus tuottaa tietoa paitsi eläketurvaa koskevalle päätöksenteolle ja julkiselle keskustelulle myös laajemmalle hyvinvointitutkimukselle. Eläketurvakeskus on julkaissut aiemmin kolme vastaavanlaista eläkeläisten taloudelliseen asemaan keskittyvää teosta (Hagfors ym. 2003; Uusitalo 2006; Kautto 2011). Tutkimus liittyy eläketurvan ensisijaiseen tehtävään, toimeentulon turvaamiseen ja sen toteutumisen arviointiin. Ajantasaisen tiedon tarve eläkeläisten taloudellisesta tilanteesta on kasvanut väestön ikääntymisen sekä työmarkkinoilla tapahtuneiden ja eläkejärjestelmään tehtyjen muutosten myötä.

1.1 Eläkeläisten toimeentulon tutkimuksen tarkeys

Eläketurvan tavoitteena on eläkeläisten toimeentulon turvaaminen ja köyhyyden ehkäiseminen. Vanhuuden toimeentuloa pidetään tärkeimpänä niin sanotuista vanhoista sosiaalisista riskeistä; vanhuuteen liittyvät pienentyneet mahdollisuudet tehdä täysipäiväisesti työtä, jolloin toimeentulo on taattava toisin keinoin. Suomen järjestelmässä eläkkeillä turvataan myös työkyvyttömyydestä ja perheenhuoltajan kuolemasta aiheutuvaa toimeentuloriskiä. Eläkejärjestelmän tavoitteet ovat sosiaalipoliittiset, siksi on tärkeää tutkia, miten eläketurva suojaa vakuutettuja toimeentuloon liittyviltä riskeiltä. Lähes kaikissa hyvinvointivaltioissa eläkemenot muodostavat suurimman sosiaalipoliittisen menonerän (Castles 2004; Kuitto 2011; OECD 2015). Suomessa lakisääteiset eläkemenot olivat yli 28 miljardia vuonna 2015 ja muodostavat suurimman yksittäisen erän sosiaalimenoista: vuonna 2014 osuus oli noin 42 prosenttia. Tämän tutkimuksen keskiössä on eläkeläisten toimeentulo ja sen riittävyys, eläkejärjestelmän meno- ja maksukehitystä ja sen taloudellista kestävyyttä käsitellään muun muassa Eläketurvakeskuksen säännöllisesti julkaisemissa pitkän aikavälin raporteissa (ks. Tikanmäki ym. 2016).

Kaikki vanhuuseläkeikäiset ovat Suomessa oikeutettuja vanhuudenajan toimeentuloon. Eläkejärjestelmä on kansainvälisesti hyvin kattava. Työeläkkeen tavoitteena on turvata toimeentulon tason kohtuullinen säilyminen vanhuuden, työkyvyttömyyden ja perheen huoltajan kuoleman varalta. Kansaneläkkeen tavoitteena on puolestaan turvata vähimmäistoimeentulo niille, joille työeläke jää alle vähimmäistasoksi katsotun rajan. Suomessa eläketurva muodostuu pitkälti lakisääteisestä eläketurvasta. Vapaaehtoisten työmarkkinasopimusperusteisten eläkkeiden ja yksityisten eläkevakuutusten, niin kutsuttujen toisen ja kolmannen pilarin, merkitys on vähäinen (ks. esim. Barr 2013).

Väestön ikääntymisen myötä eläke on aiempaa useamman toimeentulona

Väestön elinajan pidentymisen ja suurten ikäluokkien siirryttyä eläkkeelle eläkeläisten määrä on kasvanut. Eläketurva koskettaa tänä päivänä huomattavaa osaa väestöstä niin Suomessa kuin muissakin vauraissa teollisuusmaissa. Vuonna 2015 eläkkeensaajia oli 1,4 miljoonaa ja aikuisväestöstä miltei joka kolmas sai eläkettä. Osuus tulee edelleen nousemaan, sillä 65 vuotta täyttäneiden määrä kasvaa tulevana vuosikymmeninä eliniän pidentymisen myötä. Väestön ikääntyessä eläkkeet turvaavat toimeentuloa aiempaa suuremmalle osalle väestöstä. Eläkkeillä on keskeinen rooli eläkeläisten toimeentulossa, eläkkeet muodostavat keskimäärin noin 62 prosenttia eläkeläisten bruttotuloista (ks. luku 4). Eläkeläisten korkean väestöosuuden seurauksena eläkeläisten taloudellisella asemalla on entistä suurempi merkitys myös kuvaan koko väestön toimeentulon tasosta, mikä korostaa aiheen yhteiskunnallista merkitystä.

Koska eläke on ensisijainen toimeentulon lähde isolle osalle väestöstä, ovat eläkkeet olleet paljon esillä julkisessa keskustelussa. Eläketurvaan liittyvät kysymykset tulevat olemaan tulevaisuudessa todennäköisesti entistä enemmän esillä, sillä väestön ikääntyessä eläkeläiset muodostavat suuremman osan myös äänioikeutetuista (ks. esim. Binstock 2009). Puheenaiheita ovat olleet yhtäältä niin suuret eläkkeet kuin toisaalta eläkeläisten pienituloisuuskin. Samoin eläketulojen suhde työtuloihin ja näiden kehityksen rinnakkaisuus on herättänyt keskustelua. Eläkkeiden taso on aina poliittinen kysymys, ja myös siksi aiheesta puhutaan paljon. Kansalaisten ajatukset eläketurvasta näyttävät seuraavan mediassa esillä olevia teemoja (Liukko 2016). Eläketurva on laajojen ryhmien intressissä, sillä käytännössä kaikki ovat tulevia eläkkeensaajia (vrt. Lynch 2015).

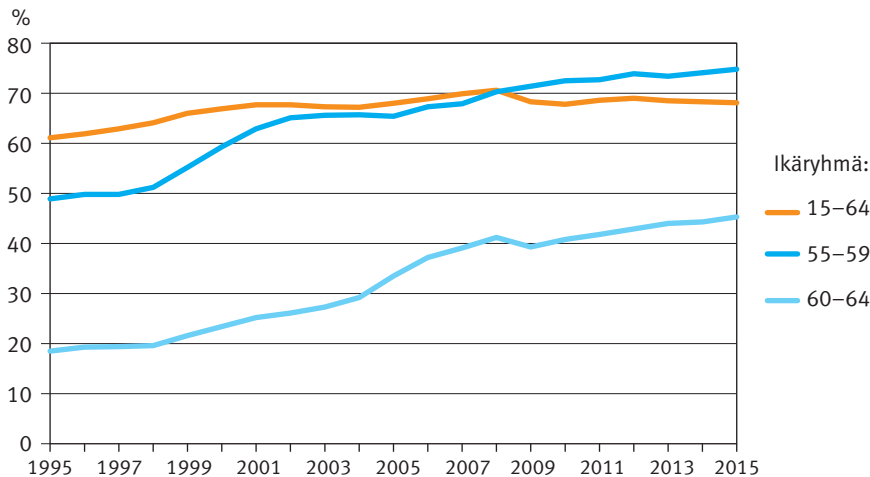
Ikääntyneiden parantunut työmarkkinatilanne

Muutokset työmarkkinoilla heijastuvat myös eläketurvaan. Työllisyyskehityksen vaikutukset näkyvät usein pitkällä viiveellä eläkkeiden tasossa. Naisten ansiotyössä käynnin yleistyminen 1960- ja 1970-luvuilta näkyy tänä päivänä naisten kohonneena työeläkkeen tasona (ks. Rantala & Riihelä 2016). Työmarkkinoiden muutokset voivat välittyä lyhyemmälläkin aikavälillä eläketurvaan. 1990-luvun alun laman aikaan puolet 55–59-vuotiaiden työpaikoista katosi, ja iso osa ikäryhmästä siirtyi työmarkkinoilta työttömyyseläkkeelle (ks. esim. Huovinen & Piekkola 2001). Tämän tutkimuksen tarkastelujaksolle sijoittuvat niin talouden voimakas kasvukausi kuin pidempään jatkunut taloudellinen taantumakin, joilla molemmilla on vaikutusta ikääntyvien toimeentuloon.

Tarkastelujakson keskeinen muutos liittyy yli 54-vuotiaiden työllisyyden kasvuun. 55–59-vuotiaiden työllisyysaste on kahdenkymmenen vuoden aikana noussut 25,9 prosenttiyksiköllä (kuvio 1.1). Samanlainen, mutta vieläkin voimakkaampi kehitys havaitaan 60–64-vuotiailla. Yli 54-vuotiaiden työllisyysasteen nousu on yleinen trendi monissa OECD-maissa (D’Addio ym. 2010; Ebbinghaus & Hofäcker 2013), mutta Suomessa nousu on keskimääräistä suurempaa johtuen osin alhaisesta lähtötasostamme. Huolimatta myönteisestä kehityksestä ikääntyvien, erityisesti miesten, työllisyysaste on Suomessa edelleen alempi kuin muissa Pohjoismaissa (ks. lisää Kannisto 2016). Työllisyystilanteen parantuminen näkyy myös vanhemman työvoiman alentuneena työttömyytenä.

Kuvio 1.1.

15–64-, 55–59- ja 60–64-vuotiaiden työllisyysaste vuosina 1995–2015.

Lähde: Työvoimatutkimus, Tilastokeskus.

Myönteinen työllisyyskehitys on merkinnyt, että aiempaa suurempi osa 55 vuotta täyttäneistä jatkaa työelämässä. Ikäryhmän eläkkeellä olo on siten vähentynyt ja eläkkeelle siirtyminen on myöhentynyt (ks. luku 2). Myös eläkeaikeissa tapahtuneet muutokset viestivät eläkkeelle siirtymisen myöhentymisestä (Järnefelt 2014). Taustalla on monet syyt, kuten eläkejärjestelmään tehdyt uudistukset (ks. esim. Hakola & Määttänen 2007; Kyyrä & Wilke 2007; Kyyrä 2010; Jauhiai-nen & Rantala 2011; Uusitalo & Nivalainen 2013), ikääntyvien työntekijöiden koulutustason nousu, terveyden ja työkyvyn paraneminen ja elinkeinorakenteen muuttuminen (Eläkekysymysten asiantuntijaryhmän raportti 2013, 199–211).

Eläketurvan uudistukset määrittävät eläkkeiden tasoa ja saajamäärää

Eläkeläisten taloudellisen asemaan vaikuttavat myös eläkejärjestelmään tehdyt muutokset. Tarkasteluajanjaksolla Suomen, samoin kuin monen muunkin maan, eläketurvaan on tehty useita uudistuksia (Ebbinghaus 2012; OECD 2015)¹. Uudistuksilla on ensisijassa pyritty sopeuttamaan järjestelmää kasvaviin eläkemenoihin ja pitenevään elinikään, mutta niillä on samalla monia vaikutuksia eläkeläisten toimeentuloon. Toimeentulon kannalta eläketasoa ja eläkkeensaanti-ehtoja koskevat muutokset ovat oleellisia. Eläketasoon tehdyt muutokset koskevat joko maksussa olevia tai tulevia, karttuvia eläkkeitä. Saantiehtoihin tehdyt muutokset vaikuttavat puolestaan siihen, miten ja kuka voi eläkkeelle siirtyä. Keskeiset eläkkeiden tasoon ja saantiehtoihin tehdyt muutokset on koottu taulukoihin 1.1 ja 1.2 (ks. muista uudistuksista esim. Eläkekysymysten asiantuntijaryhmän raportti 2013).

Eläketurvan uudistukset käynnistyivät 1990-luvun vaihteessa². Yksi merkittävimmistä tulevan eläkkeen tasoon vaikuttavista muutoksista oli vuoden 1992 tulopoliittisessa sopimuksessa sovittu työntekijän työeläkevakuutusmaksu, joka pari vuotta myöhemmin päätettiin vähentää myös eläkkeen perusteena olevasta palkasta. Keväällä 1995 työmarkkinajärjestöt sopivat useista muutoksista, joista vaikutuksiltaan mittavimpia oli työeläkkeen perusteena olevan eläkepalkan laskentatavan ja indeksijärjestelmän muuttaminen (ns. taitetun indeksin käyttöön-otto). Näistä jälkimmäinen vaikutti maksussa oleviin eläkkeisiin. 1990-luvun alkupuolella heikennettiin lisäksi julkisen sektorin eläketurvaa vastaamaan yksi-

1 Eläketurvakeskuksen sivuille on koottu keskeiset muutokset Suomen eläkejärjestelmässä sekä tietoa muiden maiden eläkejärjestelmistä ja niiden uudistuksista www.etk.fi.

2 Eläkepolitiikan suunnan muutokseen vaikuttivat laman lisäksi väestön ikääntyminen ja huoli eläkejärjestelmän taloudellisesta kestävydestä. Suunnan muutos tapahtui myös laajemmin suomalaisessa sosiaaliturvajärjestelmässä (Julkunen 2000).

tyisalojen eläke-etuuksia. Kansaneläkkeeseen tehtiin merkittävä uudistus vuonna 1996, kun kansaneläke muuttui kokonaan työeläkevähenteiseksi. Universaali kansaneläkkeen pohjaosa poistui asteittain vuoteen 2001 mennessä, minkä myötä kansaneläkettä saavien määrä laski tuntuvasti (ks. luku 2). 1990-luvulla kansaneläkkeen reaalin ja suhteellinen taso heikkeni, kun siihen ei tehty tasokorotuksia ja osa indeksikorotuksista jätettiin tekemättä.

1990-luvun loppupuolella voimistuneet toimet varhaisten eläkereittien karsimiseksi jatkuivat 2000-luvulla. Varhaiseläkemuotojen ikärajoja nostettiin, ja tavoitteeksi tuli eläkkeelle siirtymisen myöhentämisen rinnalle työurien pidentäminen. Suomen työeläkejärjestelmän muutokset ovat seuranneet eläkepolitiikan kansainvälisiä trendejä. 1990-luvulla rahoituksellisen kestävyys turvaaminen oli vallitseva eläkeuudistusten moottori (Hinrichs & Lynch 2010; OECD 2015). 2000-luvun puolivälistä ja erityisesti finanssikriisin jälkeen painopiste on siirtynyt varhaiseläkereittien karsimiseen ja työurien pidentämiseen (Ebbinghaus 2012; Euroopan komissio 2015). Eläkeuudistukset voidaan nähdä myös laajempänä politiikan muutoksena, siirtymänä kohti aktivointipolitiikkaa (Julkunen 2013; Bonoli 2013; Hemerijck 2013).

Vuoden 2005 alussa voimaan tulleen työeläkeuudistuksen yhtenä keskeisenä tavoitteena oli myöhentää keskimääräistä eläkkeelle siirtymisikää 2–3 vuodella ja sopeuttaa eläkejärjestelmä keskimääräisen elinajan kasvuun. Uudistuksen myötä varhaiseläkkeitä edelleen karsittiin ja ikärajoja nostettiin. Samalla otettiin käyttöön joustava vanhuuseläke, jonka tarkoituksena oli antaa erilaisissa tilanteissa oleville suurempi vapaus valita itselleen sopiva aika siirtyä vanhuuseläkkeelle. Vuoden 2005 uudistus vaikutti monin tavoin myös eläkkeiden tasoon, muun muassa eläkepalkan laskentatapa ja eläkkeen karttumasäännöksiä. Käyttöön otettiin myös elinaikakerroin. (Ks. lisää esim. Tuominen 2004; Uusitalo & Nivalainen 2013; Nivalainen 2015.)

Työeläketurvan muutoksia on jatkettu vuoden 2005 jälkeenkin. Sosiaaliturvassa (2010) ja työurasopimuksessa (2012) sovitut muutokset koskivat pääasiassa varhaiseläkkeiden karsimista. Vuonna 2017 voimaan tuleva eläkeuudistus jatkaa edeltäjiensä tiellä tavoitteinaan eläkejärjestelmän rahoituksellisen kestävyys varmistaminen ja eläkkeelle siirtymisen myöhentyminen. Uudistusta ei esitellä tässä yksityiskohtaisemmin, koska voimaantulo ajoittuu tarkastelujakson jälkeiselle ajanjaksolle (ks. lisää 2017 uudistuksesta Kautto & Risku 2015; Reipas & Sankala 2015).

Työeläkkeiden lisäksi myös kansaneläkkeisiin on tehty muutoksia. Viime vuosikymmenen alkupuolella kansaneläkkeisiin tehtiin useampi korotus, joilla py-

rittiin korjaamaan kansaneläkkeen tason jälkeen jäämistä 1990-luvulla. Maaliskuussa 2011 tuli myös voimaan takuueläke, joka kohotti vähimmäiseläkkeen tasoa (ks. tietolaatikko 2.5). Vuonna 2010 kansaneläkeindeksiin päätettiin soveltaa edellisen vuoden pistelukua, jotta välttyttiin kansaneläkeindeksiin sidottujen etuuksien alentamiselta. Kansaneläkettä leikattiin ensimmäisen kerran 2000-luvulla vuonna 2015, kun hallitus päätti indeksin osittaisesta jäädyttämisestä. Vuonna 2016 uudenlaista politiikkaa jatkettiin kansaneläkkeen määrän laskiessa 0,4 prosenttia negatiivisen inflaation vuoksi. Vuonna 2017 kansan- ja takuueläkkeen tasoa edelleen leikataan.

Kahdenkymmenen vuoden aikana eläketurvaan on tehty useita muutoksia. Eläkkeen tasoa koskevat uudistukset vaikuttavat yleensä pitkällä aikavälillä ja koskevat ensi sijassa tulevia eläkkeensaajia. Poikkeuksena vuonna 1996 voimaan tullut indeksimuutos, joka koski maksussa olevia eläkkeitä ja vaikutti välittömästi eläkkeensaajien toimeentuloon. Eläkkeiden indeksoinnin merkitystä tarkastellaan luvussa kolme. Saantiehtoja koskevat uudistukset näkyvät sen sijaan nopeammin saajamäärissä, mikä tulee esiin tämän tutkimuksen toisessa luvussa.

Taulukko 1.1.

Työeläkejärjestelmään tehdyt eläkkeen tasoa ja saantiehtoja koskevat keskeiset muutokset vuosina 1995–2015 voimaantulovuoden mukaan.

Työeläke		
Tasoon vaikuttavat muutokset		Saantiehtoihin vaikuttavat muutokset
Eläkepalkan laskentasäännökset muutettiin ja eläkepalkka alettiin laskea kunkin työsuhteen päättymistä edeltäneiden kymmenen viimeisen kalenterivuoden perusteella. Työeläkkeiden indeksiturvaa muutettiin. Käyttöön otettiin indeksi, jossa työikäisten työeläkeindeksi oli 50/50 kuluttajahintaindeksin ja ansiotasoindeksin suhteen, 65 vuotta täyttäneillä ansiotasoindeksin painona oli 20 ja kuluttajahintaindeksin 80. Työkyvyttömyyseläkkeissä tulevaa aikaa ja sen karttumisprosentteja muutettiin eläketasoa heikentävästi.	1996	
	1998	Osa-aikaeläkkeen alaikäraja alennettiin 56 vuoteen.
Varhennetun vanhuuseläkkeen varhennuskerroin laskettiin (0,5 % → 0,4 % varhennuskuukautta kohden). Lykäyskerrointa laskettiin 1 prosentista 0,6 prosenttiin.	2000	Yksilöllisen varhaiseläkkeen ikärajaa nostettiin kahdella vuodella (58→60).
Osa-aikaeläkkeen aikaista vanhuuseläkkeen karttumaa alennettiin.	2003	Osa-aikaeläkkeen ikärajaa nostettiin kahdella vuodella (56→58).

<p>Eläkepalkka muutettiin, niin että eläkepalkka lasketaan koko työuran aikaisista ansioista.</p> <p>Eläkkeen karttuminen ulotettiin 18–22-vuotiaisiin. Karttuma tuli ikäsidonnaiseksi: 1,5 % alle 53-vuotialle, 1,9 % 53–62-vuotiaille ja 4,5 % 63–67-vuotiaille. Lykkäyskorotus myönnettiin vasta 68 vuoden täyttämisen jälkeen.</p> <p>Työansioiden tarkistamisessa eläkkeellesiirtymisvuoden tasoon otettiin käyttöön puoliväli-indeksin sijaan palkka-kerroin, jossa ansiotason muutoksen on 80 prosenttia ja hintojen 20 prosenttia. 65 vuotta täyttäneille voimassa ollut työeläkeindeksi (20/80) ulotettiin koskemaan kaikkia eläkkeensaajia.</p> <p>Varhennetun vanhuuseläkkeen varhennusprosenttia nostettiin (0,4 % → 0,6 %).</p> <p>Elinaikakerroin otettiin käyttöön (sovellettiin ensimmäisen kerran 2010).</p> <p>Palkattomilta jaksoilta kertyvä eläke-oikeus laajennettiin, kun alle 3-vuotiaan lapsen hoidosta ja opiskelusta alkoi karttua eläkettä.</p>	2005	<p>Vanhuuseläkeikä muutettiin joustavaksi (63–68 vuotta).</p> <p>Yksilöllinen varhaiseläke poistettiin vuoden 1943 jälkeen syntyneiltä. Julkisella sektorilla eläke voitiin kuitenkin myöntää vuosina 1944–1947 syntyneille.</p> <p>Työttömyyseläke lakkautettiin vähitellen. Ennen vuotta 1950 syntyneillä säilytettiin oikeus työttömyyseläkkeeseen entisin ehdoin.</p> <p>Varhennetun vanhuuseläkkeen alaikärajaa nostettiin kahdella vuodella (60→62).</p>
<p>Työkyvyttömyyseläkkeen ns. tulevan ajan eläkettä parannettiin: karttuma ikävuosien 50 ja 63 välillä nostettiin 1,3 prosentista 1,5 prosenttiin. Alle 51-vuotiaana työkyvyttömäksi tulleen eläkkeeseen maksettiin ensimmäisen kerran kertakorotus.</p> <p>Osa-aikaeläkkeellä eläkettä karttuu vain työansioista ei enää osa-aikaeläkkeen osuudesta.</p>	2010	<p>Osa-aikaeläkkeen alaikäraja nostettiin 60 vuoteen.</p>
	2013	<p>Osa-aikaeläkkeen alaikäraja nostettiin yhdellä vuodella (60→61).</p> <p>Varhennettu vanhuuseläke poistettiin vuonna 1952 ja sen jälkeen syntyneiltä.</p>
Eläkkeiden indeksikorotus rajattiin 0,4 %:iin.	2015	

Taulukko 1.2.

Kansaneläkejärjestelmään tehdyt eläkkeen tasoa ja saantiehtoja koskevat keskeiset muutokset vuosina 1995–2015 voimaantulovuoden mukaan.

Kansaneläke		
Tasoon vaikuttavat muutokset		Saantiehtoihin vaikuttavat muutokset
Kansaneläkkeen pohjaosan poistettiin vähittäin vuoteen 2001 mennessä, kun kansaneläke muutettiin kokonaan työeläkevähenteiseksi.	1996	
Kansaneläkkeeseen tehtiin tasokorotus.	2001	
Kansaneläkkeeseen tehtiin tasokorotus.	2005	Yksilöllinen varhaiseläke lakkautettiin vähitellen. 1943 syntyneet nuorin ko. eläkkeeseen oikeutettu ikäluokka. Varhennetun vanhuuseläkkeen ikäraja nousi (60→62). Ennen vuotta 1945 syntyneillä säilyi entinen ikäraja. Työttömyyseläke lakkautettiin vähitellen. Ennen vuotta 1950 syntyneillä säilytettiin oikeus työttömyyseläkkeeseen entisin ehdoin.
Kansaneläkkeeseen tehtiin tasokorotus.	2006	
Kansaneläkkeeseen tehtiin tasokorotus. Kansaneläkkeen kuntaluokitus poistettiin. Kansaneläke-käsite muuttui. Eläkkeensaajan hoitotukea ja asumistukea ei enää lue- ta eläkkeeksi.	2008	
Takuueläke tuli voimaan. Indeksileikkaus jätettiin tekemättä.	2011	Takuueläke tuli voimaan.
	2013	Kansaneläkejärjestelmässä varhennetun vanhuuseläkkeen alaikäraja muuttui 63 vuoteen. Vuonna 1951 tai sitä ennen syntyneet voivat saada varhennetun vanhuuseläkkeen edelleen 62 vuoden iässä.
Indeksikorotus rajattiin 0,4 %:iin.	2015	

1.2 Eläkeläisten toimeentuloa koskeva aiempi tutkimus

Eläkeläisten toimeentulon tutkimuksella on verrattain pitkät perinteet Suomessa. Terho Pulkkinen (1969) tutkimuksessa tarkasteltiin monipuolisesti eläkkeensaajien toimeentuloa jo 1960-luvulla. Tutkimuksesta ilmeni, että eläkeläisten suhteellinen asema oli merkittävästi huonompi kuin aktiiviväestön. Vanhusväestö olikin vielä 1960-luvulla köyhimpiä väestöryhmiä Suomessa. Vuonna 1962 voimaan tulleen työeläkejärjestelmän kehitys ovat merkinneet eläkeläisten toimeen-

tulon huomattavaa parantumista, ja 1980-luvun lopussa eläkeikäisten köyhyys oli pienentynyt merkittävästi (ks. esim. Jäntti & Ritakallio 1999).

Viime vuosina tutkimustoiminta eläkeläisten taloudellisesta asemasta on ollut suhteellisen vilkasta. Eläkeläisten toimeentuloa on tutkittu eniten tulojen näkökulmasta. Kotitalouden tulotasoa on pidetty kaikkein objektiivisimpana taloudellista toimeentuloa kuvaavana mittana (Canberra Group 2001), koska tulot kuvaavat kulutus- ja toimintamahdollisuuksia ja ovat taloudellisen toimeentulon peruslähtökohta. Eläkeläisten tuloja tarkastelevat tutkimukset ovat perustuneet pitkälti eläkerekisterin tietoihin tai Tilastokeskuksen tulonjakoaineistoihin.

Tutkimukset antavat myönteisen kuvan eläkeläisten tulojen kehityksestä. Keskimääräinen kokonaiseläke on noussut 2000-luvulla (Tuominen ym. 2011), samoin käytettävissä olevat tulot (Rantala & Suoniemi 2007; Rantala 2011). Myös eläkeläisten pienituloisuus on pysynyt koko väestön keskimääräisellä tasolla (Rantala 2011). Seurantatutkimuksissa on todettu, että eläkkeelle siirryttäessä toimeentulo ei merkittävästi muutu (Rantala & Suoniemi 2011) eikä se oleellisesti muutu myöskään kymmenen ensimmäisen eläkevuoden aikana (Rantala 2014). Pienituloisuus periytyy yleensä eläkettä edeltävältä ajalta. Eläkkeen taso on palkkatyöstä eläkkeelle siirryttäessä hieman alle 60 prosenttia muutaman vuoden takaisesta vakiintuneesta ansiotasosta (Rantala & Suoniemi 2010). Viimeaikaisten tutkimusten perusteella eläke näyttäisi turvaavan suhteellisen vakaan toimeentulon eläkeläisille³.

Taloudellista toimeentuloa on tarkasteltu tulojen ohella myös kulutuksen kautta. Kulutusmenojen on katsottu toimivan tuloja paremmin taloudellisten hyvinvointiresurssien mittana, koska menot edustavat kulutusta ja mittaavat näin suoremmin taloudellista hyvinvointia (ks. lisää esim. Niemelä 2005). Aho-sen ja Vaittisen (2015) tutkimus osoitti, että yli 60-vuotiaiden kulutus oli kasvanut vuosina 1985–2012 ja että heidän asemansa suhteessa työikäisiin oli parantunut selkeästi pitkällä aikavälillä. Myös eläkeikäisten kulutusrakenne oli lähentynyt työikäistä väestöä. Tutkimus antoi aiemman tutkimuksen tavoin viitetä siitä, että kulutus laskee suhteessa tuloihin vähitellen iän myötä (mm. Klander ym. 2004; Niemelä 2008).

Yksi toimeentulon mitta on varallisuuden määrä. Eläkeikäisten varallisuudesta on kuitenkin vähän viimeaikaista tutkimusta. Yksityisestä varautumisesta eläkeikaan sen sijaan löytyy tuoreempaa tutkimusta. Vaikka yksityinen varautuminen eläkeikää varten on tutkimusten mukaan melko yleistä – 43 prosent-

3 Siirtyminen vanhuuseläkkeelle on ollut joillekin pienituloisille keino selviytyä köyhyydestä eläkkeen taatessa säännöllisen ja varman kuukausitulon (Isola ym. 2015, 66–67).

tia 35–67-vuotiaista on säästänyt eläkeaikaa varten (Ahonen & Liukko 2016) –, sen taloudellinen merkitys jää keskimäärin melko pieneksi (Tenhunen 2012). Yksityinen säästäminen ei ole myöskään ratkaisu eläkeikäisten pienituloisuuteen. Ahosen ja Liukon (2016) mukaan niillä, joilla olisi suurin tarve täydentää eläke aikaista toimeentuloaan yksityisillä säästöillä, ei ole siihen taloudellista mahdollisuutta.

Eläkeläisten toimeentuloa on tutkittu kasvaneessa määrin subjektiivisten toimeentulokokemusten näkökulmasta (mm. Kautto ym. 2009; Palomäki 2009; 2013) ja kokemusperäinen hyvinvointi on saanut aiempaa suuremman merkityksen myös toimeentulotutkimuksessa. Tutkimukset ovat osoittaneet, että enemmistö eläkeläisistä kokee toimeentulonsa helpoksi. Koetut toimeentulovaikeudet ovat yleisempiä pienituloisilla, nuorilla ja terveytensä huonoksi kokevilla. Kelan toteuttamassa kyselytutkimuksessa tarkasteltiin täyttää kansaneläkettä saavien henkilöiden toimeentulokokemuksia (Airio ym. 2013). Täyden kansaneläkkeen saajista tyytyväisiä kotitalouden elintasoon ja kulutusmahdollisuuteen oli liki puolet ja vajaa kolmannes koki tulevaisuutensa helposti toimeen tuloillaan (emt., 155). Eläkeikäisten hyvinvointia on tutkittu kyselytutkimuksilla myös laajemmin (Danielsbacka ym. 2013; Haapola ym. 2013; Vaarama ym. 2014). Väestön ikääntyessä tämänkaltaiselle laajan näkökulman tutkimustiedolle on aiempaa suurempi tarve.

Perusturvan tason kysymykset ovat olleet laajalti esillä 2000-luvulla. Hallituskausittain toteutettava perusturvan riittävyyden arviointi säädettiin SATA-komitean ehdotuksesta lakisääteiseksi tehtäväksi vuonna 2010. Arviointiraportteista ilmenee, että eläkkeensaajien perusturvan taso oli kansaneläkkeen tasokorotusten, erityisesti takuueläkkeen, myötä muita perusturvan saajaryhmiä parempi (THL 2011; 2015a). Eläkkeensaajat olivat myös ainoa ryhmä, jolla ei ollut laskennallista oikeutta toimeentulotukeen ja jonka perusturvan taso riitti kattamaan kohtuullisen minimin mukaiset menot. Eläkkeensaajien muita ryhmiä korkeampi tulotaso on nähty perustelluksi ja hyväksyttäväksi, sillä eläkkeensaajien asema on luonteeltaan pysyvää (Airio ym. 2013, 145). Suomen Akatemian rahoittamassa Perusturvan riittävyys -hankkeessa on myös tarkasteltu perusturvan riittävyyttä eläkeläisille (esim. Niemelä & Raijas 2012). Tulokset ovat yhdenmukaisia perusturvan arviointiraporttien tulosten kanssa. Kelassa on arvioitu vuonna 2011 voimaan tulleen takuueläkkeen merkitystä. Uudistus on pienentänyt vanhuusväestön suhteellista tuloköyhyysriskiä (Honkanen & Tervola 2012). Pienempi

osa täyden kansaneläkkeen saajista koki toimeentulonsa heikoksi takuueläkeuudistuksen jälkeen (Airio & Numminen 2016).

Viime aikoina julkisuudessa on ollut esillä eläkeläisten kasvaneet taloudelliset ongelmat, kuten ylivelkaantuminen. Olemassa olevat tiedot näyttäisivät taloudellisten ongelmien olevan kuitenkin pääsääntöisesti keskimääräistä harvempia eläkeikäisillä. Suomen asiakastiedon tilastotietojen mukaan parilla prosentilla 65 vuotta täyttäneistä on maksuhäiriömerkintä⁴. Tuore tutkimus osoitti, että minimiviitebudjetilla laskettuna eläkeläisistä vain pari prosenttia määrittyi köyhäksi (Moisio ym. 2016). Toimeentulotukiasiakkuutta on pidetty yleisesti yhtenä köyhyyden mittarina (ks. esim. Kuivalainen 2013). Vanhuuseläkeikäisistä vain muutama prosenttia saa toimeentulotukea, myös pitkäaikainen toimeentulotuen saanti on hyvin vähäistä 65 vuotta täyttäneillä (THL 2015b). Leipäjonon asiakkaista eläkeläisten osuus on kuitenkin yli kolmannes (Ohisalo 2014). Myös Takuusäätiöltä⁵ takausta hakeneista asiakkaista eläkeikäisten osuus on vajaa neljännes.

Eläkeläisten toimeentulosta tuotetaan säännöllisesti tilastotietoa. Eläketurvakeskus ja Kansaneläkelaitos julkaisevat tilastotietoa muun muassa eläkkeensaajista, eläkkeen tasosta ja eläkkeelle siirtyneistä. Tilastokeskus tuottaa vuosittain tulonjakotilaston, jossa kuvataan eläkeläisten käytettävissä olevia tuloja. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen toimeentulotukitilastosta löytyy tietoa puolestaan ikäryhmittäin saadusta viimesijaisesta turvasta. Kansainvälisistä organisaatioista muun muassa Eurostat ja OECD tuottavat säännöllisesti tietoa eläkkeiden tasosta ja eläkeikäisten toimeentulosta. Nämä tahot julkaisevat muutama vuoden välein kattavat raportit eläkkeistä. Viimeisimpien vuosien raporttien valossa Suomen eläketurva on sekä tasoltaan että tulotasovaikutuksiltaan niin Euroopan kuin OECD-maidenkin keskiarvon tuntumassa (Euroopan komissio 2015; OECD 2015).

Eläkeläisten toimeentulosta ja eläkkeiden tasosta on nykyään saatavilla runsaasti tuotettua tietoa. Tieto on kuitenkin eri lähteissä ja erilaisin rajauksin ja käsittein tuotettua ja sen kokoaminen ja tulkinta vaativat aikaa ja perehtymistä. Tämän tutkimuksen tavoite on tuoda keskeiset toimeentuloa kuvaavat tiedot samanaikaiseen tarkasteluun ja koota näiden pohjalta yleistajuinen kuva eläkeläisten taloudellisesta tilanteesta.

4 http://www.asiakastieto.fi/documents/46608/48898/Maksuhairi%C3%B6tilastot_01_03_2015_YjaH.pdf/176362ca-f641-4ba3-a9a6-cb0395e1b4bd viitattu 3.10.2016.

5 Takuusäätiön tiedot saatu toiminnanjohtaja Juha A. Pantzarilta.

1.3 Tutkimuksen asetelma ja rakenne

Tutkimuksen tavoite on tuottaa monipuolinen kuva eläkeläisten toimeentulosta. Tämä edellyttää toimeentulon tarkastelua useasta näkökulmasta sekä erilaisen aineistojen käyttöä. Toimeentuloa tutkitaan eläkkeiden tason kautta sekä toimeentulotutkimuksessa vakiintuneilla tavoilla: käytettävissä olevilla tuloilla, kulutuksella, varallisuudella, subjektiivisilla toimeentulokokemuksilla ja aineellisella puutteella. Tutkimus tuottaa tietoa eläkepolitiikalle asetettujen tavoitteiden, kohtuullisen toimeentulon turvaamisen ja köyhyyden estämisen, toteutumisesta. Viime kädessä riittävä toimeentulon taso on yhteiskuntapoliittinen kysymys, johon ei ole numeerista vastausta. Tutkimus tarjoaa tietoa tähän keskusteluun.

Neljä vertailuasetelmaa

Tutkimuksessa eläkkeensaajien toimeentuloa tarkastellaan neljästä vertailevasta näkökulmasta. Eläkeläisten toimeentulon arvioinnissa ensimmäinen vertailukohta on muu väestö. Olennainen vertailukohta eläkeläisille on ammatissa toimiva väestö eli työssä olevat palkansaajat ja yrittäjät. Tarkastelu eläkkeiden kehityksestä suhteessa ammatissa toimivien ansiotason kehitykseen kertoo, miten eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo on säilynyt yleisen ansio- ja tulokehityksen tahdissa. Ammatissa toimivan väestön tulot ovat herkempiä talouden suhdanteenvaihteluille: noususuhdanteiden aikoina keskimääräiset ansiotulot yleensä kasvavat nopeammin kuin eläkeläisten, kun taas laskusuhdanteissa käy usein päinvastoin. Tämänkin vuoksi on hyvä tarkastella kokonaiskuva pitemmältä ajankaksolta. Toinen luonteva vertailukohta ovat muut ilman työtuloja elävät väestöryhmät, kuten työttömät ja opiskelijat. Vertailu auttaa suhteuttamaan eläkeläisten asemaa laajemmassa väestön ja sosiaaliturvan kokonaisuudessa.

Toinen vertailu käsittelee eläkeläisten sisäisiä eroja – 1,4 miljoonaa eläkkeensaajaa ei ole ryhmänä yhtenäinen. Osa on siirtynyt eläkkeelle hiljattain, osa on saanut eläkettä parin vuosikymmenen ajan. Eläkkeelle siirrytään eri-ikäisinä, saajina on sekä 20-vuotiaita että 99-vuotiaita. Eläkkeiden ja toimeentulon tasossa on vaihtelua muun muassa eläkelajien välillä, minkä vuoksi on tärkeää tutkia eläkeläisten sisäisiä eroja ja jakaumassa tapahtuneita muutoksia. Kiinnostuksen kohteena on erityisesti sukupuolten, ikäryhmien, eläkelajien ja kotitalousrakenteen väliset erot.

Kolmas ulottuvuus on ajallinen vertailu. Tarkastelun kohteena on, miten eläkeläisten toimeentulo on kehittynyt vuosien 1995 ja 2015 välisenä aikana. Pitemmän aikavälin tarkastelu tuo monipuolisemmin esiin muutoksia. Aikajän-

ne vaihtelee aineistositystä jonkin verran luvuissa. Kussakin luvussa tiedot ovat viimeiseltä saatavissa olevalta vuodelta.

Neljäs näkökulma eläkeläisten taloudellisen aseman arvioinnille on vertailu muihin maihin, jolloin suomalaisten eläkeläisten toimeentulon taso asettuu laajempaan kansainväliseen kontekstiin. Tutkimuksessa tarkastellaan Suomessa asuvien eläkeikäisten, 65 vuotta täyttäneiden, käytettävissä olevien tulojen tasoa ja jakautumista suhteessa muihin EU-maihin. Samalla nähdään, kuinka Suomen eläketurva onnistuu Euroopan unionin asettamien EU2020-tavoitteiden toteuttamisessa suhteessa muihin jäsenmaihiin.

Tutkimuksen rakenne, aineistot ja valinnat

Tutkimuksessa on johdannon lisäksi viisi lukua. Luvussa 2 kuvataan eläkeläisten määrää ja rakennetta ja näissä tapahtunutta kehitystä ja luvussa 3 eläkkeiden tasoa ja eläkkeiden jakaumaa. Molemmissa luvuissa aineistona on Eläketurvakeskuksen ja Kelan Suomen eläkkeensaajien yhteistilastorekisteri. Eläkerekisteristä käsin katsottuna eläkeläisten kohdejoukko näyttäytyy laajimmillaan: kaikki henkilöt, joille maksetaan jotakin eläkettä, kirjautuvat eläkkeensaajiksi. Joukko on tässä tutkimuksessa rajattu kohdistumaan Suomessa asuviin eläkeläisiin⁶. Tapa vastaa yleistä tilastointikäytäntöä ja on yhdenmukainen myös tutkimuksen muiden lukujen kanssa, joissa tarkastellaan Suomessa asuvia eläkeläisiä. Tarkemmin ottaen tarkastelu kohdistuu henkilöihin, jotka saavat omaan työuraan perustuvaa työeläkettä ja sitä täydentävää kansaneläkettä. Siten pelkästään perhe-eläkettä saavat⁷ on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle. Osa-aikaeläkkeen myöntämisperusteissa yksi edellytys on työnteon jatkuminen, siksi he lukeutuvat työllisyystilastoissa työllisiksi⁸, eivätkä sisälly tässäkään tarkasteluun. Tarkastelu ei myöskään koske henkilöitä, jotka saavat vain sotilasvamma-, liikenne tai tapaturmavakuutuseläkettä eikä henkilöitä, jotka saavat pelkkää takuueläkettä⁹. Tutkimuksessa tarkasteltavat eläkeläiset ovat Suomessa asuvia henkilöitä, jot-

6 Vuoden 2015 lopussa Suomesta maksettiin ulkomaille eläkettä yli 61 00 henkilölle, joka vastaa noin neljää prosenttia kaikista eläkkeensaajista.

7 Rajausta koskee ensisijassa lapseneläkkeen saajia ja niitä, lähinnä työikäisiä leskeneläkkeen saajia, jotka eivät saa omaan työuraan perustuvaa eläkettä. Vuonna 2015 lapseneläkettä sai noin 18 400 henkilöä. Määrä on laskenut kahdenkymmenen vuoden aikana yli 10 000 henkilöllä, mikä liittyy työikäisten kuolleisuuden vähentymiseen ja ikäluokkien pienentymiseen. Leskeneläkkeen saajia, jotka eivät saa oma-eläkettä oli vuonna 2015 yhteensä 23 500. (Ks. lisää perhe-eläkkeestä esim. Takala ym. 2015.)

8 Osa-aikaeläkkeensaajia oli vuonna 2015 noin 12 000. Määrä on ollut viime vuosina laskeva, ja vuoden 2017 eläkeuudistuksen myötä uusia osa-aikaeläkkeitä ei enää myönnetä. (Ks. lisää Takala & Väänänen 2016.)

9 Vain SOLITA-eläkettä saavia oli vuonna 2015 noin 5 400 henkilöä ja vain takuueläkettä saavia noin 2 800 henkilöä.

ka saavat vanhuus-, työkyvyttömyys- tai maatalouden erityiseläkettä. Tekstissä heistä käytetään käsitettä eläkeläiset. Ajanjaksolla lopetettut eläkemuodot, kuten työttömyys- ja yksilöllinen varhaiseläke, sisältyvät myös tarkasteluun. Lukujen 2 ja 3 alussa on määritelty keskeiset käsitteet erillisissä tietolaatikoissa.

Luvuissa 4 ja 5 tarkastellaan eläkeläisten laajempaa toimeentuloa, jossa otetaan huomioon kotitalouden tilanne ja eläketulon lisäksi myös muut tulot. Luvussa 4 tutkitaan eläkeläisten käytettävissä olevia tuloja ja luvussa 5 eläkeläisten kulutusta. Aineistona käytetään Tilastokeskuksen tulonjakotilastoa (luku 4) ja kulutustutkimusta (luku 5). Eläkeläisten toimeentuloa tutkittaessa eläkeläinen määritellään henkilön sosioekonomisen aseman perusteella. Luvussa 5 kotitalouden luokittelu tapahtuu sen mukaan, mikä on kotitalouden viitehenkilön, eli eniten ansaitsevan henkilön pääasiallinen toiminta. Kaikki eläkettä saavat henkilöt eivät siten välttämättä määrity eläkeläisen kotitaloudeksi. Ratkaisu vaikuttaa jossain määrin eläkeläisistä saatavaan kuvaan: yksin asuvat eläkkeensaajat ovat aina eläkeläisiä, mutta useamman henkilön kotitalouksista jää huomioimatta sellaisia talouksia, joissa eläkkeensaaja asuu häntä korkeampia ansio- tai muita kuin eläketuloja saavan henkilön kanssa. Näiden kotitalouksien huomioiminen parantaisi eläkeläisistä saatavaa kuvaa. Lukujen 4 ja 5 käsitteet ja käytetyt termit poikkeavat näin jonkin verran toisistaan. Eroavaisuudet on raportoitu luvun 5 aineistoa ja käsitteitä koskevassa alaluvussa.

Kansainvälinen vertailu toteutetaan luvussa 6 Euroopan unionin tulo- ja elinolotutkimuksella (EU-SILC). Toimeentuloa tarkastellaan muun muassa unionin määrittelemillä köyhyysindikaattoreilla. Tutkimuksen kohteena ovat eläkeikäiset, eli 65 vuotta täyttäneet henkilöt. Kotitalouden luokittelu määräytyy kotitalouden viitehenkilön mukaan. Tässäkin tapauksessa osa eläkettä saavista saatavaa rajautua tarkastelun ulkopuolelle. Useimmissa jäsenvaltioissa 65 vuotta on vanhuuseläkkeen ikäraja ja valtaosa tämänikäistä on Suomessakin vanhuuseläkkeensaajia (ks. taulukko 2.2).

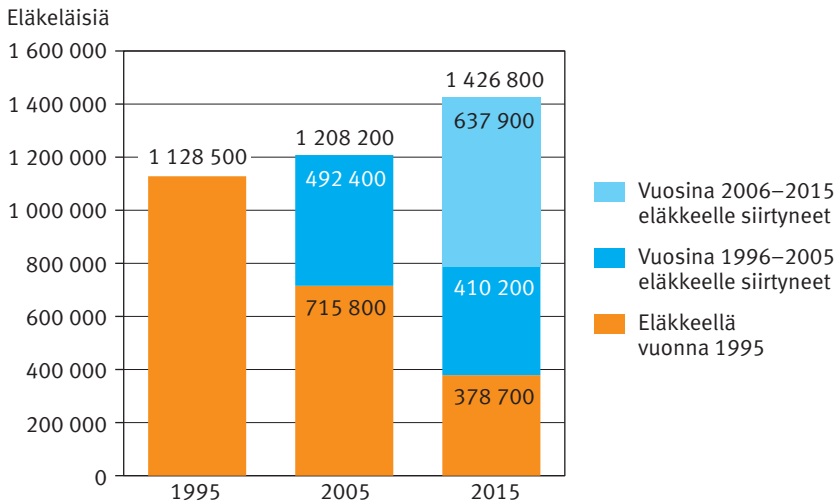
Tutkimuksessa käytetyt aineistot ovat parhaita saatavilla olevia ja yleisesti käytettyjä toimeentulotutkimuksessa. Vaikka eläkeläisen määrittely poikkeaa jossain määrin toisistaan lukujen välillä käytettävistä aineistoista johtuen, mitään ristiriitaisuuksia tai selittämättömiä eroja eri aineistojen antamien tulosten välillä ei ole. Erilaisten aineistojen käyttö on tulosten luotettavuuden näkökulmasta vahvuus.

Kyse pääsääntöisesti poikkileikkaushetken tarkasteluista

Tarkastelut tehdään pääsääntöisesti vuosittain muodostettujen poikkileikkausaineistojen pohjalta. Tiedot kuvaavat tällöin yhden vuoden keskimääräistä tilannetta kerrallaan. Joka vuosi eläkkeelle siirtyy uusia henkilöitä ja eläkkeeltä poistuu eläkkeellä olleita henkilöitä. Kuolleisuus ja uudet eläkkeensaajat muuttavat eläkeläisten rakennetta ja sitä myötä myös keskimääräisestä eläketasosta ja käytettävissä olevista tuloista saatavaa kuvaa. Kuvio 1.2 havainnollistaa kannan muuttumista ja poikkileikkaushetken tietoihin perustuvaa tarkasteluasetelmaa.

Kuvio 1.2.

Eläkeläisten määrä ja rakenne vuosina 1995, 2005 ja 2015 eläkkeelle siirtymisvuoden mukaan.

Lähde: Suomen eläkkeensaajien yhteistilastorekisteri.

Vuonna 1995 Suomessa asuvia eläkeläisiä oli 1 128 500. Heistä 63 prosenttia sai eläkettä myös kymmenen vuotta myöhemmin. Vuonna 2005 eläkeläisiä oli 1 208 200, joista ”uusien eläkeläisten” eli vuoden 1995 jälkeen eläkkeelle siirtymisten osuus oli 41 prosenttia. Vuonna 2015 eläkeläisiä oli 1 426 800. Vuodesta 2005 vuoteen 2015 eläkettä saavien määrä kasvoi miltei viidenneksellä. Kaikista vuonna 2015 eläkkeellä olleista 27 prosenttia oli saanut eläkettä jo vuonna 1995, 29 prosenttia oli saanut eläkettä vuonna 2005 ja 45 prosenttia oli siirtynyt eläkkeensaajaksi vuoden 2005 jälkeen.

Tarkastelu osoittaa, että eläkeläiset eivät ole yhtenäinen ryhmä: joukossa on sekä pitkään eläkkeellä olleita että hiljattain eläkkeelle siirtyneitä. Kun kirjassa kuvataan eläkeläisten tulojen ja toimeentulon kehitystä, niin tarkastelu koskee kaikkien samana vuonna eläkkeellä olleiden keskimääräistä tilannetta (kuvion 1.2 pylväitä kokonaisuudessaan). Tämä on pääsääntöinen tarkastelutapa. Samalla tavalla tutkitaan muidenkin ryhmien, kuten ansiotuloja saaneiden, tilanteen kehitystä, jossa tapahtuu myös rakenteellista muutosta. Pieniltä osin luvuissa 2 ja 3 katsotaan myös tiettyä vuonna eläkkeelle siirtyneitä, jolloin vertailaan eri vuosina eläkkeelle siirtyneiden tilannetta ja siinä tapahtuneita muutoksia tai eläkkeelle siirtyneiden eläkkeiden tason kehitystä eläkkeellä olon aikana.

Kirjaan sisältyy lukujen lisäksi joukko tietolaatikoita, joihin on koottu lukuja täydentäviä tilastotarkasteluja ja tarkempaa kohderyhmäkohtaista tietoa. Tietolaatikoihin on kerätty myös eläkejärjestelmää koskevaa faktatietoa.

Lähteet

- Ahonen, K. & Liukko, J. (2016) Yksityinen säästäminen eläkeaikaa varten – mahdollisuus vai tarve? Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 3/2016: Helsinki.
- Ahonen, K. & Vaittinen, R. (2015) Eläkeikäisten kulutus Suomessa 1985–2012. Eläketurvakeskuksen raportteja 6/2015: Helsinki.
- Airio, I. & Blomberg, H. & Kangas, O. & Kroll, C. & Niemelä, M. (2013) Täyden kansaneläkkeen saajien tulot ja kokemukset toimeentulosta. Teoksessa Airio, I. (toim.) Toimeentuloturvan verkko kokemassa. Kansalaisten käsitykset ja odotukset. Kela: Helsinki, 142–167.
- Airio, I. & Nurminen, M. (2016) The case of the guarantee pension reform: Change of perceived income adequacy among low-income pensioners in Finland. *European Journal of Social Security* 18 (3): 248–267.
- Barr, N. (2013) The pension system in Finland: Adequacy, sustainability and system design. Eläketurvakeskus: Helsinki.
- Binstock, R. (2009) The Boomers in Politics: Impact and Consequences. Teoksessa Hudson R. B. (toim.) *Boomer Bust? Economic and Political Issues of the Graying Society*, vol. 1. Westport, CT: Praeger, 135–172.
- Bonoli, G. (2013) *The Origins of Active Social Policy: Labour Market and Childcare Policies in a Comparative Perspective*. Oxford University Press: Oxford.
- The Canberra group (2001) *Expert Groups on Household Income Statistics. Final Report and Recommendations*. Ottawa.
- Castles, F. G. (2004) *The Future of the Welfare State. Crisis Myths and Crisis Realities*. Oxford University Press: Oxford.
- D’Addio, A. C. & Keese, M. & Whitehouse, E. (2010) Population ageing and labour markets. *Oxford Review of Economic Policy* 26(4): 613–635.
- Danielsbacka, M. & Tanskanen, A. & Hämäläinen, H. & Pelkonen, I. & Haavio-Mannila, E. & Rotkirch, A. & Karisto, A. & Roos, J. P. (2013) Sukupolvien vuorovaikutus. Auttaminen ja yhteydenpito suurten ikäluokkien ja heidän lastensa elämässä. Väestötutkimuslaitos Tutkimuksia D58/2013: Helsinki.
- Ebbinghaus, B. (2012) Europe’s Transformations Towards a Renewed Pension System. Teoksessa Bonoli, G. & Natali, D. (toim.) *The Politics of the New Welfare State*. Oxford University Press: Oxford, 182–205.

Ebbinghaus, B. & Hofäcker, D. (2013) Reversing Early Retirement in Advanced Welfare Economies. A Paradigm Shift to Overcome Push and Pull Factors. *Comparative Population Studies* 38(4): 807–840.

Eläkekysymysten asiantuntijatyöryhmän raportti (2013) Suomen eläkejärjestelmän sopeutuminen eliniän pitenemiseen. Eläketurvakeskus: Helsinki.

Euroopan komissio (2015) The 2015 Pension Adequacy Report: current and future income adequacy in old age in the EU. Publications Office of the European Union: Luxembourg.

Haapola, I. & Karisto, A. & Fogelholm, M. (2013) (toim.) Vanhuusikä muutoksessa. Ikihyvä Päijät-Häme -tutkimuksen tuloksia 2002–2012. Päijät-Hämeen sosiaali- ja terveysyhtymän julkaisuja 72. Päijät-Hämeen sosiaali- ja terveydenhuollon kuntayhtymä.

Hagfors, R. & Hellsten, K. & Ilmakunnas, S. & Uusitalo, H. (2003) (toim.) Eläkeläisten toimeentulo 1990-luvulla. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1/2003: Helsinki.

Hakola, T. & Määttänen, N. (2007) Vuoden 2005 eläkeuudistuksen vaikutus eläkkeelle siirtymiseen ja eläkkeisiin: arviointia stokastisella elinkaarimallilla. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2007:1, ETLA sarja B 226: Helsinki.

Hemerijck, A. (2013) *Changing Welfare States*. Oxford University Press: Oxford.

Hinrichs, K. & Lynch, J. (2010) Old-age pensions. Teoksessa Castled, F. & Leibfried, S. & Lewis, J. & Obinger, H. & Pierson, C. (toim.) *The Oxford Handbook of the Welfare State*. Oxford University Press: Oxford, 353– 366.

Honkanen, P. & Tervola, J. (2012) Vuoden 2012 perusturvamuutoksien vaikutukset. Nettityöpapereita 35. Kela: Helsinki.

Huovinen, P. & Piekkola, H. (2001) Withdrawal from Employment of Older Finnish Workers. *Australian Journal of Labour Economics* 4(4): 340–359.

Isola, A.-M. & Turunen, E. & Hänninen, S. & Karjalainen, J. & Hiilamo, H. (2015) Syrjäytynyt ihminen ja kunta. Kunnallissalan kehittämissäätiö: Helsinki.

Jauhiainen, S. & Rantala, J. (2011) Ikääntyvien työttömyys ja työttömyysputki – katsaus viimeaikaiseen kehitykseen. Eläketurvakeskuksen raportteja 3/2011: Helsinki.

Julkunen, R. (2013) Aktivointipoliittikkaa hyvinvointivaltion paradigman muutoksena. Teoksessa Keskitalo, E. & Karjalainen, V. (toim.) *Kaikki työuralle – työttömien aktivointipoliittikka Suomessa*. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos: Helsinki, 21–44.

Julkunen, R. (2000) Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Vastapaino: Tampere.

Jäntti, M. & Ritakallio, V.-M. (1999) Inkomstrelaterad fattigdom i Finland 1971–1995. *Ekonomiska Samfundets Tidskrift*. 2: 73–86.

Järnefelt, N. (2014) Yksityisen ja julkisen sektorin palkansaaajien eläkeaikeet eriytyneet. Palkansaaajien eläkeajatusmuutos 2003–2013. Esitys 17.12.2014. Viitattu 1.9.2016. <http://www.slideshare.net/Elaketurvakeskus/yksityisen-ja-julkisen-sektorin-palkansaaajien-eläkeaikeet-eriytyneet>.

Kannisto, J. (2016) Eläkkeellesiirtymisikä Suomen työeläkejärjestelmässä. *Eläketurvakeskuksen tilastoja* 3/2016: Helsinki.

Kautto, M. (2011) (toim.) Eläkkeet ja eläkkeensaajien toimeentulo 2000–2010. *Eläketurvakeskuksen raportteja* 4/2011: Helsinki.

Kautto, M. & Palomäki, L.-M. & Rantala, J. & Tuominen, E. (2009) Eläkeläisten tulot ja kokemukset toimeentulosta. *Yhteiskuntapolitiikka* 74 (3): 290–302.

Kautto, M. & Risku, I. (2015) (toim.) Laskelmia vuoden 2017 työeläkeuudistuksen vaikutuksista. *Eläketurvakeskuksen raportteja* 2/2015: Helsinki.

Kiander, J. & Riihelä, M. & Sullström, R. (2004) Ikääntyneiden kulutuskäyttäytyminen: Miten tulevaisuuden eläkeläiset kuluttavat. Teoksessa Kautto, M. (toim.) Ikääntyminen voimavarana. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33/2004: 104–111.

Kuitto, K. (2011) More than just money: Patterns of disaggregated welfare expenditure in the enlarged Europe. *Journal of European Social Policy* 21(4): 348–364.

Kuivalainen, S. (2013) (toim.) Toimeentulotuki 2010-luvulla. Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä. Raportti 9/2013. THL: Helsinki.

Kyyrä, T. (2010) Early retirement policy in the presence of competing exit pathways: Evidence from policy reforms in Finland. *VATT Working Papers* 17: Helsinki.

Kyyrä, T. & Wilke, A. (2007) Reduction in the long-term unemployment of the elderly: A success story from Finland. *Journal of the European Economic Association* 5(1): 154–182.

Liukko, J. (2016) Mikä lisää ja mikä vähentää luottamusta? *Yhteiskuntapolitiikka* 81(3): 313–322.

Lynch, J. (2015) Age Politics and Pension Systems Development and Reform. Teoksessa Torp, C. (toim.) *Challenges of Ageing. Pensions, Retirement and Generational Justice*. Palgrave Macmillan: Houndmills, Basingstoke, 49–60.

Moisio, P. & Mukkila, S. & Ilmakunnas, I. & Mäkinen, L. & Saikkonen, P. (2016) Perusturvan riittävyys ja köyhyys. Suomen sosiaalinen tila 3/2016. Tutkimuksesta tiiviisti 23. THL: Helsinki.

Niemelä, M. (2008) Ikääntyvän väestön kulutustapojen muutokset vuosina 1966–2001. Teoksessa Tuominen, E. (toim.) Näkökulmia eläkeläisten hyvinvointiin – toimeentulosta kulutukseen ja ajankäyttöön. Eläketurvakeskuksen raportteja 4/2008: Helsinki.

Niemelä, M. (2005) Tulot, kulutus ja pienituloisuus. Tutkimuksia pienituloisuuden ja kulutuksen välisistä yhteyksistä. Annales Universitatis Turkuensis C:229: Turku.

Niemelä, M. & Raijas, A. (2012) Kohtuullinen kulutus ja perusturvan riittävyys. Näkökulmia kohtuullisen kulutuksen määrittelyyn ja mittaamiseen. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 80. Kela: Helsinki.

Nivalainen, S. (2015) Miten elinaikakerroin vaikuttaa eläkkeelle siirtymiseen? Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita 01/2015: Helsinki.

OECD (2015) Pensions at a Glance. OECD: Paris.

Ohisalo, M. (2014) Kuka tahansa meistä? Sosioekonominen asema ruoka-avussa. Teoksessa Ohisalo, M. & Saari, J. (toim.) Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Kunnallissalan kehittämissäätiö: Helsinki, 17–26.

Palomäki, L.-M. (2013) Eläkkeelle siirtyminen ja subjektiivinen taloudellinen hyvinvointi. Tulomuutosten ja toimeentulokokemusten tarkastelua. Yhteiskuntapolitiikka 78(4): 378–394.

Palomäki, L.-M. (2009) Mitkä tekijät selittävät pienituloisten eläkeläisten toimeentulokokemusten eroja? Yhteiskuntapolitiikka 74 (5): 542–553.

Pulkkinen, T. (1969) Eläketurva ja toimeentulo. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 8. WSOY: Porvoo.

Rantala, J. (2014) Eläkeläisten toimeentulon kehitys ensimmäisten eläkevuosien aikana. Analyysi vuonna 1999 eläkkeelle jääneiden ekvivalenttirahatulosta vuosina 1997–2008. Yhteiskuntapolitiikka 79(2): 125–139.

Rantala, J. (2011) Eläkeläisten toimeentulo. Teoksessa Kautto, M. (toim.) Eläkkeet ja eläkkeensaajien toimeentulo 2000–2010. Eläketurvakeskuksen raportteja 4/2011: Helsinki, 79–112.

Rantala, J. & Riihelä, M. (2016) Eläkeläisnaisten ja -miesten toimeentuloerot vuosina 1995–2013. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1/2016: Helsinki.

Rantala, J. & Suoniemi, I. (2007) Eläkeläisten toimeentulo tulonjaon kokonaisuudessa. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2007:2. Palkansaajien tutkimuslaitoksen tutkimuksia 105: Helsinki.

Rantala, J. & Suoniemi, I. (2010) Työstä eläkkeelle – tulokehitys ja korvaussuhteet. Eläketurvakeskuksen raportteja 2010:3. Palkansaajien tutkimuslaitoksen raportteja 18: Helsinki.

Rantala, J. & Suoniemi, I. (2011) Toimeentulon muuttuminen eläkkeelle siirryttäessä – ekvivalenttitulosuhteen tarkastelua. Yhteiskuntapolitiikka 76(1): 3–16.

Reipas, K. & Sankala, M. (2015) Laskelmia vuoden 2017 työeläkeuudistuksen vaikutuksista: hallituksen esitykseen perustuvat arviot. Eläketurvakeskuksen raportteja 5/2015: Helsinki.

Takala, M. & Salonen, J. & Lampi, J. (2015) Survivors' pensions in Finland. Finnish Centre for Pensions, Working Papers 02/2015: Helsinki.

Takala, M. & Väänänen, N. (2016) Does part-time pension extend working lives? A Finnish case study. Finnish Centre for Pensions, Reports 05/2016: Helsinki.

Tenhunen, S. (2012) Varautuminen eläkeaikaa – vapaaehtoisen säästämisen laajuus. Eläketurvakeskuksen raportteja 5/2012: Helsinki.

THL (2015a) Perusturvan riittävyyden arviointiraportti 2011–2015. Perusturvan riittävyyden II arviointiryhmä. Työpaperi 1/2015. THL: Helsinki.

THL (2015b) Toimeentulotuki 2014. Tilastoraportti 25/2015: Helsinki.

THL (2011) Perusturvan riittävyyden arviointiraportti. Perusturvan riittävyyden I arviointiryhmä. Työpaperi 4/2011. THL: Helsinki.

Tikanmäki, H. & Appelqvist, J. & Reipas, K. & Sankala, M. & Sihvonen, H. (2016) Lakisääteiset eläkkeet: pitkän aikavälin laskelmat 2016. Eläketurvakeskuksen raportteja 8/2016: Helsinki.

Tuominen, E. (2004) Gender mainstreaming in the Finnish pension reform 2005. Finnish Centre for Pensions, Working Papers 10: Helsinki.

Tuominen, E. & Nyman, H. & Lampi, J. (2011) Eläkkeiden reaalin kehitys vuosina 2000–2010. Teoksessa Kautto, M. (toim.) Eläkkeet ja eläkkeensaajien toimeentulo 2000–2010. Eläketurvakeskuksen raportteja 4/2011: Helsinki, 45–78.

Uusitalo, H. (2006) (toim.) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo. Kehitys vuosina 1990–2005. Eläketurvakeskuksen raportteja 2/2006: Helsinki.

Uusitalo, R. & Nivalainen, S. (2013) Vuoden 2005 eläkeuudistuksen vaikutus eläkellesiihtymisikään. Valtioneuvoston kanslian raporttisarja 5/2013: Helsinki.

Vaarama, M. & Munkkila, S. & Hannikainen-Ingman, K. (2014) 80 vuotta täyttäneiden elämänlaatu ja elinolot. Teoksessa Vaarama, M. & Karvonen, S. & Kestilä, L. & Moisio, P. & Muuri, A. (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2014. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos: Helsinki, 40–60.

2 Eläkeläisten määrän ja rakenteen kehitys

Susan Kuivalainen, Juha Rantala, Heidi Nyman ja Jukka Lampi

2.1 Johdanto

Luvussa tarkastellaan eläkeläisten määrän ja rakenteen kehitystä vuodesta 1995 vuoteen 2015. Tarkastelu osoittaa miten suuren ja minkälaisen joukon toimeentulo tässä tutkimuksessa on kiinnostuksen kohteena ja taustoittaa näin kirjan muita lukuja. Väestön ikääntyessä eläkeläisten määrä on kasvanut kahdenkymmenen vuoden aikana. Vuonna 2015 Suomessa asui yli 1,4 miljoonaa eläkeläistä, mikä on liki 300 000 henkilöä enemmän kuin vuonna 1995. Samalla eläkettä saavien väestöosuus on noussut: vuonna 1995 eläkeläisiä oli reilu neljännes, vuonna 2015 yli 16-vuotiaasta väestöstä eläkkeellä oli miltei jo joka kolmas.

Sen lisäksi, että eläkeläisten määrä on kasvanut, on heidän rakenne muuttunut kahdenkymmenen vuoden aikana. Eläkeläisten rakenne vaikuttaa kuvaan keskimääräisen eläkkeen tasosta ja eläkeläisten toimeentulosta. Esimerkiksi eläkelajeissa tapahtuneilla muutoksilla on merkitystä eläkeläisten toimeentulolle, sillä keskimääräiset eläketasot eri eläkelajeissa poikkeavat toisistaan. Vanhuuseläkkeet ovat keskimäärin tasoltaan korkeampia kuin työkyvyttömyyseläkkeet, joten näiden eläkelajien yleisyydessä tapahtuneilla muutoksilla on oma vaikutuksensa keskieläkkeisiin. Myös eläkeläisten ikä- ja sukupuolijakaumassa tapahtuneet muutokset ovat yhteydessä eläkkeiden tasoon.

Luku alkaa osiolla, jossa katsotaan miten eläkeläisten määrä on kehittynyt eläkelajeittain. Tämän jälkeen eläkelajeissa tapahtunutta kehitystä katsotaan tarkemmin iän ja sukupuolen mukaan. Lopuksi tarkastellaan miten eläkeläisten määrä ja rakenne ovat kehittyneet eläkejärjestelmän välillä mukaan, eli miten työ- ja kansaneläkettä saavien määrä on muuttunut tarkastelujaksolla. Ikä on tarkasteluissa erityisen kiinnostuksen kohteena, koska suurimmat rakenteelliset muutokset liittyvät ikäryhmien mukaiseen kehitykseen.

Luvun tarkastelut kohdistuvat Suomessa asuviin omaeläkkeensaajiin (pl. osaaikaeläke), joista käytetään tekstissä käsitettä eläkeläinen (ks. tietolaatikko 2.1). Kyse on pääsääntöisesti eläkkeellä olevien kannan tarkastelusta, eli tarkastelut tehdään vuosittain muodostettujen poikkileikkausaineistojen pohjalta. Tietolaatikossa 2.2 katsotaan myös tiettyinä vuonna eläkkeelle siirtyneitä. Aineistona käytetään Eläketurvakeskuksen ja Kelan Suomen eläkkeensaajien yhteistilastorekisteriä.

Tietolaatikko 2.1. Eläkeläisen, eläkkeelle siirtyneen ja omaeläkelajien määritelmät

Eläkeläinen on Suomessa asuva henkilö, joka saa omaa työ- ja/tai kansaneläkettä. Omaeläkkeitä ovat vanhuus-, työkyvyttömyys-, työttömyys- ja maatalouden erityiseläkkeet. Myös osa-aikaeläke luetaan omaeläkkeisiin. Henkilö, joka saa osa-aikaeläkettä, ei kuitenkaan ole eläkeläinen, koska osa-aikaeläkkeen saaminen edellyttää työssäkäyntiä. Osa-aikaeläkettä saavat eivät siten sisälly tämän tutkimuksen eläkeläistarkasteluihin.

Eläkkeelle siirtynyt on Suomessa asuva henkilö, joka siirtyy työ- ja/tai kansaneläkejärjestelmästä vanhuus-, työkyvyttömyys-, työttömyys- tai maatalouden erityiseläkkeelle. Eläkelajikohtaisessa siirtymisessä edellytetään, että henkilö ei kahtena siirtymistä edeltävänä vuotena ole saanut kyseisen lajista eläkettä. Vanhuuseläkkeelle siirtyneet eivät ole saaneet minäkään lajista (osa-aikaeläke sallitaan) eläkettä kahtena edeltävänä vuotena.

Omaeläkelajit

Työeläkejärjestelmästä on voinut vuodesta 2005 asti siirtyä joustavasti **vanhuuseläkkeelle** 63–68-vuotiaana. Sitä ennen vanhuuseläkeikä oli 65 vuotta. Julkisella sektorilla on ollut mahdollista siirtyä eläkkeelle myös niin sanotussa henkilökohtaisessa tai ammatillisessa eläkeiässä. Kansaneläkejärjestelmässä vanhuuseläkeikä on 65 vuotta.

Vanhuuseläkkeen on voinut ottaa **varhennettuna**. Varhennus pienentää eläkettä pysyvästi. Varhennettuja vanhuuseläkeitä myönnettiin työeläkejärjestelmästä vuosina 1987–2014. Kansaneläkejärjestelmästä varhennettua vanhuuseläkettä myönnetään edelleen 63-vuotiaana. Vuoden 2017 eläkeuudistuksen myötä vuosina 1958–1961 syntyneiden eläkeikä nousee 64 vuoteen ja vuonna 1962 ja sen jälkeen syntyneillä ei ole oikeutta varhennettuun vanhuuseläkkeeseen.

Työkyvyttömyyseläke voidaan myöntää työeläkejärjestelmässä 18–62-vuotiaalle ja kansaneläkejärjestelmässä 16–64-vuotiaalle henkilölle, jolla on työkykyä alentava sairaus. Työkyvyttömyyseläke voidaan myöntää joko **toistaiseksi** tai **määräaikaisena kuntoutustukena**. Työeläkejärjestelmässä työkyvyttömyyseläke voidaan myöntää myös **osaeläkkeen suuruisena**.

Yksilöllinen varhaiseläke oli työkyvyttömyyseläkkeen laji, joka voitiin myöntää pitkään työssä olleelle henkilölle, jonka työkyky oli pysyvästi alentunut. Eläkkeitä myönnettiin vuosina 1986–2006.

Työttömyyseläkeitä alettiin myöntää vuonna 1971 ja sitä on voinut saada tietyin edellytyksin pitkäaikaisesti työtön ikääntynyt henkilö. Työeläkejärjestelmässä työttömyyseläkkeiden myöntäminen päättyi pääsääntöisesti vuonna 2012 ja kansaneläkejärjestelmässä vuonna 2014. Työttömyyseläke on ollut osa niin sanottua työttömyysputkea.

Maatalouden erityiseläkkeenä voi saada luopumistukea tai luopumiseläkettä. Luopumistukea on myönnetty vuodesta 1995 lähtien. Luopumistuen voi saada maanviljelijä, joka pysyvästi luopuu kaupallisen maa- ja metsätalouden hoitamisesta. Luopumiseläkeitä myönnettiin vuosina 1974–1992. Luopumiseläke on elinikäinen eläke eli se ei muuttunut vanhuuseläkkeeksi 65 vuoden iässä. Maatalouden erityiseläkkeenä myönnettiin aikaisemmin sukupolvenvaihdoseläkeitä (1974–1992) ja luopumiskorvauksia (1993–1995). Maatalouden erityiseläkeitä maksetaan vain työeläkejärjestelmän yksityisellä sektorilla.

2.2 Eläkeläiset eläkelajin mukaan

Eläkeläisistä yhä useampi saa vanhuuseläkettä

Kahdenkymmenen vuoden aikana eläkeläisten rakenne on merkittävästi muuttunut. Tarkastelujaksolla vanhuuseläkkeestä on tullut hallitseva eläkelaji. Vuodesta 1995 vuoteen 2015 vanhuuseläkkeellä olevien määrä on noussut 50 prosentilla 800 000:sta yli 1,2 miljoonaan (taulukko 2.1). Kehitys johtuu suurten ikäluokkien tulosta vanhuuseläkeikään ja elinajan pidentymisestä. Kun vuonna 1995 vanhuuseläkettä sai kaikista eläkeläisistä 70 prosenttia, osuus vuonna 2015 oli 85 prosenttia. Eläkeläisten lukumäärän kasvu selittyy vanhuuseläkkeellä olevien määrän kasvulla.

Samalla kun vanhuuseläkeläisten määrä on noussut, varhaiseläkkeiden merkitys on pienentynyt. Työkyvyttömyyseläke on tällä hetkellä käytännössä ainoa varhaiseläkemuoto. Työkyvyttömyyseläkettä saavien määrä on tasaisesti laskenut tarkastelujaksolla: vuonna 1995 kaikista eläkeläisistä joka neljäs sai työkyvyttömyyseläkettä, kun vuonna 2015 enää vain joka kuudes (ks. lisää työkyvyttömyyseläkkeiden alkavuuden alentumisesta Laaksonen ym. 2016). Samalla työkyvyttömyyseläkeläisten rakenne on muuttunut: saajissa on nykyään vähemmän täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevia, kun taas osatyökyvyttömyyseläkettä saavia on aiempaa enemmän.

Yksilöllisiä varhaiseläkkeitä ei ole enää myönnetty vuoden 2007 jälkeen, sillä eläkelaji lopetettiin vuoden 2005 uudistuksessa. Tarkastelujakson alussa sen osuus kaikista työkyvyttömyyseläkkeellä olevista oli kuitenkin viidennes. Vuoden 2005 eläkeuudistuksessa lakkautettiin myös työttömyyseläke. Yksilöllisen varhaiseläkkeen lisäksi se on ollut merkittävä varhaiseläkelaji. Viimeiset työeläkkeinä myönnetyt työttömyyseläkkeet maksettiin pääsääntöisesti vuonna 2012 ja kansaneläkkeen 2014. Työttömyyseläke on ollut osa niin sanottua työttömyysputkea, jonka tavoitteena on turvata ikääntyvän pitkäaikaistyöttömän toimeentulo eläkkeelle siirtymiseen saakka (ks. lisää esim. Jauhiainen & Rantala 2011). Nykyään (vuonna 1950 tai myöhemmin syntyneet) lisäpäivärahalta siirrytään vanhuuseläkkeelle 62–65 vuoden iässä. Aikaisemmin työttömyysturvan lisäpäiviltä siirryttiin työttömyyseläkkeelle 60–64 vuoden iässä ja sen jälkeen vanhuuseläkkeelle 65 vuoden iässä. Työttömyysputkan alaikäraja on vaihdellut. Nykyään se on 58 vuotta.

Nykyisin merkitykseltään pienempi eläkemuoto on maatalouden erityiseläke. Maatalouden rakennemuutoksen myötä maatalouden erityiseläkettä saavien määrä on kahdenkymmenen vuoden aikana laskenut huomattavasti. Vuon-

na 2015 saajia oli noin 15 000, joka on vain kolmannes kahdenkymmenen vuoden takaisesta saajamäärästä (ks. lisää maatalousyrittäjien eläketurvasta Tenhunen & Salonen 2016).

Taulukko 2.1.

Eläkeläiset eläkelajin mukaan vuosina 1995–2015.

Eläkelaji	1995	2000	2005	2010	2015
Vanhuuseläke	789 800	832 900	896 200	1 040 200	1 215 000
Työkyvyttömyyseläke	301 000	261 800	257 400	259 300	218 400
– Varsinainen	239 900	231 400	248 100	259 200	218 400
– Täysi	231 700	219 900	232 800	238 800	195 200
– Osa	8 200	11 500	15 400	20 400	23 200
– Yksilöllinen varhaiseläke	63 200	31 300	9 500	100	-
Työttömyyseläke	39 100	54 200	50 900	33 900	-
Maatalouden erityiseläke	45 500	40 800	32 400	24 300	15 300
Kaikki	1 128 500	1 148 000	1 208 200	1 322 800	1 426 800
– Väestöosuus, %	27,7	27,4	28,2	29,9	31,5

Lähde: Suomen eläkkeensaajien yhteistilastorekisteri.

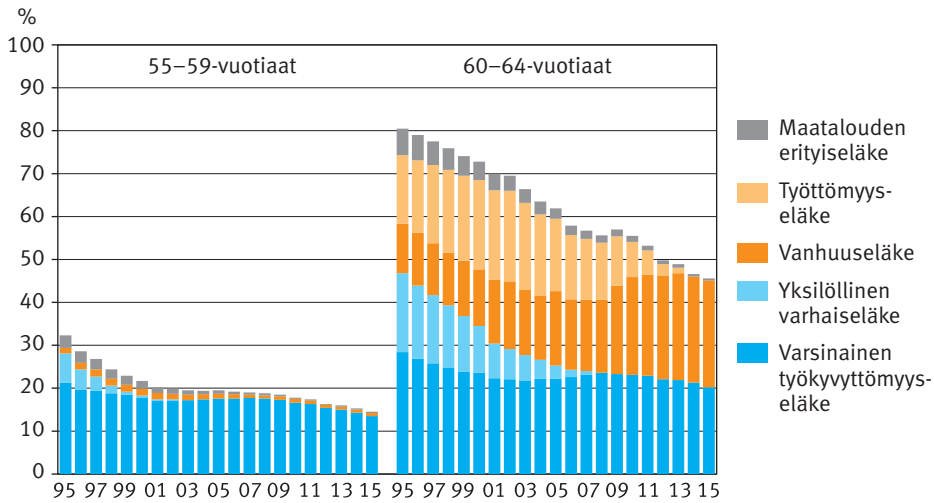
Varhaiseläkettä saavien osuus on pienentynyt huomattavasti

Kuva eläkelajien välillä tapahtuneesta kehityksestä tarkentuu, kun katsotaan eläkkeellä olevia 55–64-vuotiaita viisivuotisia ikäryhmittäin. Kuviosta 2.1 nähdään miten varhaiseläkkeiden yleisyys on laskenut kahdenkymmenen vuoden aikana. 1990-luvun puolivälissä noin 80 prosenttia 60–64-vuotiaista oli eläkkeellä. Vuonna 2015 ikäryhmästä eläkettä sai vajaa puolet. Nuoremmissa ikäryhmässä joka kolmas sai eläkettä vuonna 1995, vuonna 2015 eläkkeellä oli enää vain joka seitsemäs. Vielä selvemmin rakenteellinen muutos tulee esiin eläkkeelle siirtymisten kohdalla (ks. tietolaatikko 2.2).

Eläkeläisten väestöosuuden lasku tarkasteltavissa ikäryhmissä 1990-luvun puolivälin jälkeen johtuu muun muassa varhaiseläkemahdollisuuksien karsimisesta: yksilöllisen varhaiseläkkeen ja työttömyysputken ikärajojen nostamisesta ja myöhemmin niiden lakkauttamisesta (Rantala 2008). Lasku liittyy myös 50 vuotta täyttäneiden työkyvyttömyyseläkkeiden alkavuuden vähenemiseen (Laaksonen ym. 2016) sekä merkittävästi myös ikäryhmien parantuneeseen työllisyyteen (ks. kuvio 1.1).

Kuvio 2.1.

55–59- ja 60–64-vuotiaiden eläkeläisten väestöosuus vuosina 1995–2015.

Lähde: Suomen eläkkeensaajien yhteistilastorekisteri.

Aiempaa suurempi osa 63–64-vuotiaista on vanhuuseläkkeellä

Kuviosta 2.1 huomataan myös, että vanhuuseläkettä saavien osuus on kasvanut vanhemmassa ikäryhmässä selvästi vuoden 2009 jälkeen. Muutos johtuu vuonna 2005 voimaan tulleesta työeläkeuudistuksesta, jossa otettiin käyttöön joustava eläkeikä ja vanhuuseläkkeen alaikäraja laski 65 vuodesta 63 vuoteen (ks. lisää esim. Tuominen ym. 2012). Samassa yhteydessä työttömyyseläke lakautettiin asteittain ja varhennetun vanhuuseläkkeen ikäraja nousi 60 vuodesta 62 vuoteen. Vuosina 2001–2008 joka kuudes 60–64-vuotias sai vanhuuseläkettä, vuodesta 2009 lähtien joka neljäs.

Taulukossa 2.2 on esitetty yksivuotisikäryhmän tarkkuudella vanhuuseläkettä saavien osuus ikäryhmästä. Eläkeuudistuksen vaikutus eläkkeelle siirtymisen ajankohtaan näkyy siinä selvästi. Ennen vuotta 2005 noin joka kymmenes 60–61-vuotias oli siirtynyt vanhuuseläkkeelle, mutta uudistuksen jälkeen vanhuuseläkkeellä oli tässä ikäryhmässä enää muutama prosentti. Myös vanhuuseläkkeelle siirtyneiden 62-vuotiaiden osuus oli miltei puolet pienempi vuonna 2015 kuin vuonna 1995. Alle 63-vuotiaiden vanhuuseläkkeen saantia selittävät paitsi ammatilliset eläkeiät myös se, että osalla julkisen sektorin työntekijöistä on yleistä eläkeikää matalampi henkilökohtainen eläkeikä (ks. lisää Järnefelt & Nivalainen 2016). Lisäksi vuoden 2005 eläkeuudistuksessa säilyi mah-

dollisuus varhennettuun vanhuuseläkkeeseen, mutta alaikärajaa nostettiin kahdella vuodella 62 vuoteen.

Vanhuuseläkkeen ikärajan laskeminen kahdella vuodella vaikutti ennen kaikkea siihen, että aiempaa suurempi osa 63–64-vuotiaista on vanhuuseläkkeellä. Ennen uudistusta noin kolmannes tämänikäisistä sai vanhuuseläkettä, kun uudistuksen jälkeen 63-vuotiaista yli puolet ja 64-vuotiaista jopa lähes 70 prosenttia oli vanhuuseläkkeellä. Keskeinen selitys on, että vanhuuseläkkeelle sai hakeutua aikaisemmin. Vuoden 2005 eläkeuudistus heikensi 63- ja 64-vuotiaiden työssä jatkamisen kannusteita (Uusitalo & Nivalainen 2013), mikä osaltaan selittää vanhuuseläkkeellä olevien kasvanutta osuutta ikäryhmissä. Eläkeiän laskeminen kahdella vuodella näyttää lisänneen terveydentilaltaan hyvässä asemassa olevien eläkkeellesiirtymistä (Leinonen ym. 2016). Vanhuuseläkkeen taustalla on myös se, että työttömyysturvan lisäpäiviltä siirryttiin työttömyyseläkkeen sijaan suoraan vanhuuseläkkeelle.

Eläkkeen (vakuuttamisvelvollisuuden) yläikärajan nostaminen 68 ikävuoteen on toisaalta johtanut siihen, että osa 65–67-vuotiaista ei ole siirtynyt eläkkeelle. Ennen eläkeuudistusta lähes kaikki 65 vuotta täyttäneet olivat siirtyneet vanhuuseläkkeelle. Vuoden 2005 jälkeen työssä olevien osuus on hitaasti noussut näissä ikäryhmissä. Useimmin 63 ikävuoden jälkeen työskentelevät korkeasti koulutetut ja johto- tai asiantuntijatehtävissä toimivat (Nivalainen 2014).

Taulukko 2.2.

Yksivuotisikäryhmän mukaan 60–68-vuotiaiden vanhuuseläkeläisten osuus väestöstä vuosina 1995–2015, % ikäryhmästä.

	1995	2000	2005	2010	2015
60	10,0	9,4	6,2	2,9	2,2
61	12,1	12,2	11,2	4,6	3,1
62	14,0	13,0	15,0	9,1	8,6
63	32,2	31,2	30,4	51,9	54,3
64	33,8	34,2	37,3	66,4	69,5
65	100,0	99,1	99,7	91,0	92,1
66	100,0	99,3	99,2	96,7	96,4
67	100,0	99,4	99,3	98,0	97,5
68	100,0	99,3	99,3	99,3	99,2

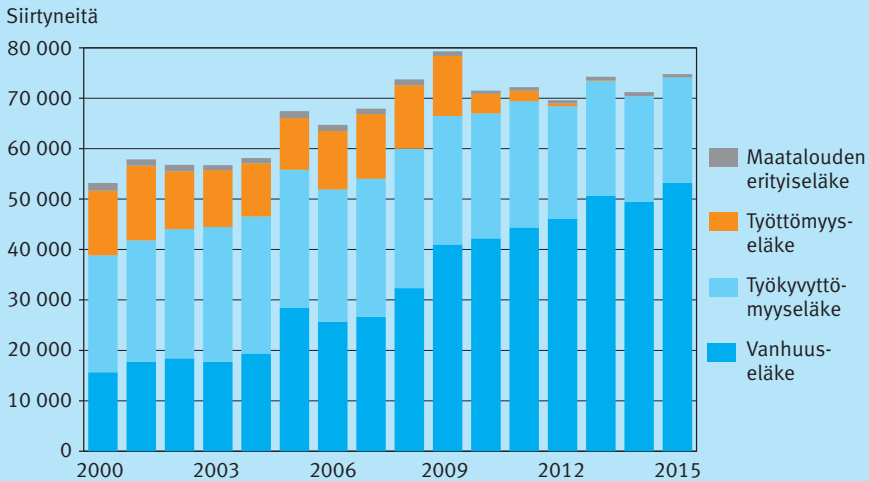
Lähde: Suomen eläkkeensaajien yhteistilastorekisteri.

Tietolaatikko 2.2. Eläkkeelle siirtyneet eläkelajin ja iän mukaan

Vanhuuseläkkeelle siirtyneiden määrä on vuodesta 2000 yli kolminkertaistunut

Vuonna 2000 eläkkeelle siirtyneistä reilusta 53 000 henkilöstä 71 prosenttia oli siirtynyt eläkkeelle varhaiseläkkeiden kautta. Vanhuuseläkkeelle siirtyneiden osuus oli 29 prosenttia. Vuonna 2015 suhde oli päinvastainen: vanhuuseläkkeelle siirtyneiden osuus eläkkeelle siirtyneistä oli 71 prosenttia ja työkvyttömyyseläkkeelle tai maatalouden erityiseläkkeille siirtyneiden osuus 29 prosenttia. Vanhuuseläkkeelle siirtyneiden määrä on vuodesta 2000 yli kolminkertaistunut. Vuodesta 2009 enemmistö eläkkeelle siirtyneistä on ollut vanhuuseläkkeelle siirtyneitä.

Kaikki vuosina 2000–2015 eläkkeelle siirtyneet eläkelajin mukaan.

Lähde: Suomen eläkkeensaajien yhteistilastorekisteri.

Eläkkeelle siirtyneiden keskimääräinen ikä on noussut vuodesta 2000 vuoteen 2015 noin kolmella vuodella. Keskimääräinen eläkkeellesiirtymisikä on kohonnut ennen vanhuuseläkeikää eläkkeelle jääneiden käyttäytymisen ja varhaiseläkkeisiin tehtyjen muutosten, kuten työttömyyseläkkeen lakkauttamisen, seurauksena. Kehitys vastaa myös eläkkeellesiirtymisen odotteessa tapahtunutta muutosta (Kannisto 2016).

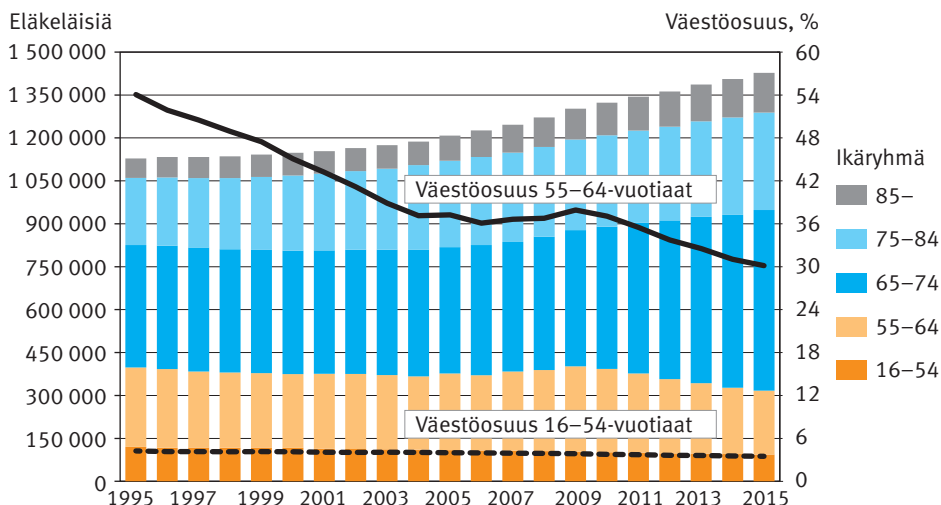
2.3 Eläkeläiset iän ja sukupuolen mukaan

Yli 84-vuotiaiden eläkeläisten määrä kasvanut suhteellisesti eniten

Kahdenkymmenen vuoden aikana eläkeläisten ikärakenne on muuttunut huomattavasti: vanhempien ikäryhmien osuus eläkeläisistä on kasvanut ja vastavasti nuorempien laskenut (kuvio 2.2). Suurten ikäluokkien eläkkeelle siirtymisen lisäksi kehityksen taustalla on ollut myös väestön elinajan kasvu, minkä myötä vanhuuseläkkeelläoloaika on pidentynyt (ks. tietolaatikko 2.3). Ikärakenteen muutos näkyy myös eläkeläisten keski-ikässä: vuonna 1995 eläkeläisten keski-ikä oli 67,7 vuotta ja vuonna 2015 miltei kolme vuotta korkeampi, 70,4 vuotta.

Kuvio 2.2.

Eläkeläiset ikäryhmittäin ja 16–54-vuotiaiden ja 55–64-vuotiaiden eläkeläisten väestöosuus vuosina 1995–2015.

Lähde: Suomen eläkkeensaajien yhteistilastorekisteri.

Suhteellisesti eniten on kasvanut 85 vuotta täyttäneiden eläkeläisten määrä. Vuonna 2015 tämän ikäisiä oli kaksi kertaa enemmän kuin vuonna 1995. Myös 65–74-vuotiaiden ja 75–84-vuotiaiden määrät ovat miltei puolet suurempia vuonna 2015 kuin vuonna 1995. Alle 65-vuotiaiden eläkeläisten määrä on sitä vastoin laskenut noin viidenneksellä vajaasta 400 000:sta reiluun 300 000:een. Vuonna 1995 noin joka kolmas (35 %) eläkeläinen oli alle 65-vuotias, vuonna 2015 noin joka viides (22 %).

Ikärakenteen muuttuminen näkyy myös 55–64-vuotiaiden eläkeläisten väestöosuudessa (kuvio 2.2 oikeanpuolinen pysty akseli). Vuonna 1995 yli puolet (54 %) 55–64-vuotiaista oli eläkkeellä, kun vuonna eläkkeellä oli vajaa kolmannes (30 %) ikäluokasta. Nuorimpien 16–54-vuotiaiden eläkeläisten väestöosuus on sen sijaan pysynyt koko tarkastelujakson ajan neljän prosentin tasolla.

Miesten osuus eläkeläisistä kasvanut

Kahdenkymmenen vuoden aikana miesten osuus eläkeläisistä on hieman kasvanut (kuvio 2.3). Vuonna 2015 eläkkeellä olevia miehiä oli yhteensä 645 000 ja naisia 782 000. Vuonna 1995 nämä lukumäärät olivat 476 000 ja 653 000. Tarkastelujakson aikana miesten osuus eläkeläisistä on kasvanut 42 prosentista 45 prosenttiin. Naisia on silti edelleen eläkeläisten joukossa enemmän kuin miehiä, mikä johtuu sukupuolten välisistä eroista elinajan pituudessa. Miesten kasvanut osuus eläkeläisistä on puolestaan pitkälti seurausta siitä, että miesten elinajan odote on pidentynyt naisia nopeammin tarkastelujaksolla (ks. esim. Martikainen ym. 2016).

Miesten ikärakenne muuttunut naisia nopeammin

Eläkkeellä olevien naisten ja miesten ikäjakaumat eroavat toisistaan. Naisissa on enemmän yli 74-vuotiaita ja miehissä puolestaan alle 65-vuotiaita (kuvio 2.3). Vuonna 2015 eläkkeellä olleista naisista liki 40 prosenttia oli täyttänyt 75 vuotta, kun miehistä tämän ikäisiä oli vajaa 30 prosenttia. Miehistä joka neljäs eläkeläinen oli vuonna 2015 alle 65-vuotias, naisista joka viides.

Kahdenkymmenen vuoden aikana eläkkeellä olevien miesten ja naisten ikäjakaumat ovat lähentyneet miesten ikärakenteen nopeamman muutoksen vuoksi. Miehillä yli 65-vuotiaiden osuus on noussut naisia nopeammin. Suhteellisesti eniten tarkastelujaksolla onkin kasvanut yli 84-vuotiaiden miesten määrä (+150 %). Myös naisilla 85 vuotta täyttäneiden määrä on kasvanut suhteellisesti eniten (+89 %), mutta muutos on ollut hitaampi kuin miehillä. Myös alle 65-vuotiailla miesten ikärakenteen muutos on ollut nopeampaa. Vuonna 1995 eläkkeellä olleista miehistä alle 65-vuotiaita oli miltei puolet (43 %), kun vuonna 2015 osuus oli enää noin neljännes (26 %). Vastaavasti naisilla osuus on laskenut 30 prosentista 20 prosenttiin.

Eläkkeellä olleiden miesten ikärakenteen muutos liittyy osittain siihen, että miesten elin aika on pidentynyt naisia nopeammin, minkä myötä vanhempien

Tietolaatikko 2.3. Eläkkeelläoloajan kesto vuosina 1995, 2005 ja 2015 päättyneissä eläkkeissä

Eläkkeellä ollaan aiempaa pidempään

Keskeinen kehityssuunta kahdenkymmenen viime vuoden aikana on ollut elinajan piteneminen, mikä on vaikuttanut myös eläkkeelläoloajan pitenemiseen. Taulukossa on esitetty vuosina 1995, 2005 ja 2015 päättyneiden vanhuuseläkkeiden kesto sukupuolen mukaan. Eläkkeelläoloaikaan on laskettu sekä vanhuuseläkkeellä vietetty aika että sitä mahdollisesti edeltäneiden varhaiseläkkeiden, kuten työkyvyttömyys- ja työttömyyseläkkeiden kestot.

Vuosina 1995, 2005 ja 2015 päättyneiden vanhuuseläkkeiden kesto sukupuolen mukaan jaettuna vanhuuseläkkeellä (VE) ja sitä edeltävällä eläkkeellä oloaikaan (työeläkkeet).

	Kaikki			Miehet			Naiset		
	VE:n kesto	VE:tä edeltävän eläkkeen kesto	Eläkkeen kokonaiskesto	VE:n kesto	VE:tä edeltävän eläkkeen kesto	Eläkkeen kokonaiskesto	VE:n kesto	VE:tä edeltävän eläkkeen kesto	Eläkkeen kokonaiskesto
1995	13,5	3,7	17,2	12,4	4,3	16,7	14,9	3,0	19,5
2005	16,4	4,6	20,7	14,2	5,3	19,5	18,1	3,9	22,0
2015	17,3	4,7	22,0	14,9	5,1	20,0	19,5	4,4	23,9

Lähde: Eläketurvakeskuksen eläkerekisteri.

Vuonna 2015 päättyneiden vanhuuseläkkeiden kokonaiskesto oli keskimäärin 22 vuotta. Vuoteen 1995 verrattuna eläkkeelläoloaika on pidentynyt 4,8 vuodella. Miesten ja naisten välinen ero on myös kasvanut. Vuonna 1995 se oli 2,8 vuotta ja kaksikymmentä vuotta myöhemmin 3,9 vuotta.

Vanhuuseläkkeelläoloaika ja sitä edeltävällä eläkkeellä oloaika ovat pidentyneet suhteellisesti yhtä paljon. Sekä vuonna 1995 että vuonna 2015 päättyneissä eläkkeissä vanhuuseläkkeelläoloaika oli noin 80 prosenttia koko eläkkeelläoloajasta. Vuosina katsottuna eläkkeiden kesto on pidentynyt selkeästi enemmän vanhuuseläkkeen osalta.

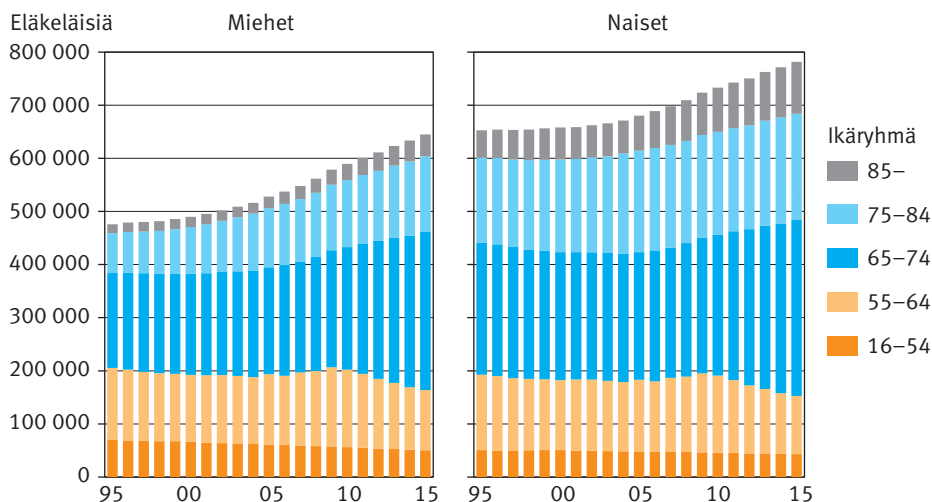
Naisilla vanhuuseläkeaikaa kertyy miehiä enemmän, mikä liittyy naisten pidempään elinikään. Naisilla vanhuuseläkkeen kesto on päättyneissä eläkkeissä kasvanut kahdessakymmenessä vuodessa 4,6 vuodella ja miehillä 2,5 vuodella. Varhaiseläkkeelläoloajan kesto on naisilla noussut 1,4 vuodella ja miehillä 0,8 vuodella. Nousua selittää se, että varhaiseläkkeelle siirtyminen oli erityisen yleistä 1990-luvun alkupuolella, jolloin suuri osa vuonna 2015 päättyneistä eläkkeistä oli alkanut.

eläkeläisten osuus miehillä on kasvanut. Alle 65-vuotiaiden osalta syy liittyy varhaiseläkkeissä tapahtuneisiin muutoksiin. Esimerkiksi työkyvyttömyyseläkeaika on vähentynyt enemmän miehillä (Laaksonen ym. 2016), mikä on johtanut siihen, että aiempaa pienempi osa eläkkeellä olevista on alle 65-vuotiaita miehiä.

Miesten ikärakenteen nopeampi muuttuminen ilmenee myös eläkeläisten keski-ikä kehityksessä. Eläkkeellä olevien miesten keski-ikä on noussut miltei neljällä vuodella kahdenkymmenen vuoden aikana, ja samalla ero eläkkeellä olevien naisten keski-ikään on kaventunut 1,7 vuodella. Eläkeläismiesten keski-ikä vuonna 1995 oli 65,2 vuotta, kun se vuonna 2015 oli 68,9 vuotta. Naisilla vastaavat luvut olivat 69,9 ja 71,6.

Kuvio 2.3.

Eläkeläiset iän ja sukupuolen mukaan vuosina 1995–2015.

Lähde: Suomen eläkkeensaajien yhteistilastorekisteri.

2.4 Eläkeläiset eläkejärjestelmän mukaan

Yhä useampi eläkeläinen saa työeläkettä

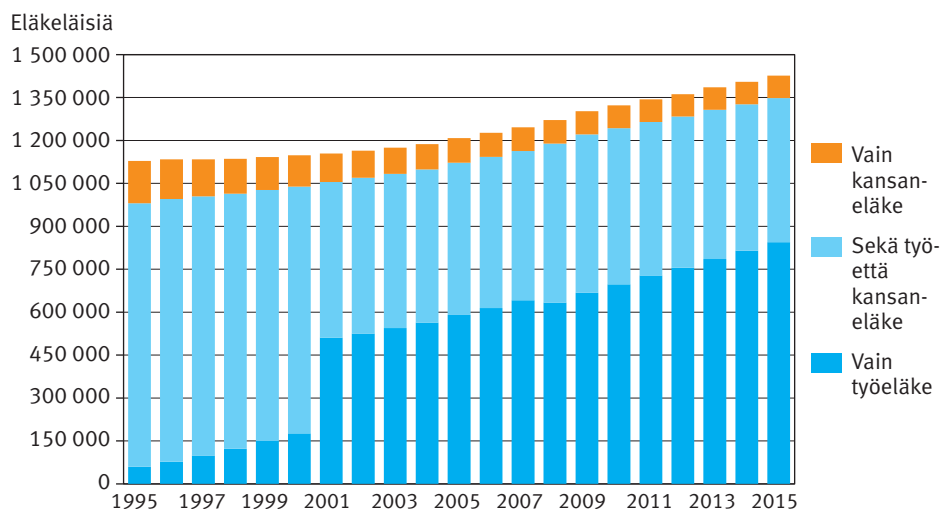
Eläkelajeissa tapahtuneen muutoksen lisäksi kansan- ja työeläkejärjestelmien välinen rakenne on muuttunut merkittävästi kahdessa vuosikymmenessä (kuvio 2.4). Kansaneläkkeen merkitys on pienentynyt ja vastaavasti työeläkkeen kasvanut. Tarkasteluajanjaksolla kansaneläkettä saavien määrä on puolittunut las- kien yli miljoonasta reiluun puoleen miljoonaan henkilöön. Samalla vain työelä-

kettä saavien osuus on yli kymmenkertaistunut. Eläkeläisten lukumäärän kasvu tarkastelujaksolla paikantuu ennen kaikkea työeläkettä saavien määrän lisääntymiseen.

Valtaosa (95 %) eläkeläisistä saa tällä hetkellä työeläkettä. Vain työeläkettä saavien osuus kaikista eläkeläisistä on 59 prosenttia, sekä työ- että kansaneläkettä saa 35 prosenttia. Pelkästään kansaneläkettä saa 5 prosenttia eläkeläisistä. Muutos on huomattava, sillä vuonna 1995 vain 5 prosenttia kaikista eläkeläisistä sai vain työeläkettä ja 82 prosenttia sai työeläkkeen lisäksi kansaneläkettä. Pelkästään kansaneläkettä sai puolestaan 13 prosenttia.

Kuvio 2.4.

Eläkeläiset eläkkeen rakenteen mukaan vuosina 1995–2015.

Lähde: Suomen eläkkeensaajien yhteistilastorekisteri.

Kehitys johtuu ensinnäkin vuoden 1996 kansaneläkelain muutoksesta, jossa kansaneläkkeestä tuli kokonaan työeläkevähenteinen. Vuoden 1996 muutoksen myötä kansaneläkkeen pohjaosa poistettiin asteittain, ja osa poistui kokonaan vuoden 2001 alkuun mennessä. Suurella osalla eläkeläisistä lakkasi tällöin oikeus kansaneläkkeeseen. Vuonna 2001 kansaneläkettä saavien määrä oli lähes 330 000 henkilöä pienempi kuin vuotta aikaisemmin ja vastaavasti pelkkää työeläkettä saavien määrä kasvoi yli 330 000 henkilöllä.

Toiseksi kehitys liittyy työeläkejärjestelmän täysimääräiseen voimaantuloon. Yhä useampi on ehtinyt kartuttaa eläkettä työeläkejärjestelmän voimassaoloai-

Tietolaatikko 2.4. Työuran pituus vuosina 2005, 2010 ja 2015

Janne Salonen ja Susan Kuivalainen

Eläkkeelle siirtyneiden työurat aiempaa pidempää

Työurien pidentäminen on ollut keskeinen yhteiskuntapolitiittinen tavoite kahdenkymmenen viime vuoden aikana. Työurien pidentyminen vaikuttaa julkistalouden ja eläkejärjestelmän rahoituksellisen kestävyuden lisäksi myös eläkkeiden tasoon. Taulukossa tarkastellaan omaan työuraan perustuvalle työ- tai kansaneläkkeelle ensimmäistä kertaa siirtyneiden työuran pituutta. Toteutuneiden työurien pituutta mitataan eläkevakuutetun työskentelyn perusteella 18. ikävuoden alusta eläkkeellesiirtymisvuoden loppuun (ks. lisää Kautto & Salonen 2013). Työuran keskimääräinen pituus esitetään mediaanina.

Vuosina 2000, 2005, 2010 ja 2015 eläkkeelle ja vanhuuseläkkeelle siirtyneiden työuran medianipituus sukupuolen mukaan.

	2005	2010	2015
Kaikki eläkkeelle siirtyneet	33,2	36,3	37,1
Miehet	34,6	37,3	37,9
Naiset	32,0	35,2	36,2
Kaikki vanhuuseläkkeelle siirtyneet	37,1	39,1	38,9
Miehet	38,5	40,0	39,7
Naiset	35,5	37,9	38,2

Kohdejoukko eroaa Työeläkeindikaattori-raportin (ETK 2016) tarkastelusta, minkä vuoksi luvut eivät ole täysin vertailukelpoisia.

Vuonna 2015 eläkkeelle siirtyneistä puolet oli työskennellyt vähintään 37,1 vuotta ennen eläkkeelle jäämistään. Kymmenen vuoden aikana toteutuneiden työurien pituus on kasvanut liki neljällä vuodella. On kuitenkin huomattava, että kasvu liittyy osin myös eläkevakuutetun työn ja sen rekisteriin kirjaamisen muutoksiin. Miesten työurat olivat 1,7 vuotta pidempiä kuin naisten. Sukupuolten välinen ero on kymmenessä vuodessa kaventunut 0,9 vuodella.

Koska osa eläkkeelle siirtyneistä on jättänyt työelämän työkyvyttömyyden perusteella, mikä lyhentää työuraa, on luontevaa tarkastella erikseen vanhuuseläkkeelle siirtyneitä. Vuonna 2015 vanhuuseläkkeelle siirtyneiden (sisältäen myös varhennetulle vanhuuseläkkeelle siirtyneet) työuran mediaani oli 1,8 vuotta pidempi kuin kaikkien eläkkeelle siirtyneiden. Vanhuuseläkkeelle siirtyneiden kohdalla työurat ovat kuitenkin pidentyneet vähemmän kuin kaikkien eläkkeelle siirtyneiden. Kymmenen vuoden aikana työurien pituus on noussut 2,8 vuodella. Vuodesta 2010 vuoteen 2015 vanhuuseläkkeelle siirtyneiden työurien pituus on jopa hieman laskenut. Kehitys vastaa eläkkeellesiirtymisiän odotteessa havaittua muutosta (Kannisto 2016). Sukupuolten välinen ero työuran keskimääräisessä pituudessa on hieman pienempi (1,5 vuotta) kuin kaikilla eläkkeelle siirtyneillä ja se on myös kaventunut keskimääräistä enemmän. Sukupuolten välinen ero vanhuuseläkkeelle siirtyneiden työuran medianipituudessa on kaventunut puoleen (1,5 vuodella) vuoden 2005 tasosta.

kana ja työurien pidentymisen johdosta työeläkettä saavien osuus on kasvanut (tietolaatikko 2.4). Tämä ilmenee kansaneläkettä saavien määrän tasaisena vähentymisenä myös vuoden 2001 jälkeen. Pelkästään kansaneläkettä saavien määrä oli vuonna 2015 lähes puolet pienempi kuin vuonna 1995 ja viidenneksen pienempi kuin vuonna 2001. Vastaavasti vain työeläkettä saavien osuus eläkeläisistä on noussut 44 prosentista 59 prosenttiin.

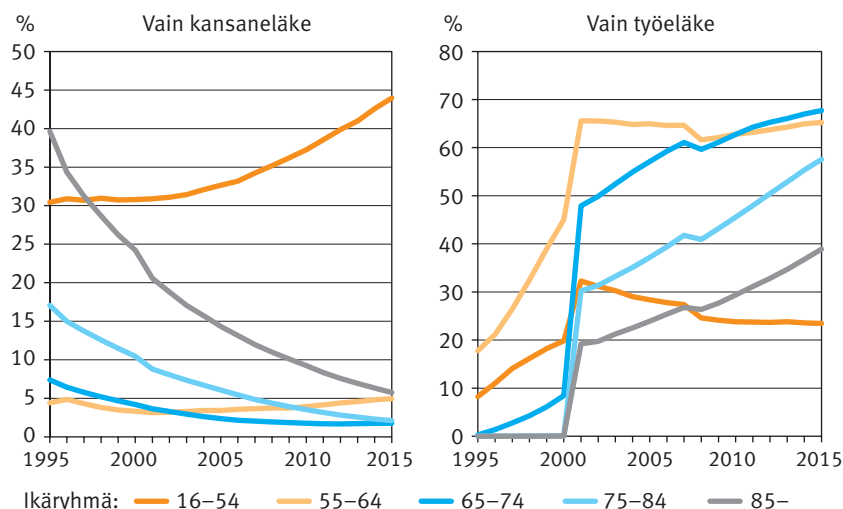
Kolmanneksi kehitys liittyy eläkelajeissa tapahtuneisiin muutoksiin. Valta-osa väestöstä siirtyy tänä päivänä suoraan vanhuuseläkkeelle. He ovat näin ehittäneet kartuttaa työeläkettä pidempään, kun työura on aiempaa harvemmin katkennut varhaiseläkkeelle siirtymiseen.

Aiempaa harvemman vanhuuseläkeikäisen eläke vain kansaneläkettä

Muutokset vain kansaneläkettä ja vain työeläkettä saavien osuuksissa ovat eri ikäryhmissä erilaiset. Tämä ilmenee kuviosta 2.5, jossa vasemmalla puolella on esitetty vain kansaneläkettä saavien osuus ikäryhmittäin ja oikealla puolella vain työeläkettä saavien osuus ikäryhmittäin. Yli 64-vuotiailla vain kansaneläkettä saavien osuus on laskenut ja alle 54-vuotiailla puolestaan kasvanut. Eri-tyyppisen voimakkaasti osuus on laskenut 85 vuotta täyttäneillä, joista noin 40 pro-

Kuvio 2.5.

Vain kansan- tai vain työeläkettä saavien osuus kaikista eläkeläisistä ikäryhmittäin vuosina 1995–2015.

Lähde: Suomen eläkkeensaajien yhteistilastorekisteri.

senttia sai vain kansaneläkettä vuonna 1995, vuonna 2015 osuus oli enää alle kuusi prosenttia. 16–54-vuotiailla osuus on vastaavana aikana noussut 30 prosentista 44 prosenttiin. Kuva vain kansaneläkettä saaneista on siten kahdessakymmenessä vuodessa muuttunut. Vuonna 1995 noin kaksi kolmasosaa kaikista vain kansaneläkkeensaajista oli 65 vuotta täyttäneitä, vuonna 2015 noin kolmannes.

Kansaneläkkeen roolin pienentyminen vanhuuseläkeikäisillä näkyy kasvaneena työeläkettä saavien osuutena. Aiempaa suurempi osa 65 vuotta täyttäneistä saa vain työeläkettä. Kehitys ilmentää vanhuuseläketason nousua työeläkejärjestelmän täyden voimaantumisen myötä, mutta saattaa liittyä myös sosioekonomisiin eroihin kuolleisuudessa. Ylimpien tuloryhmien kuolleisuus on alhaisempaa kuin alempien tuloryhmien ja ryhmien välinen ero on kasvanut viime vuosikymmeninä (Tarkiainen 2016).

Aiempaa useampi vain kansaneläkettä saava on alle 55-vuotias mies

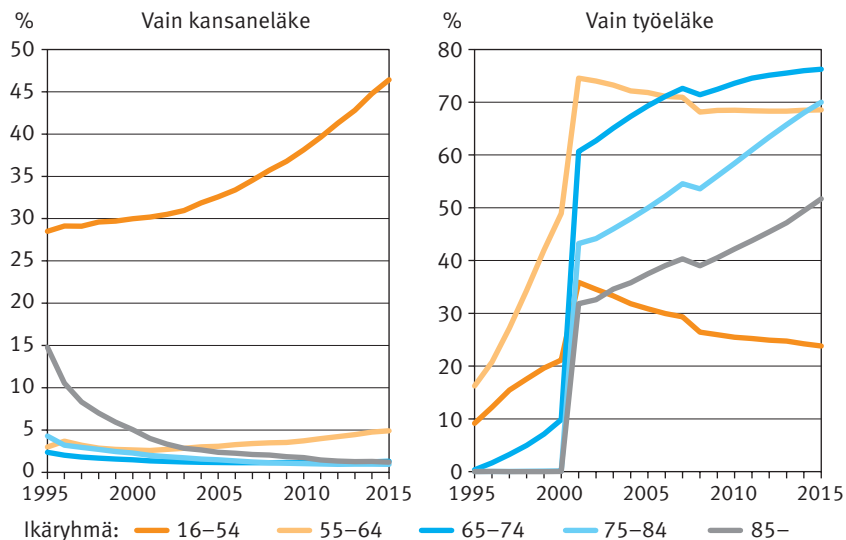
Eri-ikäisten eläkkeellä olleiden naisten ja miesten välisten erojen tasoittuminen näkyy vain kansaneläkettä saavien osuuksien muutoksina (kuviot 2.6 ja 2.7). Ikääntyneillä naisilla vain kansaneläkettä saavien osuus on laskenut voimakkaasti. Kun 1990-luvun puolivälissä 23 prosenttia 75–84-vuotiaista naisista sai vain kansaneläkettä ja 85 vuotta täyttäneistä jopa 48 prosenttia, niin vuonna 2015 vastaavat osuudet olivat 3 ja 8 prosenttia. Alle 55-vuotiailla vain kansaneläkettä saavien osuus on noussut miehillä naisia nopeammin. Tämänikäisistä eläkeläismiehistä miltei puolet (46 %) sai vain kansaneläkettä vuonna 2015, vuonna 1995 osuus oli liki 18 prosenttiyksikköä pienempi. Naisilla kasvua oli 8 prosenttiyksikköä.

Vain kansaneläkettä saavista enemmistö on ollut naisia. Suhde on kuitenkin muuttunut. Vuonna 1995 vain kansaneläkettä saavista 77 prosenttia oli naisia, kun vuonna 2015 osuus oli 56 prosenttia. Myös takuueläkkeen saajissa alle 65-vuotiaat miehet ovat ylliedustettuja (ks. tietolaatikko 2.5).

Vain työeläkettä saavien osuuden kehityksessä havaitaan myös eroja miesten ja naisten välillä. Nuorempaa ikäryhmää lukuun ottamatta naiset saavat miehiä harvemmin vain työeläkettä. Sukupuolten välinen ero on kuitenkin kaventunut tarkastelujakson aikana, mikä heijastaa naisten työssäkäynnin yleistymistä ja vanhuuseläkkeen tason nousua (ks. lisää eläkeläisnaisten ja -miesten eläkeeroista Rantala & Riihelä 2016).

Kuvio 2.6.

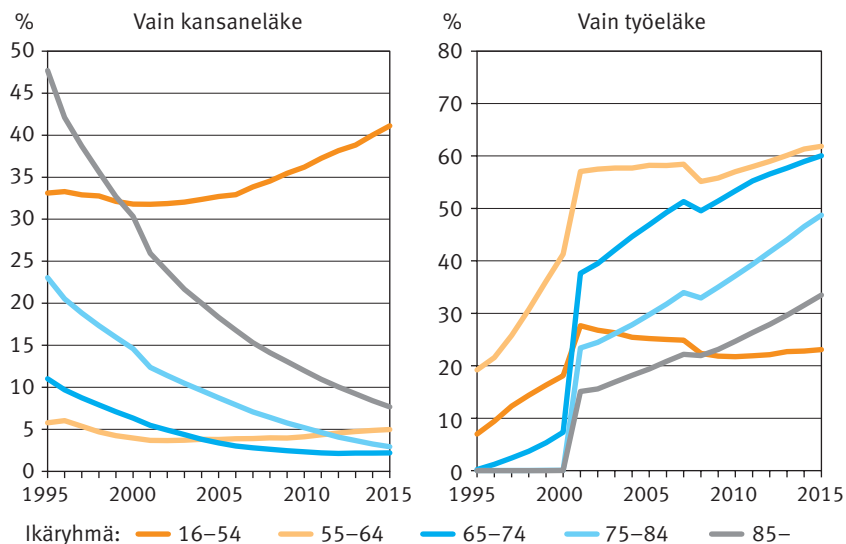
Vain kansan- tai vain työeläkettä saavien osuus kaikista eläkeläisistä ikäryhmittäin vuosina 1995–2015, miehet.

Lähde: Suomen eläkkeensaajien yhteistilastorekisteri.

Kuvio 2.7.

Vain kansan- tai vain työeläkettä saavien osuus kaikista eläkeläisistä ikäryhmittäin vuosina 1995–2015, naiset.

Lähde: Suomen eläkkeensaajien yhteistilastorekisteri.

Tietolaatikko 2.5. Takuueläkkeen saajat

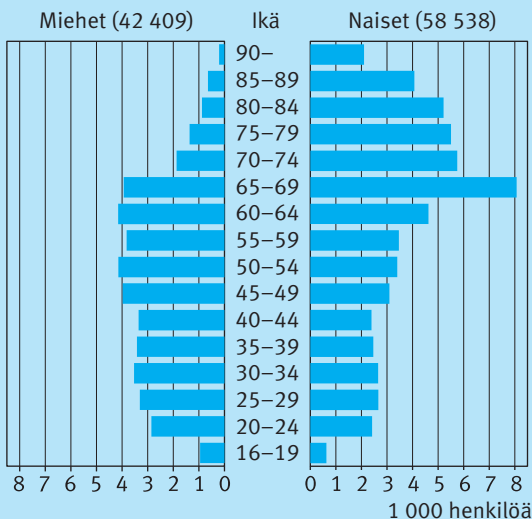
Takuueläkkeensaajina 65 vuotta täyttäneet naiset ja alle 65-vuotiaat miehet

Takuueläke määrittelee vähimmäistason eläkkeelle (vuonna 2015 taso oli 746,57 €/kk). Jos eläkkeensaajan kansaneläke ja työeläke jäävät alle laissa määritellyn eläketulorajan, puuttuva osa maksetaan takuueläkkeenä. Takuueläke on täysin eläketulovähenteinen. Muut eläkkeet, sekä Suomesta että ulkomailta maksettavat, vähennetään takuueläkkeen täydestä määrästä täysimääräisesti. Maksettavan takuueläkkeen taso voi siten jäädä vähimmäistasoa pienemmäksi. Vanhuuseläkkeen varhentaminen pienentää myös takuueläkettä.

Takuueläke tuli voimaan maaliskuussa vuonna 2011. Takuueläke toteutettiin sosiaaliturvan kokonaisuudistusta valmistelleen SATA-komitean (STM 2009) ehdotuksesta. Komiteassa mietittiin mahdollisuuksia vähentää köyhyyttä ja työn vastaanottamiseen liittyviä kannustinongelmia sekä yksinkertaistaa sosiaaliturvajärjestelmää. Takuueläke räätälöitiin täsmätoimenpiteeksi, jonka ansiosta kaikkia kansaneläkkeitä ei tarvinnut korottaa, vaan korotukset pystyttiin kohdentamaan pienituloisimmille eläkeläisille (Soininvaara 2010).

Vuonna 2015 takuueläkkeensaajia oli 100 947. Kaikista Suomessa asuvista eläkeläisistä takuueläkettä sai noin seitsemän prosenttia. Takuueläkkeensaajien määrä on vuodesta 2011 laskenut muutamalla tuhannella. Vuonna 2011 saajia oli 104 649. Vuonna 2015 Kela maksoi takuueläkkeitä yhteensä 161,9 miljoona euroa, joka on noin kuusi prosenttia eläkemennoista. Takuueläkkeen saajista naisia on 58 prosenttia. Naisten määrä painottuu etenkin 65 vuotta täyttäneissä. Takuueläkettä saavista miehistä suurin osa on alle 65-vuotiaita. Alle 60-vuotiaista takuueläkkeen saajista enemmistö on miehiä.

Takuueläkkeensaajat sukupuolen ja iän mukaan 31.12.2015.

Lähde: Tilasto Kelan eläkkeistä.

2.5 Yhteenveto

Eläkeläisten määrässä ja rakenteessa on kahdenkymmenen vuoden aikana tapahtunut suuria muutoksia. Ensinnäkin eläkeläisten määrä on merkittävästi kasvanut. Vuodesta 1995 vuoteen 2015 eläkeläisten määrä on kasvanut liki 300 000 henkilöllä. Suhteessa yli 16-vuotiaan väestöön eläkeläisten osuus on noussut 27,7 prosentista 31,5 prosenttiin. Kasvu ajoittuu etenkin vuoden 2005 jälkeiselle ajalle ja liittyy suurten ikäluokkien vanhuuseläkeikään tulemiseen ja elinajan pidentymiseen.

Ajanjaksolla on lisäksi tapahtunut iso muutos eläkelajien yleisyydessä. Vanhuuseläkkeestä on kahdenkymmenen vuoden aikana tullut hallitseva eläkelaji. Vanhuuseläkeläisten määrä on noussut noin 50 prosentilla, ja he muodostavat nykyään 85 prosenttia kaikista eläkeläisistä. Samalla varhaiseläkelajien merkitys on pienentynyt. Suurten ikäluokkien eläkkeelle siirtymiseen ja väestön elinajan pidentymiseen lisäksi taustalla on varhaiseläkkeisiin tehdyt tiukennukset sekä yli 50-vuotiaiden parantunut terveys ja työllisyystilanne. Nykyään valtaosa väestöstä siirtyy suoraan vanhuuseläkkeelle, kun 2000-luvun alussa enemmistö siirtyi eläkkeelle varhaiseläkereittien kautta.

Kolmanneksi eläkeläisten keski-ikä on noussut. Tarkastelujakson aikana keski-ikä on noussut lähes kolmella vuodella. Suhteellisesti eniten on kasvanut yli 84-vuotiaiden eläkeläisten määrä. Kehitys liittyy myös eliniän nousuun. Eläkkeelläoloaika on pidentynyt miltei viidellä vuodella kahdenkymmenen vuoden aikana. Tämä asettaa entistä tärkeämmäksi kysymyksen sopivasta eläkkeelle siirtymisen iästä ja toisaalta siitä, miten eläke säilyttää tasonsa. Eläkkeen ostovoiman ja suhteellisen tason säilymistä tarkastellaan tarkemmin luvussa 3.

Eläkelajeissa tapahtuneen muutoksen lisäksi kansan- ja työeläkejärjestelmien välillä on tapahtunut merkittävä muutos kahdessa vuosikymmenessä. Työeläkkeestä on tullut yhä tärkeämpi eläketurvan lähde, kun taas kansaneläkkeen merkitys on pienentynyt. Vain työeläkettä saavien määrä on ajanjaksolla noussut huomattavasti. Vastaavasti niiden määrä, jotka saavat Kelan maksamaa eläkettä, on vähentynyt kansaneläkkeen pohjaosan poiston (1996–2001) takia merkittävästi. Kansaneläkettä saavien määrä on vähentynyt myös vuoden 2001 jälkeen, mikä johtuu puolestaan työeläkejärjestelmän kypsymisestä. Vain kansaneläkettä saavien joukko on muuttunut nuoremaksi ja miesvaltaisemmaksi. Aiempaa harvemman vanhuuseläkeikäisen eläketulo muodostuu vain kansaneläkkeestä. Kehitys on merkinnyt sukupuolten välisten erojen tasaantumista: naisten osuus vain kansaneläkettä saavien joukossa on laskenut.

Lähteet

Jauhiainen, S. & Rantala, J. (2011) Ikääntyvien työttömyys ja työttömyysputki – katsaus viimeaikaiseen kehitykseen. Eläketurvakeskuksen raportteja 03/2011: Helsinki.

Järnefelt, N. & Nivalainen, S. (2016) Miksi julkisella sektorilla aiotaan myöhemmin vanhuuseläkkeelle kuin yksityisellä? Teoksessa Järnefelt, N. (toim.) Työolot ja työurat – tutkimuksia työurien vakaudesta ja eläkkeelle siirtymisestä. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 08/2016: Helsinki, 201–226.

Kautto, M. & Salonen, J. (2013) Työurat ansaintarekisterin valossa. Teoksessa Järnefelt, N. & Kautto, M. & Nurminen, M. & Salonen, J. (toim.) Työurien pituuden kehitys 2000-luvulla. Eläketurvakeskuksen raportteja 01/2013: Helsinki, 27–44.

Kannisto, J. (2016) Eläkkeellesiirtymisikä Suomen työeläkejärjestelmässä. Eläketurvakeskuksen tilastoja 03/2016: Helsinki.

Laaksonen, M. & Rantala, J. & Järnefelt, N. & Kannisto, J. (2016) Työkyvyttömyyden vuoksi menetetty työura. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 04/2016: Helsinki.

Leinonen, T. & Laaksonen, M. & Chandola, T. & Martikainen, P. (2016) Health as a predictor of early retirement before and after introduction of a flexible statutory pension age in Finland. *Social Science & Medicine* 158: 149–157.

Nivalainen, S. (2014) Kuka jatkaa työssä 63 ikävuoden jälkeen? Teoksessa Järnefelt, N. & Nivalainen, S. & Salokangas, S. & Uusitalo, H. (toim.) Sosioekonomiset erot – työurat, eläkkeelle siirtyminen ja eläkejärjestelmä. Eläketurvakeskuksen raportteja 01/2014: Helsinki, 83–102.

Martikainen, P. & Murphy, M. & Moustgaard, H. & Mikkonen, J. (2016) Changes in the household structure of the Finnish elderly by age, sex and educational attainment in 1987–2035. Working papers 88. Kela: Helsinki.

Rantala, J. (2008) Varhainen eläkkeelle siirtyminen. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2008:1: Helsinki.

Rantala, J. & Riihelä, M. (2016) Eläkeläisnaisten ja -miesten toimeentuloerot vuosina 1995–2013. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 01/2016: Helsinki.

Soininvaara, O. (2010) Sata-komitea. Miksi asioista päättäminen on niin vaikeaa. Teos: Helsinki.

STM (2009) Sosiaaliturvan uudistamiskomitean (SATA) esitys sosiaaliturvan kokonaisuudistuksen keskeisistä linjauksista. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuksia 10/2009: Helsinki.

Tarkiainen, L. (2016) Income and mortality – the Dynamics of disparity: a study on the changing association between income and mortality in Finland. Publications of the Faculty of Social Sciences: University of Helsinki.

Tenhunen, S. & Salonen, J. (2016) Maatalousyrittäjien työurat ja eläketurva. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 07/2016: Helsinki.

Tuominen, E. & Tuominen, K. & Kahma, N. (2012) Joustava eläkeikä. Työnantaja- ja työntekijäkyselyihin perustuva tutkimus joustavan eläkeiän toimivuudesta. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 02/2012: Helsinki.

Uusitalo, R. & Nivalainen, S. (2013) Vuoden 2005 eläkeuudistuksen vaikutus eläkkeellesiirtymisikään. Valtioneuvoston kanslian raporttisarja 5/2013: Helsinki.

3 Eläkkeiden reaalin kehitys

Juha Rantala, Susan Kuivalainen, Heidi Nyman ja Jukka Lampi

3.1 Johdanto

Eläkeläisten toimeentulo perustuu pääosin lakisääteisiin eläkkeisiin. Tässä luvussa tarkastellaan eläkkeiden kehitystä vuosina 1995–2015. Luvuissa 4 ja 5 näkökulmaa laajennetaan analysoimalla eläkeläisten toimeentuloa käytettävissä olevilla tuloilla ja kulutuksella. Luvun alussa eläkkeitä tarkastellaan kokonaisuutena sekä euromääräisesti että suhteessa ammatissa toimivan väestön keskiansioihin. Tämän jälkeen keskitytään tarkemmin eläkeläisten väliin eroihin muun muassa eläkejärjestelmän, eläkelajin, iän ja sukupuolen mukaan. Tarkasteluja tehdään myös eri eläketasoilla sekä eläkkeiden kehityksestä eläkeaikana. Vastaavankaltaisia analyysyjä ovat aiemmin tehneet Tuominen ym. (2003; 2006; 2011).

Eläkkeillä tai vaihtoehtoisesti eläketulolla tarkoitetaan kokonaiseläkettä eli käytännössä kaikkia lakisääteisiä työ- ja kansaneläkkeitä (tietolaatikko 3.1). Tarkastelu kattaa kaikki Suomessa asuvat omaa työ- tai kansaneläkettä saavat henkilöt osa-aikaeläkettä saavia lukuun ottamatta (ks. johdanto ja tietolaatikko 2.1). Kaikki euromääräiset tarkastelut ovat reaalisia vuoden 2015 rahassa ilmaistuna ja aineistona on Eläketurvakeskuksen ja Kansaneläkelaitoksen ylläpitämä Suomen eläkkeensaajien yhteistilastorekisteri vuosilta 1995–2015.

Eläkkeiden kehitystä kuvataan poikkileikkausaineiston avulla, eli tarkastelemalla vain yhden vuoden keskimääräistä tilannetta kerrallaan. Kuten edellisessä luvussa kävi ilmi, eläkeläisten muodostaman joukon koostumus on tarkastelujakson aikana muuttunut. Mennyttä kehitystä on leimannut varhaiseläkkeiden karsinta, työeläkejärjestelmän tulo täyteen ikäänsä ja vanhuuseläkkeen merkityksen kasvu. Tämänkaltaiset rakenteelliset muutokset ovat pääsääntöisesti nostaneet keskimääräistä eläketasoa, sillä vuosittain eläkeläisten joukkoon on tullut uutta väkeä, jonka eläketaso on ollut keskimäärin korkeampi kuin jo eläkkeellä olevien. Samalla sieltä on poistunut keskimääräistä pienituloisempia eläkeläisiä (Uusitalo 2006; Laesvuori 2006; Tuominen 2011).

Rakenteellisten tekijöiden lisäksi eläkkeiden kehitykseen vaikuttavat muutokset eläkeaikana. Eläkkeitä korotetaan indeksien perusteella ja lisäksi eläketasoon vaikuttavat eläkeaikana muun muassa kansaneläkkeiden tasokorotukset tai perhe-eläkkeen saaminen. Tarkastelujaksoon ajoittuvat myös monet johdannossa

esitetyt lakimuutokset, kuten kansaneläkkeen pohjaosan leikkaus 1990-luvun lopussa, takuueläkkeen voimaantulo vuonna 2011 ja eläkeläisten asumis- ja hoitotuen poistuminen kansaneläkkeen määritelmästä vuonna 2008. Poikkileikkaustarkasteluissa rakenteellisten muutosten ja eläkkeisiin suoraan vaikuttavien tekijöiden merkitystä on vaikea erotella. Luvussa keskeiset eläkkeiden kehitykseen vaikuttaneet piirteet pyritään kuitenkin tuomaan mahdollisimman hyvin esiin.

Tietolaatikko 3.1. Kokonaiseläkkeen osat

Eläke: Henkilön bruttoeläke kuukaudessa.

Omaeläke: Henkilön oma työ- ja kansaneläke (omaeläkelajit ks. tietolaatikko 2.1).

Oma työeläke: Oma työeläke muodostuu karttumasääntöjen mukaisesti ansioista, joita saa työuran aikana palkkatyössä ja yrittäjänä. Työeläkettä karttuu myös joiltakin palkatomilta ajoilta kuten työttömyysajalta, opiskelusta ja lastenhoidosta.

Oma kansaneläke: Kansaneläkettä voi saada Suomessa vähintään 3 vuotta asunut henkilö 16 vuoden iän täyttämisen jälkeen. Työeläke pienentää kansaneläkettä. Täyden kansaneläkkeen voi saada, jos työeläkettä ei saa lainkaan tai jos työeläke jää alle tietyn euron määräisen rajan alle (56,20 euroa vuonna 2015). Vuosina 1995–2007 oma kansaneläke sisälsi myös eläkeläisten asumistuen ja hoitotuen.

Kokonaiseläke¹⁾: Sisältää henkilön **oman eläkkeen** lisäksi perhe-eläkkeen sekä Kelan maksaman takuueläkkeen.

Perhe-eläke: Turvaa lesken (leskeneläke) tai lapsen toimeentuloa, jos perheen huoltaja kuolee. Perhe-eläkettä maksetaan sekä kansaneläke- että työeläkejärjestelmästä. Kansaneläkejärjestelmässä perhe-eläkettä ei myönnetä yli 64-vuotiaille.

Takuueläke: Kansaneläkelaitoksen myöntämä ja maksama vähimmäiseläke. Jos eläkkeensaajan muut yhteenlasketut eläketulot jäävät lainsäädännön määräämän vähimmäistason alle, takuueläke paikkaa puuttuvan määrän.

SOLITA-eläke: Liikennevakuutus-, tapaturmavakuutus-, sotilastapaturma-, tai sotilasvammalain perusteella myönnettävä eläke. Jos henkilö saa työ- tai kansaneläkkeen ohella SOLITA-eläkettä, sisältyvät nämä eläkkeet oma- ja kokonaiseläkkeeseen.

Kelan eläkkeet: Kelan eläkkeet -termiä käytetään tässä yksinkertaisuuden vuoksi kuvaamaan kaikkia kansaneläkelaitoksen maksamia eläkkeitä lukuun ottamatta perhe-eläkkeitä.

1) Edellä mainittujen lisäksi rintamalisät ja lapsikorotukset.

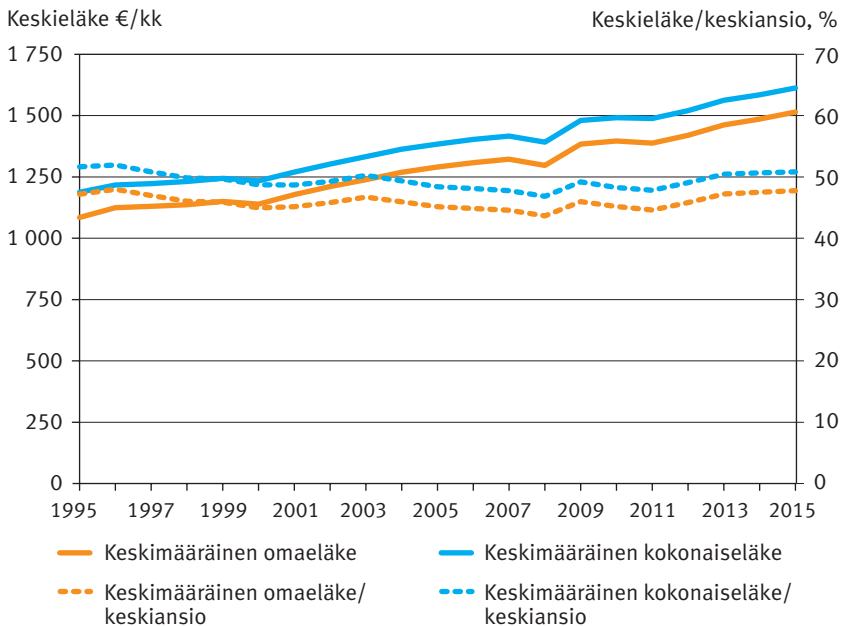
3.2 Kokonaiseläkkeen kehitys ja rakenne

Eläkeläisten kokonaiseläkkeen taso on pysynyt ennallaan 50 prosentissa keskiansioista

Kokonaiseläkkeen ohella omaeläke on toinen yleisesti käytetty eläkkeiden tasoa kuvaava mitta. Omaeläke viittaa henkilön omaan työuraan perustuvaan eläkkeeseen ja sen ”puutetta” täydentävään omaan kansaneläkkeeseen. Kokonaiseläke sisältää omaeläkkeen lisäksi perhe-eläkkeen, rintamalisän, lapsikorotuksen, takuueläkkeen vuodesta 2011 lähtien ja eläkkeensaajien asumis- ja hoitotuen vuoteen 2007 asti. Kuvio 3.1 antaa yleiskuvan kokonaiseläkkeen ja omaeläkkeen keskimääräisestä kehityksestä vuosina 1995–2015. Oma- ja kokonaiseläkkeiden tasot on siinä esitetty sekä euromääräisesti että suhteessa ammatissa toimivien keskiansioihin.

Kuvio 3.1.

Eläkeläisten kokonais- ja omaeläkkeen reaalikehitys (€/kk vuoden 2015 rahassa) ja osuus (%) ammatissa toimivien keskiansiosta vuosina 2000–2015.

Lähde: Suomen eläkkeensaajien yhteistilastorekisteri.

Vuonna 2015 eläkeläisten kokonaiseläke oli keskimäärin 1 600 euroa kuukaudessa ja vuonna 1995 noin 1 200 euroa kuukaudessa. Tarkastelujakson alkuun verrattuna eläkeläisten keskimääräinen kokonaiseläke on noussut reaalisesti 36 prosenttia. Omaeläkkeen taso on noin 6 prosenttia kokonaiseläketasoa pienempi, mutta sekin on noussut yhtä vahvasti kuin kokonaiseläke. Keskiansioihin suhteutettuna kokonaiseläke on koko ajan pysytellyt 50 ja omaeläke 45 prosentin tuntumassa. Keskieläke suhteessa keskiansioihin kuvaa eläkeläisten ja työsäikäyvien tulosuhteen kehitystä. Keskiansio perustuu Tilastokeskuksen tietoon ammatissa toimivien keskimääräisistä palkka- ja yrittäjätuloista.

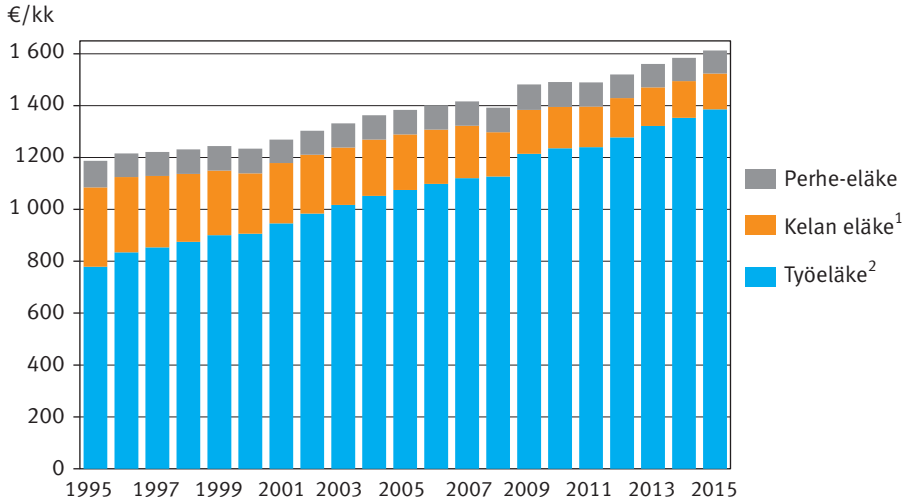
Työeläkkeen merkitys kokonaiseläkkeestä kasvanut

Työeläkkeen tehtävänä on totutun toimeentulon säilyttäminen kohtuullisena eläkkeelle siirtymisen jälkeen ja kansaneläkkeen ml. takuueläke tehtävänä on huolehtia vähimmäisturvasta. Eläkeläisten eläketuloa ja kohdentumista tarkasteltaessa molemmat järjestelmät ovat tärkeitä. Tämä ilmenee kuviosta 3.2, jossa on esitetty eläkeläisten keskimääräisen kokonaiseläkkeen jakautuminen oman työeläkkeen, kansaneläkkeen ja perhe-eläkkeen kesken vuosina 1995–2015. Yksinkertaisuuden vuoksi työeläke-, kansaneläke- ja SOLITA-lakien mukaiset perhe-eläkkeet on yhdistetty, sillä kansaneläkkeinä maksettujen perhe-eläkkeiden merkitys on varsin pieni. Perhe-eläkettä ei myönnetä kansaneläkkeenä ikävuoden 64 jälkeen.

Kokonaiseläkkeestä omaan työuraan perustuva työeläke on selvästi merkittävin tuloerä. Vuonna 2015 sen osuus keskimääräisestä kokonaiseläkkeestä oli 85 prosenttia. Perhe-eläkkeiden osuus kokonaiseläkkeestä oli hieman yli 5 prosenttia. Näin työeläkelakien mukaiset eläkkeet kattavat yhteensä noin 90 prosenttia kokonaiseläkkeestä. Kansaneläkkeen sekä takuueläkkeen osuus on lähes 10 prosenttia. Tarkastelujakson aikana oman työeläkkeen merkitys on tasaisesti noussut ja kansaneläkkeen osuus vastaavasti vähentynyt. Vuonna 1995 oman työeläkkeen osuus kokonaiseläkkeestä oli vain 63 prosenttia ja kansaneläkkeen 26 prosenttia. Työ- ja kansaneläkkeen väliseen jakautumiseen vaikuttaa se, että työeläkkeen tason noustessa kansaneläkkeen määrä laskee. Kansaneläkkeen määrään on vaikuttanut myös kansaneläkkeen pohjaosan leikkaus vuosien 1996–2001 välisenä aikana.

Kuvio 3.2.

Eläkeläisten keskimääräisen kokonaiseläkkeen jakautuminen eläke- ja perhe-eläke-osuuksiin vuosina 1995–2015, €/kk vuoden 2015 rahassa.

1) Oma kansaneläke + rintamalisät + lapsikorotukset. Sisältää vuosina 1995–2007 eläkkeensaajan asumis- ja hoitotuen osuudet. Sisältää vuodesta 2011 alkaen takuueläkkeen osuuden.

2) Oma työeläke. Sisältää myös SOLITA-omaeläkkeen osuuden.

Lähde: Suomen eläkkeensaajien yhteistilastorekisteri.

Kuviossa 3.3 on esitetty kokonaiseläkkeen kehitys vuosina 1995–2015 henkilöille, jotka saavat omaa eläkettä vain työeläkkeenä, vain kansaneläkkeenä tai molemmista järjestelmistä. Näin tarkastelun kohteeksi saadaan eläkejärjestelmien ”ääripäiden” väliset tasoerot. Kaikista eläkeläisistä 59 prosenttia saa nykyään vain työeläkettä, 5 prosenttia vain kansaneläkettä ja 35 prosenttia molempia (ks. luku 2). Vuonna 2015 vain työeläkettä saavien kokonaiseläke oli keskimäärin 2 040 euroa kuukaudessa. Tämä on lähes kolminkertainen vain kansaneläkettä saavien 740 euroon nähden. Molempia eläkkeitä saavien kokonaiseläke oli 1 030 euroa kuukaudessa. Tässä ryhmässä työeläkkeen osuus on keskimäärin 72 prosenttia ja kelaeläkkeen 27 prosenttia

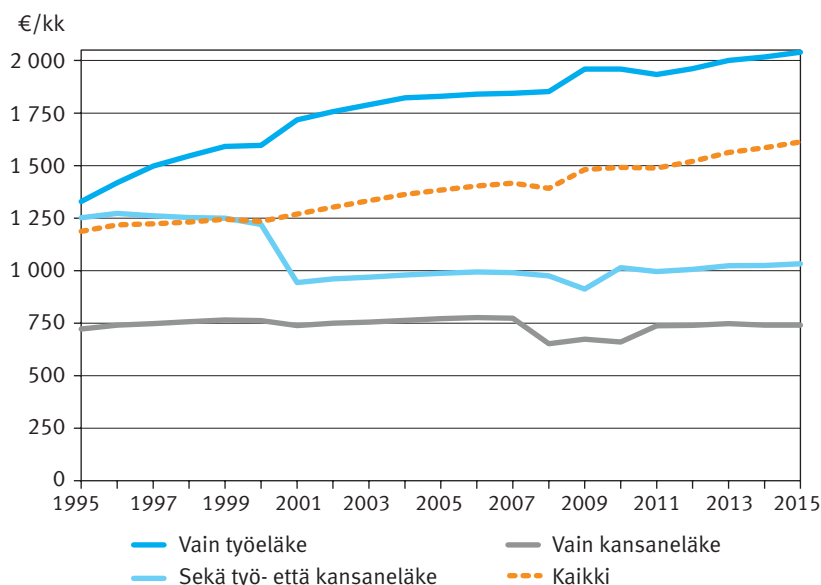
Kuviosta näkyy hyvin vain työeläkettä saavien ja vain kansaneläkettä saavien eriyvä tulokehitys vuosien 1995–2015 välisenä aikana. Tarkastelujakson aikana vain työeläkettä saavien keskimääräinen kokonaiseläke on noussut 53 prosenttia, kun taas vain kansaneläkettä saavien kokonaiseläke ei ole noussut reaalisesti juuri lainkaan. Luvun lopussa ilmenee, että tarkastelujakson aikana maksussa olevat kansaneläkkeet ovat indeksikorotusten seurauksena kuitenkin nousseet reaalisesti lähes 10 prosenttia (ks. kuvio 3.12). Eron taustalla on pitkälti elä-

keläisten asumistuen ja hoitotuen poistuminen kansaneläkkeen määritelmästä (ks. tarkemmin alla). Indeksitarkasteluissa näitä tukia ei lueta kansaneläkkeisiin.

Kuviosta ilmenee myös hyvin kuinka kansaneläkkeen pohjaosan asteittainen poistuminen viime vuosikymmenen alussa näkyy työ- ja kansaneläkettä saavien kokonaiseläkkeen tason laskuna noin 250 eurolla. Lasku on näennäinen ja johtuu työ- ja kansaneläkettä saavien rakenteen muuttumisesta, sillä kansaneläkkeen pohjaosaa maksettiin viimeisen kerran 1.1.2001. Kun pohjaosaa ei sen jälkeen enää maksettu, työ- ja kansaneläkettä saavien ryhmästä siirtyi keskimääräistä korkeampaa kokonaiseläkettä saavia henkilöitä vain työeläkettä saavien ryhmään. Tämä nosti vain työeläkettä saavien -ryhmän ja laski työ- ja kansaneläkettä saavien -ryhmän keskimääräistä kokonaiseläkettä. Määrällisesti kyse oli noin 330 000 henkilön siirtymästä (ks. luku 2).

Kuvio 3.3.

Eläkeläisten keskimääräinen kokonaiseläke eläkejärjestelmän mukaan vuosina 1995–2015, €/kk vuoden 2015 rahassa.

Lähde: Suomen eläkkeensaajien yhteistilastorekisteri.

Vuonna 2008 pienituloisille eläkeläisille tarkoitettu eläkeläisten asumistuki ja eläkkeensaajan hoitotuki poistuivat kansaneläkkeen määritelmästä ja sitä myötä kokonaiseläkkeen käsitteestä. Kuviossa tämä erottuu selvänä tason laskuna kansaneläkettä saavien joukossa vuonna 2008. Eläkeläisten toimeentuloon asumis-

ja hoitotuen poistuminen ei kuitenkaan vaikuta, sillä näitä tukimuotoja maksetaan edelleen. Takuueläkkeen voimaantulo vuonna 2011 paransi kaikkein pienituloisimpien eläkeläisten asema. Kuviossa tämä näkyy Kelan eläkettä saavien kokonaiseläkkeen tason nousuna kyseisestä vuodesta alkaen.

Vanhuuseläkkeellä olevien eläketaso on keskimäärin noussut, mutta työkyvyttömyyseläkkeellä olevien hieman heikentynyt

Eläkelajeittain tarkasteltuna eläkkeiden tasossa ja kehityksessä on selviä eroja (kuvio 3.4). Vanhuuseläkkeellä olevien kokonaiseläke on tasoltaan korkein, 1 700 euroa kuukaudessa vuonna 2015 ja sen reaalikasvu on myös ollut nopeinta.¹ Vanhuuseläkkeellä olevien kokonaiseläke on reaalisesti 42 prosenttia korkeampi kuin vuonna 1995.

Vanhuuseläkettä saavien eläketason nousun taustalla ovat monet tekijät. Yleisen ansiotason kohoamisen ja työeläkejärjestelmän kypsymisen, työurien pidentymisen ja naisten työssä käynnin lisääntymisen seurauksena vanhuuseläkkeelle siirtyneiden työeläkkeet ovat nousseet keskimääräisen vanhuuseläkkeensäajan eläkettä nopeammin. Samaan aikaan vanhuuseläkkeellä olevien joukosta on poistunut pienituloisia henkilöitä, joiden kokonaiseläkkeestä kansaneläke on muodostanut isomman osan. Vanhuuseläkkeellä olevien kokonaiseläkkeen kehitys selittää miksi kaikkien eläkeläisten keskimääräinen kokonaiseläke on vuosien 1995–2015 aikana noussut, sillä kaikista omaa eläkettä saavista 70–85 prosenttia on ollut vanhuuseläkkeellä (ks. luku 2).

Työkyvyttömyyseläkettä saaneiden kokonaiseläke oli vuonna 2015 keskimäärin vähän yli 1 100 euroa kuukaudessa. Työkyvyttömyyseläkelajeista täyttä työkyvyttömyyseläkettä saavien eläke on samaa tasoa kuin kaikilla työkyvyttömyyseläkkeen saajilla keskimäärin. Korkeinta, noin 1 600 euron kuukausieläkettä, ovat saaneet yksilöllisellä varhaiseläkkeellä olleet henkilöt. Pitkän työuravaatimuksen vuoksi yksilöllisen varhaiseläkkeen eläketaso on ollut hyvä. Yksilöllistä varhaiseläkettä saaneiden kehitys on esitetty vain vuoteen 2007 asti, jolloin sitä sai enää noin 3 000 henkilöä. Viimeiset yksilölliset varhaiseläkkeet maksettiin vuonna 2010. Vuonna 1943 jälkeen syntyneille yksilöllistä varhaiseläkettä ei ole enää myönnetty. Matalin kokonaiseläke on osatyökyvyttömyyseläkettä saavilla, keskimäärin 800 euroa kuukaudessa. Tässä on muistettava, että osa-

1 Vanhuuseläkkeellä olevat sisältävät myös varhennetulla vanhuuseläkkeellä olevat.

työkyvyttömyyseläkkeen määrä on puolet henkilön täydestä työkyvyttömyyseläkkeestä ja suurin osa heistä saa eläkkeen lisäksi ansiotuloa (Kannisto 2016).

Tarkastelujakson aikana työkyvyttömyyseläkkeellä olevien kokonaiseläke ei ole reaalisesti noussut. Vuonna 1995 se oli jopa hieman korkeammalla tasolla kuin vuonna 2015. Kokonaiseläkkeen vaatimaton kehitys johtuu osittain siitä, että tarkasteluvuosien aikana hyvätasoinen yksilöllinen varhaiseläke on lakkautettu ja samaan aikaan osatyökyvyttömyyseläkkeen merkitys on lisääntynyt (ks. taulukko 2.1). Kun vuonna 1995 yksilöllisen varhaiseläkkeensaajien osuus kaikista työkyvyttömyyseläkkeensaajista oli 21 prosenttia ja osatyökyvyttömyyseläkkeensaajien osuus 3 prosenttia, niin vuonna 2015 nämä osuudet olivat nol-la ja 9 prosenttia. Tarkempaa selvittämistä vaatii kuitenkin se, miksi myös täyttä työkyvyttömyyseläkettä saaneiden kokonaiseläkkeen kehitys on jäänyt selvästi jälkeen vanhuuseläkettä saavien kehityksestä. Syynä voi osin olla se, että työkyvyttömyyseläkkeiden alkavuus on laskenut eniten yli 50-vuotiailla (Laaksonen ym. 2016), joilla työkyvyttömyyseläke on keskimääräistä korkeampi.

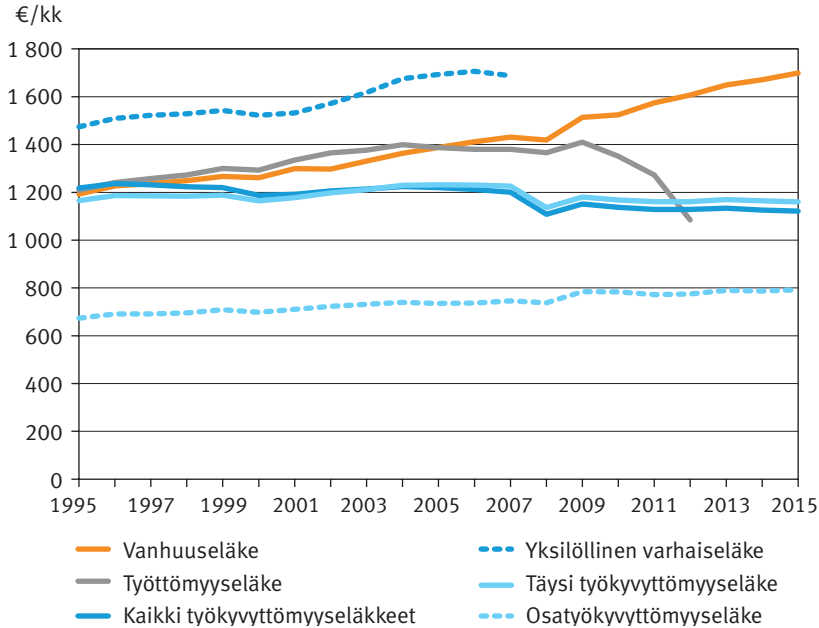
Työttömyyseläkkeen taso ja kehitys oli vuoteen 2005 asti lähes sama kuin vanhuuseläkkeensaajien. Vuonna 2005 eläkeuudistuksessa työttömyyseläke lakkautettiin asteittain, eikä vuoden 2012 jälkeen työttömyyseläkkeitä ole työeläkkeinä enää myönnetty. Kansaneläkkeinä työttömyyseläkkeitä myönnettiin vähäisessä määrin vielä vuoteen 2014 saakka. Kuviossa työttömyyseläkettä saavien kokonaiseläkkeen kehitystä ei ole vuoden 2012 jälkeen esitetty.²

Luvun alussa kaikkien eläkeläisten keskimääräinen kokonaiseläke vuosina 1995–2015 suhteutettiin ammatissa toimivien keskiansioon (kuvio 3.1). Tässä tarkastelussa suhdeluku pysytteli koko ajan 50 prosentin tuntumassa. Kun vastaava tarkastelu tehtiin eläkelajeittain, oli vanhuuseläkettä saaneiden keskimääräinen kokonaiseläke ammatissa toimivien keskiansiosta niin ikään noin 50 prosenttia. Täyttä työkyvyttömyyseläkettä saavien kohdalla suhdeluku on sen sijaan ajanjakson aikana selvästi laskenut. Vuonna 1995 osuus oli 51 prosenttia ja vuonna 2015 se oli 37 prosenttia.

² Eläkelajeista maatalouden erityiseläkkeitä ei tässä ole erikseen tarkasteltu (ks. lisää maatalousryttäjien eläketurvan tasosta Tenhunen ja Salonen 2016).

Kuvio 3.4.

Eläkeläisten keskimääräinen kokonaiseläke eläkelajin mukaan vuosina 1995–2015, €/kk vuoden 2015 rahassa.

Lähde: Suomen eläkkeensaajien yhteistilastorekisteri.

3.3 Eläketulo iän ja sukupuolen mukaan

65–74-vuotiailla korkein kokonaiseläke

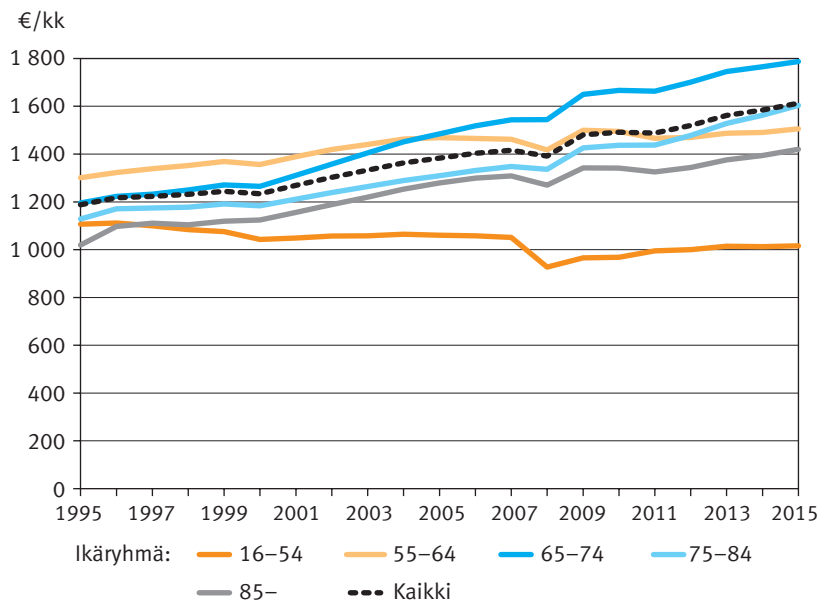
Eri-ikäiset eläkeläiset eivät ole eläketason tai sen kehityksen suhteen yhtenäinen ryhmä (kuvio 3.5). Korkein keskimääräinen kokonaiseläke on 65–74-vuotiailla, lähes 1 800 euroa kuukaudessa vuonna 2015. Selvästi matalin kokonaiseläke on alle 54-vuotiailla, joiden keskieläke on alle 900 euroa. Alle 54-vuotiaat ovat työkyvyttömyyseläkkeellä. Ikäryhmässä 55–64-vuotiaat ja kahdessa vanhimmassa ikäryhmässä kokonaiseläkkeet ovat keskimääräistä tasoa.

Tarkastelujakson aikana ikäryhmien väliset erot ovat kasvaneet, sillä alle 55-vuotiaiden keskimääräinen kokonaiseläke ei ole noussut reaalisesti lainkaan, kun taas kaikissa muissa ikäryhmissä kasvu on ollut keskimäärin 35 prosenttia, pienimmillään 15 ja suurimmillaan 50 prosenttia. Alle 55-vuotiaiden kokonaiseläkkeen kehityksen taustalla olevia syitä on selvitettävä tarkemmin. Kokonais-

eläkkeen kasvu on ollut nopeinta 65–74-vuotiailla. Viime vuosikymmenen alussa korkeinta kokonaiseläkettä saivat 55–64-vuotiaat. Tähän ikäryhmään kuuluivat tuolloin muun muassa yksilöllisen varhaiseläkkeensaajat.

Kuvio 3.5.

Eläkeläisten keskimääräinen kokonaiseläke iän mukaan vuosina 1995–2015, €/kk vuoden 2015 rahassa.

Lähde: Suomen eläkkeensaajien yhteistilastorekisteri.

Eläketulon ikäjakauma siirtynyt

Tarkemmalla ikäluokituksella iän yhteys eläketasoon erottuu erityisen selvästi. Kuviosta 3.6 näkyy kuinka kokonaiseläkkeen taso nousee iän myötä jakauman ”huippuun” asti, jonka jälkeen se laskee. Tarkasteltavien vuosien aikana jakauman huippu on noussut ja siirtynyt oikealle, eli vanhemmalle iälle. Vuonna 1995 korkeinta, noin 1 300 euron, eläkettä saivat 50–65-vuotiaat. Kymmenen vuotta myöhemmin huippu oli 1 600 euron tasolla 65 ikävuoden tuntumassa. Vuoteen 1995 verrattuna jakauma oli myös selvästi jyrkempi. Vuonna 2015 korkein kokonaiseläkkeen taso oli 1 800 euron kohdalla ja sitä saivat 65–70-vuotiaat.

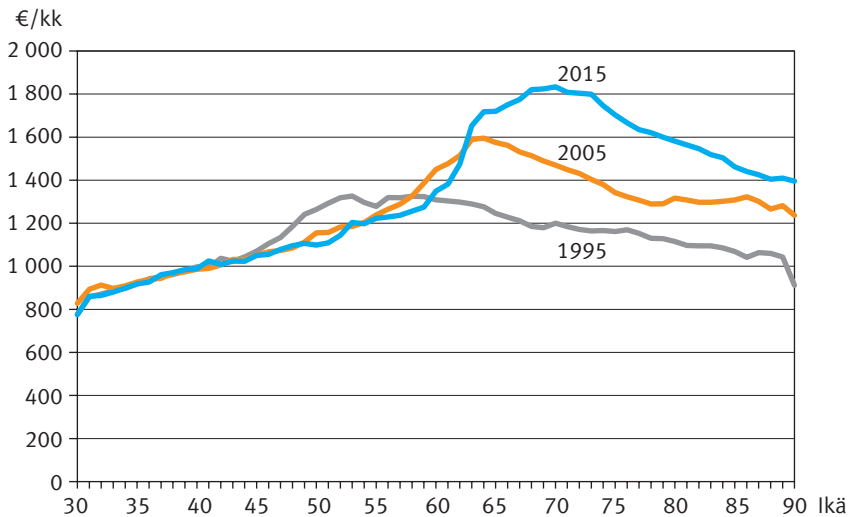
Kokonaiseläkkeen tason nousu koskee kaikkia vanhuuseläkeikäisiä. Esimerkiksi 75 vuotta täyttäneiden kokonaiseläke oli vuonna 1995 keskimäärin 1 200 eu-

roa kuukaudessa, kymmenen vuotta myöhemmin 1 340 euroa ja vuonna 2015 jo 1 700 euroa. Varhaiseläkkeellä olevien eläkeläisten kokonaiseläkkeet eivät sen sijaan ole reaalisesti nousseet juuri lainkaan. Ilmiö havaittiin jo eläkelajien eläketason kehitystä kuvaavien tarkastelujen yhteydessä (ks. kuvio 3.4)

Kokonaiseläkkeen ikäjakaumissa tapahtuneiden muutosten taustalla ovat monet syyt. Yleisen ansiokehityksen parantumisen ja työeläkejärjestelmän kypsymisen seurauksena eläkkeiden taso on nuoremmilla ikäluokilla parempi kuin vanhemmilla ikäluokilla. Osaltaan menneeseen kehitykseen ovat vaikuttaneet myös varhaiseläkkeisiin tehdyt muutokset (ks. luvut 1 ja 2).

Kuvio 3.6.

Keskimääräinen kokonaiseläke ikävuosisyryhmittäin vuosina 1995, 2005 ja 2015, €/kk vuoden 2015 rahassa.

Lähde: Suomen eläkkeensaajien yhteistilastorekisteri.

Naisten kokonaiseläke on noussut nopeammin kuin miesten kokonaiseläke

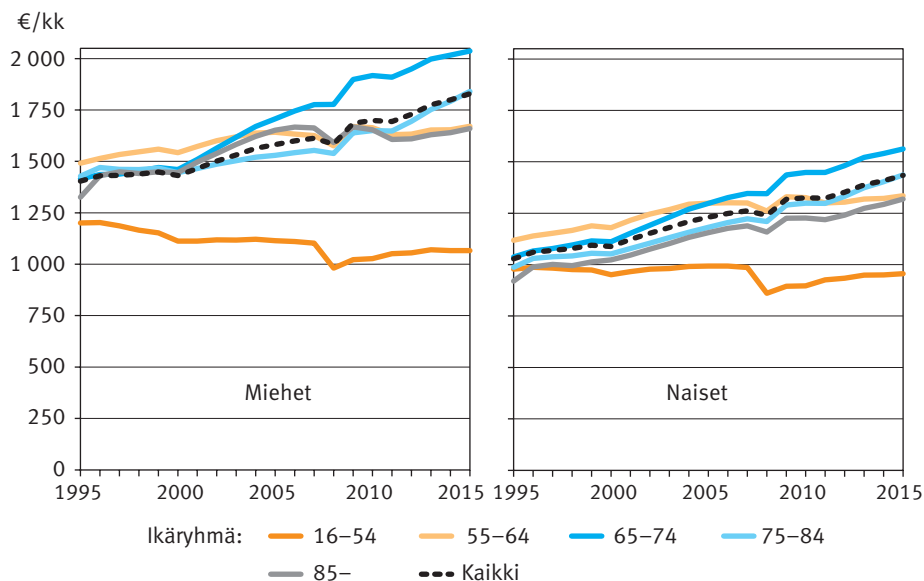
Naisten ja miesten väliset erot työuran pituuksissa ja ansioissa sekä elinajoissa heijastuvat monella tavalla eläketasoon. Vuonna 2015 miesten keskimääräinen kokonaiseläke oli noin 1 800 euroa ja naisten noin 1 400 euroa kuukaudessa eli 78 prosenttia miesten kokonaiseläkkeestä (kuvio 3.7). Ero naisten ja miesten kokonaiseläkkeissä vaihtelee iän mukaan. Nuorimmassa ikäryhmässä, jossa työurat ovat jääneet lyhyemmiksi ja ansiot eivät ole vielä eriytyneet sukupuolen

mukaan, naisten ja miesten kokonaiseläkkeet ovat lähes yhtä suuret. Tämän jälkeen ero vähitellen kasvaa ja on korkeimmillaan 65–75-vuoden iässä, 470 euroa.

Tarkastelujakson aikana naisten kokonaiseläkkeiden taso on kuitenkin noussut nopeammin kuin miesten, sillä vuonna 1995 naisten kokonaiseläke oli 73 prosenttia miesten kokonaiseläkkeestä. Eniten vastaavan ikäisiin miehiin nähden on parantunut alle 54-vuotiaiden ja yli 85-vuotiaiden naisten asema. Euromääräisesti naisten ja miesten eläkkeet ovat nousseet suunnilleen yhtä paljon.

Kuvio 3.7.

Eläkeläisten keskimääräinen kokonaiseläke sukupuolen ja iän mukaan vuosina 1995–2015, €/kk vuoden 2015 rahassa.

Lähde: Suomen eläkkeensaajien yhteistilastorekisteri.

Sukupuolten välisten erojen ohella huomion arvoista on, että etenkin miesten väliset erot kokonaiseläkkeissä ovat viimeisen kymmenen vuoden aikana kasvaneet. Tämä ero näkyy etenkin 65–74-vuotiaiden kokonaiseläkkeitä tarkasteltaessa. Vuonna 2015 tämän ikäisten miesten kokonaiseläke oli yli 200 euroa kuukaudessa (11 prosenttia) suurempi kuin kaikilla miehillä keskimäärin. Vuonna 1995 eroa ei käytännössä ollut. Naisilla vastaava kehitys on ollut vähäisempää. Laajemmin eläkeläisnaisten ja -miesten eläke-eroja ovat käsitelleet Rantala ja Riihelä (2016). Iän lisäksi tutkimuksessa korostui perheen merkitys suku-

puolten välisiä tuloeroja arvioitaessa. Perheen merkitystä käsitellään myös luvun 4 pienituloisuustarkastelujen yhteydessä ja luvun 5 kulutustarkasteluissa.

Naisilla työeläkkeen osuus kokonaiseläkkeestä noussut miehiä nopeammin

Sukupuolten väliset erot näkyvät myös kokonaiseläkkeen rakenteessa (kuvio 3.8). Vuonna 2015 naisten oma työeläke oli 1 100 euroa kuukaudessa ja miesten vajaa 1 700 euroa kuukaudessa. Kansaneläke ja perhe-eläke³ tasaavat kuitenkin sukupuolten välisiä eläke-eroja, sillä naisilla ne muodostavat kokonaiseläkkeestä kumpikin noin 11 prosenttia. Miehillä kansaneläkkeen osuus on vain hieman yli 6 prosenttia ja perhe-eläkettä heille ei juuri makseta. Naisten perhe-eläkeosuus on korkea, koska suurin osa leskeneläkettä saavista on naisia. Leskeneläkkeeseen tehtävä eläkesovitus pienentää enemmän mies- kuin naisleskien perhe-eläkettä, sillä eläkesovituksessa lesken oma työeläke otetaan perhe-eläkkeen määrässä huomioon (tarkemmin perhe-eläkkeestä esim. Takala 2013; Hietaniemi & Ritola 2014; Takala ym. 2015).

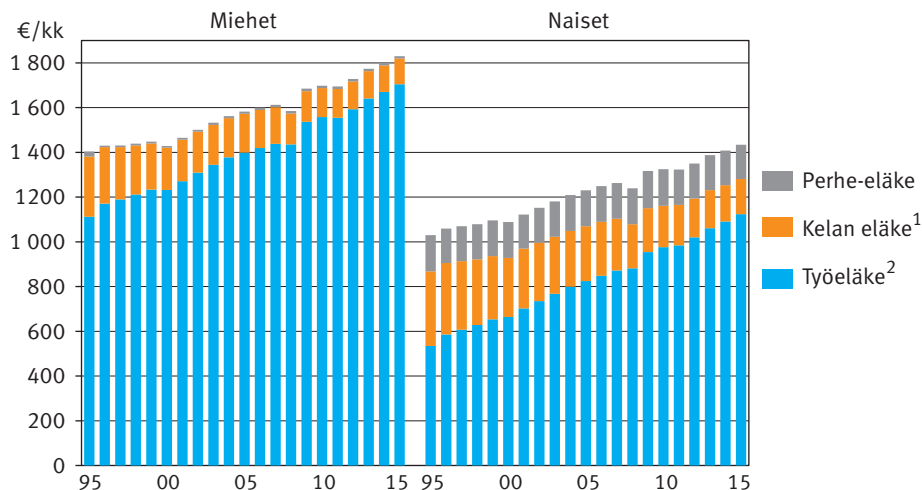
Tarkastelujakson aikana omaan työuraan perustuvat työeläkkeet ovat naisilla nousseet 112 prosentilla (590 eurolla) ja miehillä 58 prosentilla (620 eurolla). Naisten lisääntynyt työssäkäynti ja vanhimpien eläkkeiden päättyminen ovat muun muassa tekijöitä, joiden seurauksena sukupuolten välinen suhteellinen ero työeläkkeissä on kaventunut. Vuonna 2015 naisten työeläke oli keskimäärin 66 prosenttia miesten työeläkkeestä, mutta tarkastelujakson alussa vielä vain 50 prosenttia. Kokonaiseläkkeen kehityksessä muutos ei kuitenkaan näy täydellä painolla, sillä työeläkkeen noustessa kansaneläkkeen määrä ja osuus kokonaiseläkkeestä pienenee. Naisilla tämä muutos on ollut suurempi kuin miehillä.

Kuviossa 3.9 naisten ja miesten kokonaiseläkkeiden rakenne on esitetty myös iän mukaan vuodelta 2015. Suurimmillaan sukupuolten välinen ero kokonaiseläkkeissä on 65–74-vuoden iässä, kun taas alle 54-vuotiailla eroa ei käytännössä ole. Vanhimmissa ikäryhmissä näkyy hyvin kuinka kansan- ja erityisesti perhe-eläke tasaavat naisten ja miesten välisiä eläke-eroja. Pelkästään oman työeläkkeen perusteella 85 vuotta täyttäneiden naisten eläke olisi vain puolet saman ikäisten miesten työeläkkeestä. Kansan- ja perhe-eläkkeellä täydennettynä osuus on 80 prosenttia. Nuorilla eläkeläisillä työurat ovat jääneet lyhyeksi eivätkä erot ansiotasoiissa ole ehtineet vielä kasvaa. Heillä kansaneläkkeen osuus kokonaiseläkkeestä on sukupuolesta riippumatta suuri.

3 Yksinkertaisuuden vuoksi työ- ja kansaneläkelakien mukaiset perhe-eläkkeet on tässä yhdistetty. Käytännössä eläkeläisten perhe-eläkkeet maksetaan lähes täysin työeläkkeinä.

Kuvio 3.8.

Eläkeläisten keskimääräisen kokonaiseläkkeen jakautuminen omaeläke- ja perhe-eläkeosuuksiin vuosina 1995–2015, €/kk vuoden 2015 rahassa.

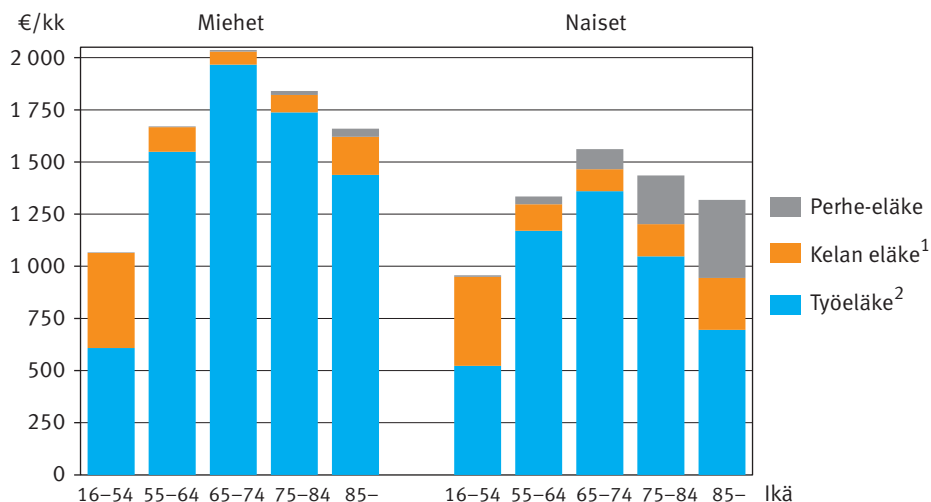
1) Oma kansaneläke + rintamalisät + lapsikorotukset. Sisältää vuosina 1995–2007 eläkkeensaajan asumis- ja hoitotuen osuudet. Sisältää vuodesta 2011 alkaen takuueläkkeen osuuden.

2) Oma työeläke. Sisältää myös SOLITA-omaeläkkeen osuuden.

Lähde: Suomen eläkkeensaajien yhteistilastorekisteri.

Kuvio 3.9.

Eläkeläisten keskimääräisen kokonaiseläkkeen jakautuminen omaeläke- ja perhe-eläkeosuuksiin ikäryhmittäin vuonna 2015.

1) Oma kansaneläke + rintamalisät + lapsikorotukset + takuueläke.

2) Oma työeläke. Sisältää myös SOLITA-omaeläkkeen osuuden.

Lähde: Suomen eläkkeensaajien yhteistilastorekisteri.

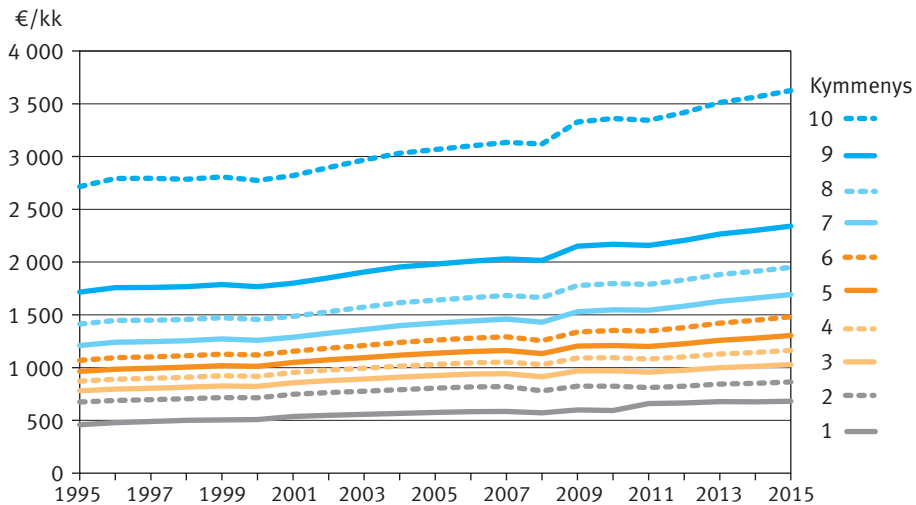
3.4 Eläketulojen jakautuminen

Eläkkeet ovat nousseet kaikissa tuloluokissa

Eläkeläisten välisiä eroja kokonaiseläkkeissä on jo epäsuorasti käsitelty iän ja sukupuolen mukaisissa tarkasteluissa. Tarkemmin eläkeläisten väliset eläke-erot käyvät ilmi, kun niitä tutkitaan kokonaiseläkkeen suuruuden mukaan muodostetuissa kymmenyksissä. Kuviossa 3.10 tämä tarkastelu on tehty euromääräisenä vuosille 1995–2015. Selvästi omaksi ryhmäkseen erottuvat ylimpään kymmenykseen kuuluvat eläkeläiset. Vuonna 2015 heidän kokonaiseläkkeensä oli keskimäärin 3 620 euroa, ero toiseksi ylimpään kymmenykseen kuuluviin oli noin 1 300 euroa ja viidenteen kymmenykseen 2 300 euroa (ks. myös tietolaa-tikko 3.3). Pienituloisimman tuloluokan kokonaiseläke kuukaudessa oli keskimäärin hieman alle 700 euroa. Tämä on yli viisi kertaa vähemmän kuin korkeim-massa ja kaksi kertaa vähemmän kuin viidennessä kymmenyksessä.

Kuvio 3.10.

Eläkeläisten keskimääräinen kokonaiseläke tulokymmenyksittäin vuosina 1995–2015, €/kk vuoden 2015 rahassa.

Lähde: Eläketurvakeskus (2016).

Reaalisesti eläkkeet ovat kaikissa tuloluokissa nousseet. Euromääräisesti muutos on ollut sitä suurempi, mitä ylemmässä kymmenyksestä on kyse. Esimerkiksi ylimmässä kymmenyksessä keskieläke on noussut yhteensä 910 eurolla ja alim-massa 220 eurolla. Suhteellisesti mitattuna tilanne on kuitenkin päinvastainen,

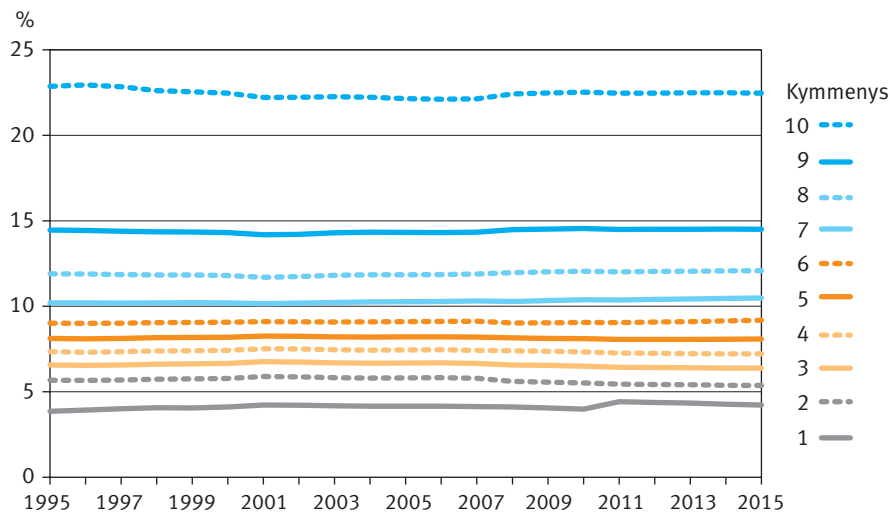
sillä ylimmässä tulokymmenyksessä keskieläke on vuosien 1995–2015 välisenä aikana noussut 34 prosenttia ja alimmassa 49 prosenttia. Alimman kymmenyksen tulokehitykseen ovat vaikuttaneet muun muassa kansaneläkkeisiin tehdyt tasokorotukset 2000-luvulla ja takuueläkkeen voimaantulo vuonna 2011. Alimman kymmenyksen kehitykseen sisältyy myös osatyökyvyttömyyseläkkeen suosion kasvu erityisesti 2000-luvulla (ks. luku 2).

Eläketulon jakautuminen on pysynyt samanlaisena

Kuviossa 3.11 eläketulon jakautumista on tarkasteltu laskemalla eri tulokymmenyksiin kuuluvien eläkeläisten osuudet kaikkien eläkeläisten yhteenlasketusta eläketulosta. Mitä lähempänä kymmenysten tulo-osuudet ovat 10 prosenttia, sen tasaisemmat ovat eläkeläisten väliset eläke-erot. Tulotason noustessa osuus yhteenlasketusta eläketulosta kasvaa. Esimerkiksi vuonna 2015 vähiten eläkettä saavan kymmenyksen tulo-osuus oli hieman alle 5 prosenttia ja toiseksi vähiten ansaitsevan tulo-osuus hieman yli 5 prosenttia. Omaksi ryhmäkseen erottuu suurituloisin tulokymmenys, joiden osuus eläkeläisten yhteenlasketusta tulosta on yli 22 prosenttia. Karkeamman jaottelun perusteella

Kuvio 3.11.

Eläkeläisten keskimääräinen kokonaiseläke tulokymmenyksittäin, osuus eläketulosta vuosina 1995–2015, %.

Lähde: Eläketurvakeskus (2016).

kolme alinta kymmenystä, eli 30 prosenttia eläkkeensaajista sai yhteensä lähes 16 prosenttia eläketuloista, kun kolmen ylimmän kymmenyksen osuus oli lähes 50 prosenttia. Tarkastelujakson aikana eläketulon jakautuminen on pysynyt hyvin samanlaisena. Kokonaisuutena erot tulokymmenysten välillä ovat melko pienet, jos niitä vertaa koko väestön toimeentuloeroihin (ks. luku 4).

Tietolaatikko 3.2. Suuret eläkkeet

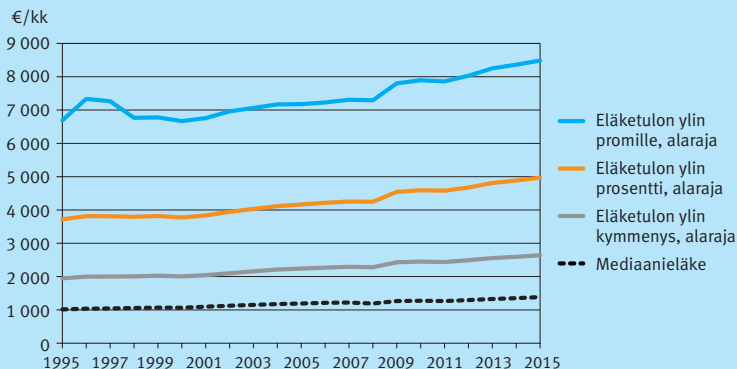
Suuria eläkkeitä saaneiden osuus säilynyt ennallaan

Käsitteenä suuri eläke on vakiintumaton eikä sille ole yleistä määritelmää. Kuviossa on esitetty eläkeläisten eläketulon ylimmän kymmenyksen, ylimmän prosentin ja ylimmän promillen alaraja, toisin sanoen pienin eläke, jolla eläkeläinen lukeutuu kuhunkin luokkaan. Kuviossa on esitetty lisäksi mediaanieläke. Eläketulolla tarkoitetaan eläkeläisten kokonaiskuukausieläkettä. Rekisteröity lisäturva sisältyy kokonaiseläkkeeseen.

Vuonna 2015 eläkeläisiä oli yhteensä 1 426 760. Eläketulon ylimmän kymmenyksen alaraja oli 2 638 euroa. Eläkeläisiä, joiden bruttoeläke oli suurempi kuin 2 638 euroa kuukaudessa, oli siis yhteensä lähes 143 000. Näistä yhdellä sadasta eläke oli suurempi kuin 4 970 euroa ja yhdellä tuhannesta eläke oli korkeampi kuin 8 585 euroa kuukaudessa. Ylimmän kymmenyksen eläketulon alaraja on 1,9-kertainen mediaanieläkkeeseen verrattuna, ylimmän prosentin 3,6-kertainen ja ylimmän promillen 6,6-kertainen.

Suurten eläkkeiden suhteellinen ero mediaanieläkkeeseen on pysynyt samansuuruisena tarkastelujakson ajan. Vuonna 1995 eläketulon ylimmän kymmenyksen alaraja oli 1,7-kertainen mediaanieläkkeeseen verrattuna, ylimmän prosentin 3,8-kertainen ja ylimmän promillen 7-kertainen. Euromääräisesti ero ryhmien välillä on kuitenkin kasvanut. Vuonna 1995 ylimmän eläketulon prosentin alarajalla eläke oli 2 700 euroa korkeampi kuin mediaanieläke, vuonna 2015 ero oli 3 590 euroa.

Mediaanieläkkeen, eläketulon ylimmän kymmenyksen, ylimmän prosentin ja ylimmän promillen alaraja vuosina 1995–2015, vuoden 2015 rahassa.

Lähde: Suomen eläkkeensaajien yhteistilastorekisteri.

3.5 Eläketulo eläkkeelle siirryttäessä ja eläkeaikana

Toistaiseksi eläkkeensaajien eläketulon kehitystä on käsitelty ryhmänä poikkeikkausaineistojen avulla eli tarkastelemalla yhden vuoden keskimääräistä tilannetta kerrallaan. Vastaavalla tavalla tarkastellaan yleisesti muidenkin väestöryhmien, kuten palkansaajien, työttömien ja opiskelijoiden tulokehitystä. Poikkeikkausaineistoon perustuvissa tarkasteluissa eläkeläisten rakenteellisten muutosten ja eläkkeiden tasoon eläkeaikana vaikuttavien tekijöiden merkitystä ei voida erotella toistaan (ks. kuvio 1.2). Keskimääräinen kokonaiseläke voi olla edelliseen vuoteen verrattuna korkeampi siksi, että eläkeläisten joukkoon on tullut aikaisempaa parempituloisia henkilöitä tai siksi, että eläkeläisten joukosta on poistunut keskimääräistä pienituloisempia henkilöitä. Toisaalta voi olla, että eläkkeiden taso on noussut esimerkiksi indeksikorotusten tai perhe-eläkkeen saamisen seurauksena. Tarkastelujakson aikana eläkkeelläoloaika on myös pidentynyt 4,8 vuodella (ks. tietolaatikko 2.3).

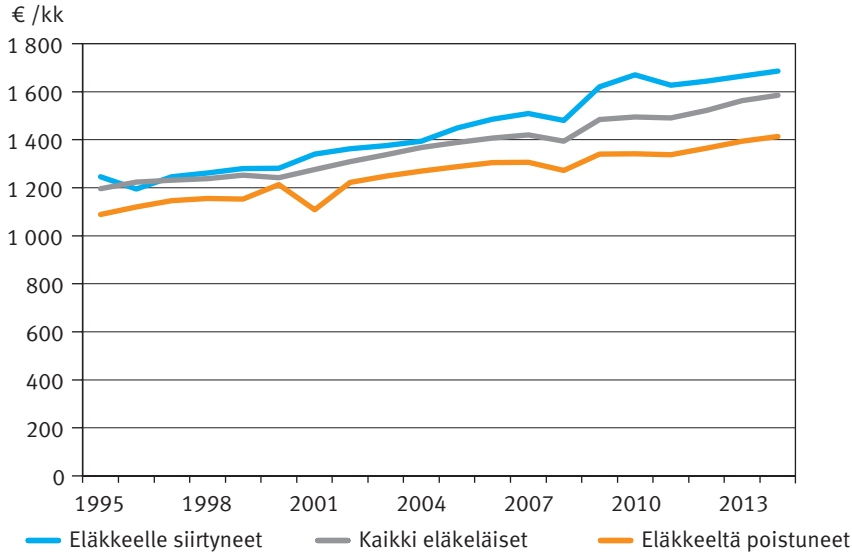
Tässä jaksossa näihin kysymyksiin perehdytään tarkemmin. Aluksi tarkastellaan missä määrin eläkkeelle siirtyneiden ja eläkkeeltä poistuneiden kokonaiseläkkeet eroavat toistaan. Tämän jälkeen tutkitaan miten eläkkeelle siirtyneiden kokonaiseläke suhtautuu eläkettä edeltävään ansiotuloon ja miten eläkkeet kehittyvät eläkeindeksien perusteella tai miten ne kehittyvät eläkkeelle siirtyneiden tulokehitystä seuraamalla. Lopuksi arvioidaan missä määrin eläkeläisten kokonaiseläkkeen nousua selittävät indeksitarkistukset ja missä määrin muut syyt.

Eläkkeelle siirtyneiden kokonaiseläke korkeampi kuin eläkkeeltä poistuvien

Nuorempien sukupolvien eläke on keskimäärin korkeampi kuin vanhempien sukupolvien. Tämä näkyy siten, että eläkkeelle siirtyneiden kokonaiseläkkeet ovat koko tarkastelujakson ajan olleet korkeammat kuin eläkkeeltä poistuvien (kuvio 3.12). Vuonna 2014 eläkkeelle siirtyneiden kokonaiseläke oli lähes 1 700 euroa ja eläkkeeltä poistuvien 1 400 euroa kuukaudessa. Kaikkien eläkeläisten keskimääräinen kokonaiseläke, jota aikaisemmin on kuvattu, asettuu tähän väliin. Kaikkien eläkeläisten keskimääräistä kokonaiseläkkeen tasoa on siten nostanut sekä eläkkeelle siirtyneiden keskimääräistä korkeampi että eläkkeeltä poistuvien keskimääräistä matalampi taso. Yleisen ansiotason nousun, mutta myös työeläkejärjestelmän kypsymisen myötä ero on euromääräisesti myös kasvanut. Sekä eläkkeelle siirtyneiden että poistuneiden ryhmissä eläkkeet ovat kuitenkin reaalisesti nousseet, eläkkeelle siirtyneillä kasvu on ollut noin 35 prosenttia ja eläkkeeltä poistuvilla 30 prosenttia.

Kuvio 3.12.

Eläkkeelle siirtyneiden, eläkkeeltä poistuneiden ja kaikkien eläkeläisten keskimääräinen kokonaiseläke vuosina 1995–2014, kokonaiseläke €/kk vuoden 2015 rahassa.

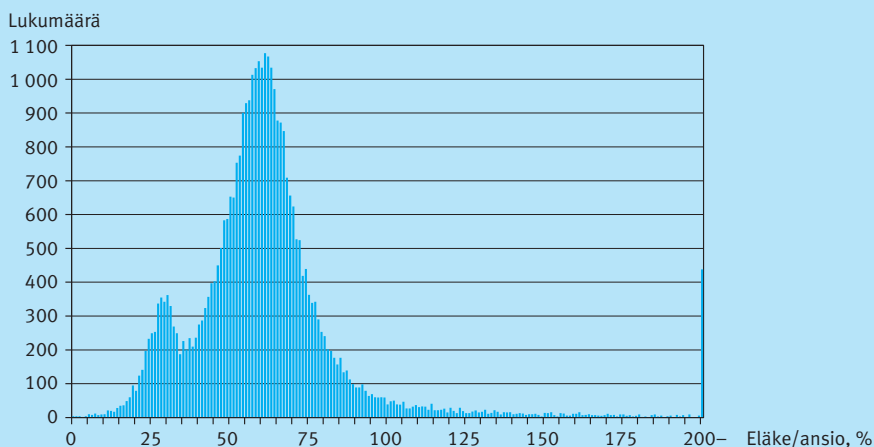
Lähde: Suomen eläkkeensaajien yhteistilastorekisteri.

Tietolaatikko 3.3. Eläkkeen korvausaste

Suomen työeläkejärjestelmän tavoitteena on aikaisemman, totutun kulutustason säilyttäminen kohtuullisena siirryttäessä eläkkeelle. Tämän tavoitteen toteutumista voidaan kuvata eläkkeen korvausasteella eli henkilön eläkkeen ja hänen eläkettä edeltäneen vakiintuneen ansiotulonsa suhteena. Oheisessa kuviossa on tarkasteltu vuonna 2015 työstä työeläkkeelle siirtyneiden korvausasteita. Työeläkkeeseen on laskettu mukaan kaikki työeläkkeenä maksetut omaeläkkeet. Ansiotasoa on määritelty kaksi ja kolme vuotta ennen eläkkeen alkamisvuotta saatujen ansioiden perusteella. Ansiot on indeksoitu tilastovuodelle elinkustannusindeksillä.

Vuonna 2015 työstä työeläkkeelle siirtyneiden korvausasteen mediaani oli 60 prosenttia. Keskimäärin eläke oli siis reaalisesti noin 60 prosenttia palkansaajan muutaman vuoden takaisesta ansiotulosta. Yksilöllinen vaihtelu oli kuitenkin huomattava ja joissakin tilanteissa korvausaste voi olla hyvinkin korkea. Tällöin ei yleensä ole kysymys suurista eläkkeistä vaan työuran loppuvuosien vähäisistä ja satunnaisista ansioista. Työeläkkeen korvausasteen jakauma on selvästi kaksihuippuinen. Pienempi huippukohta on 30 prosentin tienoilla ja selittyy osin osatyökyvyttömyyseläkkeillä. Osatyökyvyttömyyseläke on puolet täyden eläkkeen määrästä ja selittää osaltaan alhaisia korvausasteita.

Työeläkkeelle vuonna 2015 siirtyneiden työeläkkeen suhde edeltävään ansioon.

Lähde: Eläketurvakeskus (2016).

Tarkastelussa ovat mukana vuonna 2015 työeläkkeelle siirtyneet henkilöt, jotka ovat työskennelleet vuodet 2012 ja 2013 eläkettä kartuttavassa työssä. Tarkastelujoukosta on siten rajattu pois ne eläkkeelle siirtyneet, joilla ei ole ollut ansioita tarkasteltujen kahden kalenterivuoden aikana. Myös osa-aikaeläkettä saaneet on rajattu tarkastelun ulkopuolelle. Kaikista vuonna 2015 eläkkeelle siirtyneistä rajaukset karsivat pois noin puolet.

Rantala ja Suoniemi (2011) tutkivat 2000-luvun alkupuolella eläkkeelle siirtyneiden toimeentulon muutosta eläkkeellesiirtymisajankohdan yhteydessä. Muutosta mitattiin ekvivalenttitulosuhteella vertaamalla eläkeaikaista ekvivalenttituloa eläkettä edeltävään ekvivalenttituloon. Näin eri tavoin ja eri syistä eläkkeelle siirtyneiden tulomuutosta (korvausasteita) voitiin arvioida yhdenmukaisella tavalla. Tulosten mukaan toimeentulon taso ja eri väestöryhmien väliset tuloerot säilyvät samansuuntaisina eläkkeelle siirtymisen jälkeen. Eläkkeelle siirryttäessä toimeentulo ei myöskään merkittävästi muuttunut, ja pienituloisilla tulot usein hieman nousivat. Eniten pienituloisia oli työttömien ja muiden työelämän ulkopuolella olevien joukossa.

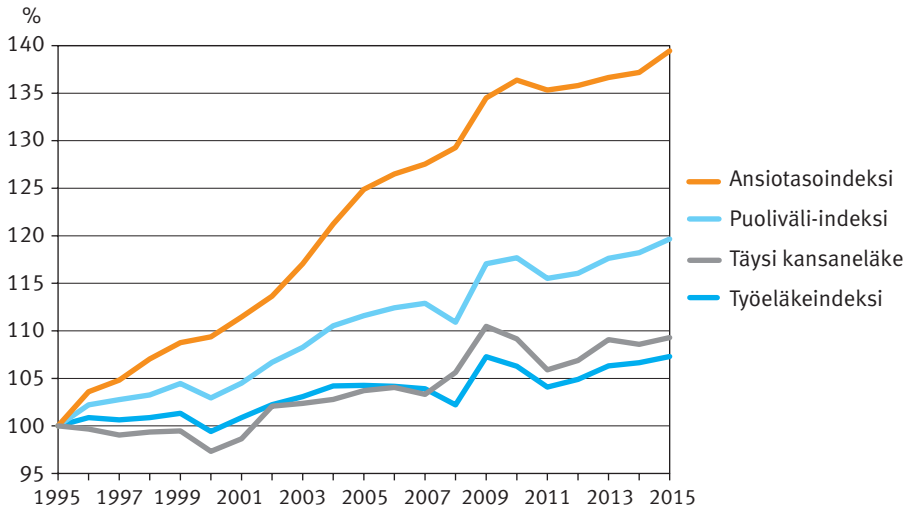
Indeksikorotukset nostaneet työeläkkeitä reaalisesti seitsemän prosenttia vuosina 1995–2015

Maksussa olevia eläkkeitä korotetaan työ- ja kansaneläkeindeksien perusteella. Kuvioista 3.13 käy ilmi missä määrin maksussa olleet työ- ja kansaneläkkeet ovat vuosien 1995–2015 aikana nousseet reaalisesti erilaisten indeksikorotusten seurauksena. Vuodesta 1996 lähtien työeläkkeitä on tarkistettu työeläkeindeksillä, jossa ansiokehityksen paino on 20 prosenttia ja hintojen 80 prosenttia. Alle 65-vuotiaiden eläkkeitä tarkistettiin vuoteen 2004 asti kuitenkin puoli-

väli-indeksillä, jossa ansiokehityksen ja hintojen painot olivat kumpikin 50 prosenttia. Kansaneläkkeitä ja takuueläkkeitä tarkistetaan kuluttajahintaindeksillä. Eduskunta on päättänyt ajanjaksolla myös joistakin tasakorotuksista. Tarkastelujakson kahdenkymmenen vuoden aikana tasakorotuksia on tehty neljä kertaa, vuosina 2001, 2005, 2006 ja 2008.⁴ Vertailun vuoksi kuvassa on myös yleistä ansiotason nousua mittaava ansiotasoindeksi ja vuoteen 1995 asti voimassa ollut puoliväli-indeksi.

Kuvio 3.13.

Työeläkeindeksin, puoliväli-indeksin, ansiotasoindeksin ja täyden kansaneläkkeen reaalikehitys vuosina 1995–2015, 1995=100.

Tarkastelujakson aikana työeläkeindeksi on reaalisesti noussut 7 prosenttia ja kansaneläkeindeksi, tasakorotukset huomioon ottaen, 9 prosenttia. Tarkastelujakson alussa maksussa olleita työeläkkeitä on korotettu hieman nopeammin kuin kansaneläkkeitä, kun taas 2000-luvulla kansaneläkkeisiin tehtyjen tasokorotusten seurauksena kehitys on ollut päinvastainen. Kansaneläkeindeksin kehityksessä on huomattava, että eläkeläisten asumistuen ja hoitotuen poistumista kansaneläkkeen määritelmästä eikä vuonna 2011 voimaan tulleen takuueläkkeen vaikutusta ole indeksissä otettu huomioon. Näistä takuueläke on parantanut pienituloisten eläkeläisten taloudellista tilannetta. Ansiotasoindeksin kehityksestä eläkeindeksit ovat jääneet jälkeen. Tarkastelujakson aikana ansio-

4 Kansaneläkkeiden tasoa on nostanut myös kuntaluokituksesta luopuminen vuonna 2008.

tasoindeksi on noussut reaalisesti 39 prosenttia ja puoliväli-indeksi puolet vähemmän. On huomattava, että palkankorotusten lisäksi ansiotasoindeksi sisältää myös palkansaajakunnan rakenteen muutoksen. Aiemmasta kuvioista 3.1 havaittiin, että eläkkeiden keskimääräinen taso on säilynyt suhteessa ammatissa toimivien keskiansioihin samana.

Vuonna 1995 eläkkeelle siirtyneiden kokonaiseläke noussut 20 vuodessa noin viidenneksellä

Seuraavassa tutkitaan miten eläkkeelle siirtyneiden eläketulo on eläkeaikana muuttunut. Analyysin kohteena ovat vuonna 1995 vanhuuseläkkeelle siirtyneet, joiden kokonaiseläkkeen kehitystä on seurattu vuoteen 2015 asti eli yhteensä 20 vuotta.⁵ Koska sosioekonomiselta asemaltaan hyvässä asemassa olevien eläkeläisten elinaika on keskimääräistä eläkeläistä pitempi (Tarkiainen 2016), seuranta on tehty kahdella tavalla. Ensimmäisessä ovat mukana kaikki vuonna 1995 vanhuuseläkkeelle siirtyneet siten, että seurannan edetessä henkilöjoukko voi kuolleisuuden vuoksi pienentyä ja hyvätuloisten osuus eläkeläisistä tätä kautta kasvaa. Toisessa tarkastelussa mukana ovat vain ne henkilöt, jotka ovat seurannan kohteena myös vuonna 2015. Aineiston koko ja rakenne on siten seurannan ajan sama. Koska seurannan aikana poistuneet eläkeläiset ovat tarkastelun ulkopuolella, hyvätuloisten eläkeläisten osuus on jo lähtötilanteessa keskimääräistä eläkkeelle siirtynyttä suurempi. Vaikka molemmat tarkastelutavat ovat valikoituneet, niiden avulla voi saada viitteitä siitä miten kokonaiseläke eläkeaikana on muuttunut.

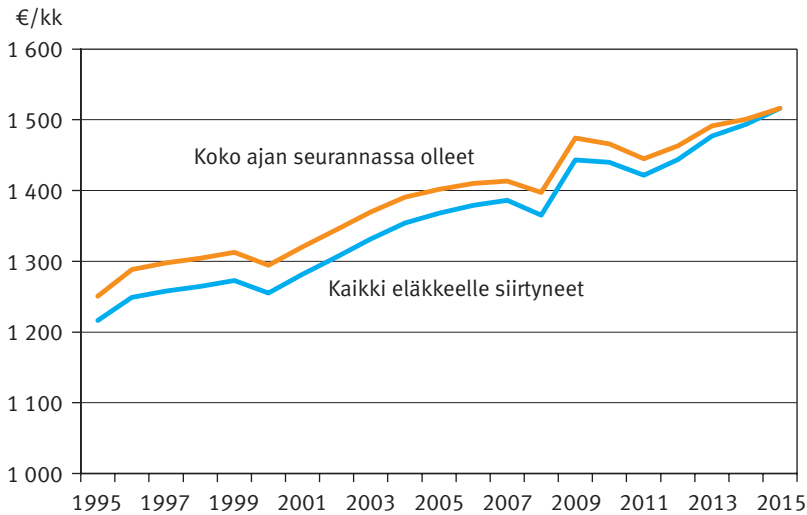
Kuviossa 3.14 on esitetty tulokset molemmista tarkastelutavoista. Erot tarkastelutapojen välillä ovat pienet. Kun mukana olivat kaikki vanhuuseläkkeelle siirtyneet, keskimääräinen kokonaiseläke oli seurannan alussa 1 220 euroa ja seurannan lopussa 1 520 euroa kuukaudessa. Vuosien 1995–2015 aikana kokonaiseläke on siten keskimäärin noussut yhteensä 25 prosenttia. Kun mukana olivat koko ajan seurannassa olleiden ryhmä, oli keskimääräinen kokonaiseläke kuukaudessa seurannan alussa 1 250 euroa ja lopussa 1 520 euroa kuukaudessa eli ryhmän kokonaiseläke on tarkastelujakson aikana noussut yhteensä 21 prosenttia. Kaiken kaikkiaan vuonna 1995 vanhuuseläkkeelle siirtyi yhteensä 50 100 henkilöä, josta vuonna 2015 oli vielä eläkkeellä 67 prosenttia (33 400 henkilöä).

⁵ Vanhuuseläkkeelle siirtyneiden ryhmä sisältää myös ns. jatkoeläkkeet kuten työttömyys- tai työkyvyttömyyseläkkeeltä vanhuuseläkkeelle siirtyneet. Tarkastelun lähtökohtana olisi voinut olla myös kaikki eläkkeelle siirtyneet. Keskittymällä vanhuuseläkeaikaan eläketulon kehitystä on kuitenkin yhtenäisempi seurata.

Koska kokonaiseläkkeet ovat nousseet nopeammin kuin pelkästään eläkeindeksien perusteella eläkkeitä on korotettu, on myös muilla tekijöillä merkitystä eläkeajan tulokehitykseen. Kokonaiseläke voi eläkeaikana nousta esimerkiksi lesken- tai takuueläkkeen saamisen seurauksena. Tuominen ym. (2011) tutkivat kaikkien vuonna 1990 eläkkeelle siirtyneiden kokonaiseläkkeen nimellistä kehitystä 20 vuoden ajan. Myös tässä seurannassa kokonaiseläke oli noussut työeläkeindeksiä selvästi nopeammin.

Kuvio 3.14.

Vuonna 1995 vanhuuseläkkeelle siirtyneiden keskimääräisen kokonaiseläkkeen kehitys vuosina 1995–2015, €/kk vuoden 2015 rahassa.

Lähde: Suomen eläkkeensaajien yhteistilastorekisteri.

Kautto ym. (2012) tarkasteli pitkään eläkkeellä olleiden kokonaiseläkkeiden kehitystä eläkeaikana sekä koko ajan vuosina 2000–2010 eläkkeellä olleiden että vuosina 1990 ja 2000 eläkkeelle siirtyneiden avulla. Tulokset olivat samansuuntaiset kuin tässä tutkimuksessa. Eläkelajikohtaisissa tarkasteluissa kävi lisäksi ilmi, että työkyvyttömyyseläkettä koko ajan vuosina 2000–2010 saaneilla kokonaiseläkkeen lähtötaso oli selvästi matalampi kuin vanhuuseläkettä saa-

neilla, mutta reaalin kehitys pääpiirteissään hyvin samankaltaista.⁶ Yleisesti ottaen rakenteellisten tekijöiden ja eläkeaikana kokonaiseläkkeeseen vaikuttavien tekijöiden erottaminen toisistaan ei ole yksikäsitteistä.

Tietolaatikko 3.4. Indeksitarkistusten ja rakenteellisten tekijöiden vaikutus kokonaiseläkkeen kasvuun

Jukka Appelqvist ja Juha Rantala

Indeksikorotukset selittävät viidenneksen kokonaiseläkkeen reaalisesta muutoksesta

Eläkkeiden kehitystä kuvataan yleensä poikkileikkausaineistoilla tarkastelemalla yhden vuoden keskimääräistä tilannetta kerrallaan. Näissä tarkasteluissa eläkeläisiin liittyvien rakenteellisten muutosten ja eläkkeiden tasoon eläkeaikana vaikuttavien tekijöiden merkitystä ei voida erotella toistaan.

Tässä laskelmassa arvioidaan sitä, kuinka suuri osa eläkeläisten kokonaiseläkkeen muutoksesta on vuosina 1996–2015 ollut seurausta työeläkkeiden tai Kelan eläkkeiden indeksikorotuksista ja kuinka suuri osa rakenteellisista syistä. Rakenteellisilla syillä tarkoitetaan kaikkia muita kuin indeksikorotuksesta johtuvia syitä. Tarkastelun lähtövuosi on 1995.

Kunkin vuoden eläkeläisten keskimääräinen kokonaiseläke on laskelmassa aluksi jaettu työeläkkeeseen ja Kelan eläkkeeseen. Tämän jälkeen kokonaiseläkkeen osien vuosittaiset muutokset on työ- ja kansaneläkeindeksien avulla jaettu indeksikorotuksista johtuvaan osaan ja rakenteelliseen osaan. Rakenteellinen osa on saatu vähentämällä kokonaiseläkkeen muutoksesta indeksikorotuksista johtuva kasvu, joka on saatu korottamalla indeksillä edellisen vuoden keskimääräisiä eläkkeitä. Tulokset on esitetty kumulatiivisena suhteessa vuoden 1995 tasoon.

Laskelmassa kansaneläkeindeksi seuraa täyden kansaneläkkeen kehitystä eli se sisältää myös vuosien 2001, 2005, 2006 ja 2008 tasokorotukset sekä muut harkinnanvaraiset poikkeamat kansaneläkeindeksin tavanomaisesta laskennasta. Ennen vuotta 2008 eläkkeensaajan hoito- ja asumistuki sisältyivät vielä kansaneläkkeen määrään. Tästä syystä vuosien 1995–2007 kansaneläkkeeseen on tehty tasokorjaus, jossa arvio eläkkeensaajan hoito- ja asumistuen määrästä on vähennetty kansaneläkkeestä. Kokonaiseläkkeiden netto-muutos on esitetty kuviossa viivana. Kaikki tarkastelut ovat reaalisia vuoden 2015 rahassa mitattuna. Vuodesta 2011 eteenpäin Kelan eläke sisältää myös takuueläkkeen.

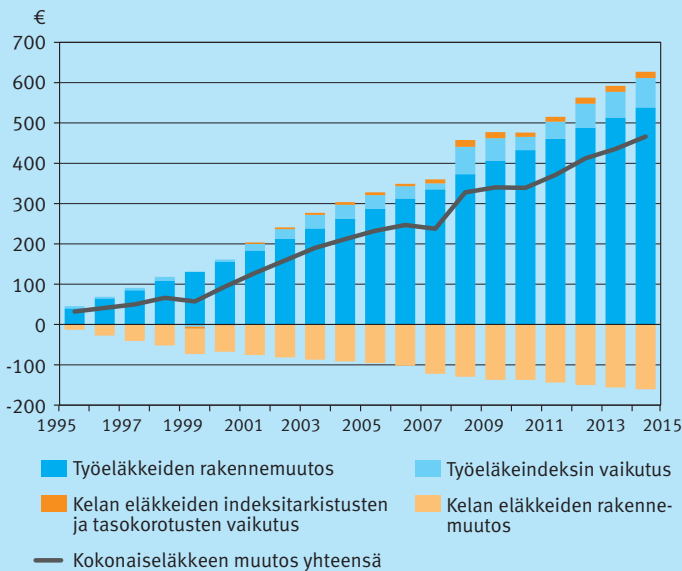
6 Rantala (2014) tarkasteli vuonna 1999 eläkkeelle siirtyneiden kohortin toimeentulon muuttumista vuosina 1997–2008. Analyysin perusteella toimeentulo ei muuttunut merkittävästi eläkkeelle siirryttyä eikä myöskään ensimmäisten kymmenen eläkevuoden aikana. Toimeentuloa mitattiin käytettävissä olevan ekvivalenttirahatulon avulla. Tutkimuksen mukaan erityisesti muiden perheen jäsenten tulot ja omaisuustulot vaikuttivat toimeentulossa tapahtuvia muutoksia eläkeaikana. Tulot on yhdenmukainen Kauton ym. (2012) tekemän eläkeläisten ekvivalenttitulon kehitystä vuosina 2000–2008 koskevan seurannan kanssa.

Vuonna 2015 eläkeläisten keskimääräinen kuukausittainen kokonaiseläke oli reaalisesti 466 euroa korkeampi kuin tarkastelujakson alussa vuonna 1995. Valtaosa kokonaiseläkkeen noususta johtuu työeläkkeiden rakennemuutoksesta. Uusien eläkkeensaajien työeläke on keskimäärin korkeampi kuin eläkkeeltä poistuvien työeläke. Kelan eläkkeiden rakennemuutoksella on kokonaiseläkkeen nousua vähentävä vaikutus, sillä työeläkkeen noustessa kansaneläkkeen ja takuueläkkeen määrä pienenee. Yhteensä työeläkkeiden ja Kelan eläkkeiden rakennemuutosten nettovaikutus kokonaiseläkkeen kasvuun on hieman alle 380 euroa eli noin 80 prosenttia kokonaiseläkkeen muutoksesta.

Työeläkeindeksi on nostanut keskimääräistä kokonaiseläkettä vuosien 1996–2015 välisenä aikana reaalisesti yhteensä 73 eurolla. Kokonaiseläkkeen nettomuutoksesta tämä on 15,7 prosenttia. Kansaneläkeindeksin merkitys on kokonaiseläkkeen reaalisesta kasvusta varsin vähäinen. Kuviossa näkyy myös vuoden 2009 kokonaiseläkkeen tavanomaisesta suurempi nousu. Kehityksen taustalla on se, että vuoden 2008 indeksikorotus jäi reaalisesti negatiiviseksi, kun inflaatio kiihtyi voimakkaasti. Vastaavasti vuodelle 2009 tuli jälkikäteen iso korotus, joka oli myös reaalisesti poikkeuksellisen suuri, koska inflaatio hidastui samaan aikaan finanssikriisin seurauksena.

Tuloksia tulkittaessa on huomioitava, että eläketasoa koskevat tiedot ovat kunkin kalenterivuoden keskimääräisiä arvoja. Ne eivät siten kuvaa väestöryhmien tulokehitystä. Lisäksi mitä suurempi osuus kokonaiseläkkeestä on esimerkiksi kansaneläkettä, sitä vähemmän työeläke vaikuttaa kansaneläkkeen rakennemuutokseen ja sitä suurempi on kansaneläkkeen indeksoinnin vaikutus kokonaiseläkkeen kehitykseen.

*Indeksitarkistusten ja rakennemuutosten kumulatiivinen vaikutus kokonaiseläkkeen reaaliiseen määrään, 1996–2015, vuoden 2015 rahassa.**

* Kelan eläke ei sisällä eläkeläisten asumis- ja hoitotukea.

3.6 Yhteenveto

Luvussa tarkasteltiin lakisääteisten eläkkeiden kehitystä vuosina 1995–2015. Tänä aikana eläkeläisten keskimääräinen kokonaiseläke on noussut reaalisesti kolmanneksella, noin 1 200 eurosta 1 600 euroon kuukaudessa. Ammatissa toimivien keskiansioon suhteutettuna kokonaiseläke on koko tarkasteluajan pysytellyt 50 prosentin tuntumassa.

Tarkastelujakson aikana oman työeläkkeen merkitys on selvästi kasvanut. Vuonna 1995 työeläkkeen osuus kokonaiseläkkeestä oli 63 prosenttia, mutta vuonna 2015 jo 85 prosenttia. Kansaneläkkeen osuus on vastaavasti supistunut. Perhe-eläkkeiden, käytännössä työeläkejärjestelmän maksamien, osuus eläkkeensaajien kokonaiseläkkeestä on laskenut vajaasta 9 prosentista melkein 5 prosenttiin.

Eläkelajeittain tarkasteltuna kokonaiseläkkeiden tasossa ja kehityksessä oli selviä eroja. Vanhuuseläkettä saavien kokonaiseläke on tasoltaan korkein, keskimäärin 1 700 euroa kuukaudessa vuonna 2015. Vanhuuseläkettä saavilla kokonaiseläkkeen reaalikasvu on myös ollut keskimääräistä selvästi nopeampaa, mikä selittää keskimääräisen kokonaiseläkkeen kasvun vuosien 1995–2015 aikana.

Työkyvyttömyyseläkettä saaneiden kokonaiseläke oli vuonna 2015 keskimäärin vähän yli 1 100 euroa kuukaudessa. Tarkasteluvuosien aikana eläke ei ole reaalisesti noussut. Taustalla on osittain se, että tarkasteluvuosien aikana hyväta-soinen yksilöllinen varhaiseläke on poistunut ja se, että osatyökyvyttömyyseläkkeen suosio on samaan aikaan kasvanut. Tarkempaa selvittämistä vaatii se, miksi myös täyttä työkyvyttömyyseläkettä saaneiden kokonaiseläkkeen kehitys on jäänyt jälkeen vanhuuseläkettä saavien kehityksestä

Iän mukaan tarkasteltuna korkein keskimääräinen kokonaiseläke oli 65–74-vuotiailla, lähes 1 800 euroa kuukaudessa vuonna 2015. Matalinta kokonaiseläkettä saivat alle 55-vuotiaat, joiden keskieläke oli alle 900 euroa kuukaudessa. Tarkastelujakson aikana ikäryhmien väliset erot ovat kasvaneet, sillä alle 55-vuotiaiden keskimääräinen kokonaiseläke ei ole noussut reaalisesti lainkaan, kun taas kaikissa muissa ikäryhmissä kasvu on ollut keskimäärin 35 prosenttia. Kokonaiseläkkeen kasvu on ollut nopeinta 65–74-vuotiailla eläkeläisillä.

Vuonna 2015 miesten keskimääräinen kokonaiseläke oli noin 1 800 euroa ja naisten noin 1 400 euroa kuukaudessa. Sukupuolten välinen ero kokonaiseläkkeissä vaihtelee kuitenkin iän mukaan, sillä alle 54-vuotiaiden ikäryhmässä naisten ja miesten kokonaiseläkkeet olivat lähes yhtä suuret. Korkeimmillaan ero oli 65–75 vuoden iässä, noin 470 euroa. Kansaneläke ja erityisesti perhe-eläke tasaavat sukupuolten välisiä eläke-eroja etenkin vanhimmissa ikäryhmissä.

Tarkastelujakson aikana naisten kokonaiseläkkeiden taso on noussut nopeammin kuin miesten. Erityisesti omaan työuraan perustuvat eläkkeet ovat nousseet miehiä nopeammin. Euromääräisesti kokonaiseläkkeet ovat nousseet suunnilleen yhtä paljon.

Eläkeläisten välisiä eläke-eroja tarkasteltiin myös kokonaiseläkkeen suuruuden mukaan muodostetuissa kymmenyksissä. Vuonna 2015 ylimpään kymmenykseen kuuluvien eläkeläisten kokonaiseläke oli keskimäärin 3 620 euroa, viidenteen kymmenykseen kuuluvien 1 300 euroa ja alimpaan kymmenykseen kuuluvien hieman alle 700 euroa kuukaudessa. Reaalisesti eläkkeet ovat kaikissa tuloluokissa nousseet. Euromääräisesti muutos on ollut sitä suurempi, mitä ylemmästä kymmenyksestä on kyse. Suhteellisesti mitattuna tilanne on päinvastainen, sillä ylimmässä tulokymmenyksessä keskieläke on vuosien 1995–2015 välisenä aikana noussut 34 prosenttia ja alimmassa 49 prosenttia.

Luvun lopussa tarkasteltiin rakenteellisten muutosten ja eläkkeiden tasoon eläkeaikana vaikuttavien tekijöiden merkitystä kokonaiseläkkeiden kehitykseen. Rakenteellinen muutos näkyi esimerkiksi siinä, että vuonna 2014 eläkkeelle siirtyneiden kokonaiseläke oli lähes 1 700 euroa ja eläkkeeltä poistuvien 1 400 euroa kuukaudessa. Ansiotason parantuminen, työeläkkeen merkityksen kasvu ja naisten lisääntynyt työssäkäynti ovat muun muassa tekijöitä, jotka selittävät eläkkeelle siirtyneiden ja eläkkeeltä poistuneiden välistä eläke-eroa.

Maksussa olevia eläkkeitä korotetaan indeksien perusteella. Vuosien 1995–2015 välisenä aikana työeläkeindeksi on reaalisesti noussut 7 prosenttia ja kansaneläkeindeksi, tasokorotukset huomioon ottaen, 9 prosenttia. 1990-luvulla työeläkkeitä korotettiin hieman enemmän kuin kansaneläkkeitä, kun taas 2000-luvulla kansaneläkkeisiin tehtyjen tasokorotusten seurauksena kehitys oli päinvastainen. Eläkeajan tulokehitystä tutkittiin myös seuraamalla vuonna 1995 vanhuuseläkkeelle siirtyneiden kokonaiseläkkeen kehitystä vuoteen 2015 saakka. Kun mukana olivat koko ajan seurannassa olleiden ryhmä, nousi keskimääräinen kokonaiseläke tarkastelujakson aikana yhteensä 21 prosenttia.

Lähteet

Eläketurvakeskus (2016) Työeläkeindikaattorit 2016. Eläketurvakeskuksen raportteja 04/2016: Helsinki.

Hietaniemi, M. & Ritola, S. (2014) (toim.) Näkökulmia perhe-eläkkeen kehittämistarpeisiin. Eläketurvakeskuksen raportteja 04/2014: Helsinki.

Kannisto, J. (2016) Eläkkeellesiirtymisikä Suomen työeläkejärjestelmässä. Eläketurvakeskuksen tilastoja 03/2016: Helsinki.

Kautto, M. & Nyman, H. & Rantala, J. & Salonen, J. (2012) Eläkkeensaajien tulojen ja toimeentulon kehitys. Teoksessa STM (2012) Työeläkkeiden indeksijärjestelmää arvioineen työryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2012:32: Helsinki.

Laaksonen, M. & Rantala, J. & Järnefelt, N. & Kannisto, J. (2016) Työkyvyttömyyden vuoksi menetetty työura. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 04/2016: Helsinki.

Laesvuori, A. (2006) Eläkeläisten brutto- ja nettotulot. Teoksessa Uusitalo, H. (2006) (toim.) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo. Kehitys vuosina 1990–2005. Eläketurvakeskuksen raportteja 2006:2: Helsinki.

Rantala, J. & Suoniemi, I. (2011) Toimeentulon muuttuminen eläkkeelle siirryttäessä – ekvivalenttitulosuhteen tarkastelua. Yhteiskuntapolitiikka 76(1): 3–16.

Rantala, J. (2014) Eläkeläisten toimeentulon kehitys ensimmäisten eläkevuosien aikana. Analyysi vuonna 1999 eläkkeelle jääneiden ekvivalenttirahatulosta vuosina 1997–2008. Yhteiskuntapolitiikka 79(2): 125–139.

Rantala, J. & Riihelä, M. (2016) Eläkeläisnaisten ja -miesten toimeentuloerot vuosina 1995–2013. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 01/2016: Helsinki.

Takala M. (2013) (toim.) Katsaus perhe-eläkkeeseen. Eläketurvakeskuksen raportteja 2011:4: Helsinki.

Takala, M. & Salonen, J. & Lampi, J. (2015) Survivors' pensions in Finland. Finnish Centre for Pensions, Working Papers 02/2015: Helsinki.

Tarkiainen, L. (2016) Income and mortality – the Dynamics of disparity: a study on the changing association between income and mortality in Finland. Publications of the Faculty of Social Sciences: University of Helsinki.

Tenhunen, S. & Salonen, J. (2016) Maatalousyrittäjien työurat ja eläketurva. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 07/2016: Helsinki.

Tuominen, E. & Niemelä, H. & Nyman, H. & Ruhanen, E. & Elo, K. (2003) Eläkkeensaajat ja eläketulot. Teoksessa Hagfors, R. & Hellsten, K. & Ilmakunnas, S. & Uusitalo, H. (2003) (toim.) Eläkeläisten toimeentulo 1990-luvulla. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2003:1: Helsinki.

Tuominen, E. & Kannisto, J. & Nyman, H. (2006) Eläkkeiden reaalikehitys ja taso suhteessa ansioihin. Teoksessa Uusitalo, H. (2006) (toim.) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo. Kehitys vuosina 1990–2005. Eläketurvakeskuksen raportteja 2006:2: Helsinki.

Tuominen, E. & Nyman, H. & Lampi, J. (2011) Eläkkeiden reaalin kehitys vuosina 2000–2010. Teoksessa Kautto, M. (2011) (toim.) Eläkkeet ja eläkkeensaajien toimeentulo 2000–2010. Eläketurvakeskuksen raportteja 04/2011: Helsinki.

Uusitalo, H. (2006) (toim.) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo. Kehitys vuosina 1990–2005. Eläketurvakeskuksen raportteja 2006:2: Helsinki.

4 Eläkeläisten käytettävissä oleva tulo¹

Juha Rantala ja Marja Riihelä

4.1 Johdanto

Edellisessä luvussa selvitettiin eläkeläisten tulojen kehitystä kokonaiseläkkeen avulla. Eläkkeen ohella eläkeläinen voi kuitenkin saada myös muita tulonsiirtoja tai ansio- ja omaisuustuloja. Eläkeläisen taloudelliseen tilanteeseen vaikuttaa lisäksi muiden perheenjäsenten tulot sekä verotus. Tämän luvun lähtökohтана on kotitalouden käytettävissä oleva tulo, jossa henkilön ja hänen perheensä kaikki tulot pyritään ottamaan mahdollisimman kattavasti ja vertailukelpoisella tavalla huomioon.

Kotitalouden käytettävissä oleva tulo on tulonjakotutkimuksessa yleisesti käytetty tulomitta (United Nations Economic Commission for Europe 2011). Tulonjakotutkimuksen tavoitteena on kuvata tulojen, tulojen rakenteen, tulonjaon tasaisuuden, eriarvoisuuden ja tuloköyhyyden kehitystä sekä arvioida eri tulolajien, kuten tulonsiirtojen ja verotuksen, merkitystä henkilöiden tulonmuodostuksessa. Yleensä tutkitaan väestön tai väestöryhmän tuloja osana koko väestön tulojakaumaa.² Tässä luvussa eläkeläisten taloudellista asemaa analysoidaan tulonjakotutkimuksen vakiintuneita menetelmiä ja käsitteitä hyödyntäen.

Luvun tarkastelut keskittyvät vuosiin 1995–2014. Tulojen ja tuloerojen kehityksen kannalta ajanjakso on mielenkiintoinen, sillä se sisältää 1990-luvun suuren laman jälkimainingit, sitä seuranneen pitkän nousukauden sekä vuoden 2008 finanssikriisistä seuranneen taantuman. Suuret ikäluokat ovat lisäksi saavuttaneet vanhuuseläkeiän, työeläkejärjestelmä on kypsynyt täyteen ikäänsä ja eläkepolitiikan suuntaa on erilaisten reformien, kuten 2005 eläkeuudistuksen, avulla tarkistettu.

Keskeisten käsitteiden kuvausten jälkeen tarkastellaan eläkeläisten määrän ja väestörakenteen kehitystä. Tämän jälkeen arvioidaan, miten eläkeläisten tulot ovat keskimäärin kehittyneet sekä muihin väestöryhmiin verrattuna että elä-

1 Artikkelin on osa Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamaa hanketta 'Työ, tasa-arvo ja julkisen vallan politiikka' (Strategic Research Council (SRC) at the Academy of Finland No. 293120, Work, Inequality, and Public Policy).

2 Tulonjakotutkimuksen kansainvälisistä esikuvista voidaan mainita esimerkiksi Atkinson (1970), Rawls (1971), Sen (1973) ja Townsend (1979). Suomessa aihepiiriä ovat tutkineet muun muassa Uusitalo (1988), Suoniemi (1999), Riihelä ym. (2001) ja Kangas ja Ritakallio (2008). Erityisesti eläkeläisten tuloja ovat eri tavoin tarkastelleet Hagfors ym. (2003), Uusitalo (2006), Rantala ja Suoniemi (2007), Ahonen ja Bach-Othman (2009), Kautto (2011) ja Rantala ja Riihelä (2016).

keläisten välillä iän ja perhekoon mukaan ositetuissa ryhmissä. Sen jälkeen selvitetään, miten eläkeläiset sijoittuvat koko väestön tulonjaossa, miten tulot ja kautuvat eläkeläiskotitalouksien välillä ja mistä tuloeristä eläkeläisten käytettävissä oleva tulo muodostuu. Luvun lopussa tutkitaan eläkeläisten pienituloisuutta ja kootaan yhteen luvun keskeiset päätelmät.

4.2 Keskeiset käsitteet ja tutkimusaineisto

Tulonjakotutkimuksen lähtökohtana on kotitalouden käytettävissä oleva tulo, jota laskettaessa kotitalouden kaikki tulot pyritään ottamaan kattavasti huomioon. Tuotannontekijätulojen, kuten palkkojen, yrittäjätulon ja omaisuustulojen, lisäksi käytettävissä oleviin tuloihin luetaan kotitalouden saamat tulonsiirrot ja niistä vähennetään maksetut tulonsiirrot. Eläkeläisten kannalta kiinnostavin saatu tulonsiirto on luonnollisesti eläke. Tarkasteltavana ovat vuotuiset tulot. Tarkemmin eri tuloeristä ja niiden mittaamisesta katso United Nations Economic Commission for Europe (2011) ja Tilastokeskus (2016).

Taulukko 4.1.

Kotitalouden käytettävissä olevan tulon koostumus.

Työeläke (oma työeläke + perhe-eläke)
+ Kansaneläke (oma kansaneläke + takuueläke + perhe-eläke)
+ Muut tulonsiirrot
+ Työtulot (palkka- ja yrittäjätulot)
+ Laskennallinen asuntotulo (omaisuustuloa)
+ Muu omaisuustulo (esim. osinko- ja korkotulot)
= Kotitalouden bruttotulo yhteensä
– Kotitalouden maksamat verot ja veron luonteiset maksut yhteensä
= Kotitalouden käytettävissä oleva tulo yhteensä (kotitalouden nettotulo)

Taulukossa 4.1 käytettävissä oleva tulo on ryhmitelty eläkeläisten kannalta keskeisiin tuloeriin. Katkoviivan yläpuolella olevat tuloerät muodostavat kotitalouden bruttotulot, joista kaksi ensimmäistä sisältää lakisääteisen eläketurvan (ks. luku 3) ja kolmas kotitalouden saamat muut tulonsiirrot, kuten toimeentulotuen. Viimeiset kolme tuloerää sisältävät kotitalouden saamat palkka- ja yrittäjätulot sekä omaisuustulot eriteltynä laskennalliseen asuntotuloon ja muihin omaisuustuloihin. Kun bruttotulosta vähennetään kotitalouden maksamat verot ja veron luonteiset maksut, saadaan kotitalouden käytettävissä oleva tulo.

Tulonjakotutkimuksessa pyritään yksilöiden välisiin taloudellisen hyvinvoinnin vertailuihin. Jotta kooltaan ja rakenteeltaan erilaisia kotitalouksia voidaan verrata toisiinsa, kotitalouden yhteenlasketut tulot jaetaan kulutusyksikköluvulla jäsenkohtaiseksi ekvivalenttituloksi. Kulutusyksikkö ottaa huomioon muun muassa sen, että kulutukseen liittyy skaalaetuja. Samassa taloudessa asuvat voivat jakaa kulutusta, jolloin henkilöt tulevat yhdessä asuen toimeen pienemmällä yhteenlasketulla tulolla kuin yksin asuen (Lambert 1993).

Kulutusyksikkölukuun perustuva menetelmä on tulonjakotutkimuksessa vaikiintunut tapa arvioida tuloja ja siihen perustuvat monet kansainväliset tulonjakoa ja pienituloisuutta koskevat tutkimukset. Mahdollisia kulutusyksikkölukuja on useita. Tässä kulutusyksikkö lasketaan OECD:n modifioidun kulutusyksikköasteikon avulla, jossa kotitalouden ensimmäinen jäsen saa painon yksi, muut aikuiset saavat painon 0,5 ja lapset (alle 14-vuotiaat) saavat kukin painon 0,3. Jatkossa kotitalouden käytettävissä olevaa ekvivalenttituloa kutsutaan käytettävissä olevaksi tuloksi tai pelkästään tuloksi. Yksin asuvien osalta kotitalouden käytettävissä oleva ekvivalenttitulo on luonnollisesti sama kuin henkilön oma käytettävissä oleva tulo.

Tulotietojen osalta on hyvä mainita, että omaisuustuloksi lasketaan myös omassa asunnossa asumisesta saatu laskennallinen nettovuokra eli asuntotulo. Asuntotulo kuvaa kotitalouden saamaa etua verrattuna vastaavanlaisessa markkinahintaisessa vuokra-asunnossa asuvaan kotitalouteen. Se saadaan vähentämällä vastaavanlaisen asunnon markkinavuokrasta kotitalouden maksamat asunuskustannukset ja mahdolliset asuntolainan korot. Tämä käytäntö vastaa kansainvälisen tulonjakotilaston suositusta (United Nations Economic Commission for Europe 2011). Tilastovuodesta 2011 alkaen Tilastokeskus on kuitenkin käyttänyt ”virallisena mittana” Eurostatin käytäntöä noudattaen niin sanottua rahatuloa. Rahatulo saadaan, kun käytettävissä olevasta tulosta vähennetään asuntotulo ja erät muut laskennalliset tuloerät. Eläkeläisillä velattomassa omistusasunnossa asuminen on keskimääräistä yleisempää ja siksi asuntotulo sisältyy tässä luvussa käytettävissä olevaan tuloon. Asuntotulon merkitys käytettävissä olevaan tuloon käy hyvin ilmi tämän luvun eläkeläisten tulorakennetta ja pienituloisuuden yleisyyttä koskevien tarkastelujen yhteydessä (luvut 4.5 ja 4.6).

Eläkkeellä olo

Eläkeläisten käytettävissä olevan tulon selvittäminen edellyttää myös eläkkeelläolon määrittelyä. Rantala ja Suoniemi (2007) vertailivat neljää eri määritelmää

toisiinsa. i) Henkilö on eläkettä saava, jos hän saa eläkettä, ii) henkilö on eläkeläinen, jos hänen sosioekonominen asemansa on eläkeläinen, iii) henkilö asuu eläkettä saavassa kotitaloudessa, jos yksikin kotitalouden jäsen saa eläketuloa ja iv) henkilö asuu eläkeläiskotitaloudessa, jos kotitalouden eniten ansaitsevan henkilön eli viitehenkilön sosioekonominen asema on eläkeläinen.

Määritelmästä riippuen eläkkeellä olevia on 20–30 prosenttia kotitalousväestöstä, mutta yleisesti ottaen kuva eläkeläisten käytettävissä olevasta tulosta ei merkittävästi riipu siitä, mitä edellä mainituista määritelmästä käytetään. Tulonjakotutkimuksissa eläkkeellä olo on usein määritelty henkilön tai kotitalouden eniten ansaitsevan jäsenen eli viitehenkilön sosioekonomisen aseman perusteella, kun taas eläketilastoihin perustuvissa tutkimuksissa (kuten luvuissa 2 ja 3) mukana ovat yleensä kaikki eläkettä saavat (ml. laitoksissa asuvat eläkeläiset). Edellä mainittujen lisäksi eläkkeellä olo voidaan määritellä myös iän perusteella. Kansainvälisissä vertailuissa tarkastellaan usein eläkeikäisiä, joiksi luetaan yleensä 65 vuotta täyttäneet henkilöt (ks. luku 6).

Tässä luvussa eläkkeellä olo määritellään henkilön sosioekonomisen aseman mukaan. Luokitus perustuu Tilastokeskuksen sosioekonomisen aseman luokitusstandardiin, jossa otetaan huomioon henkilön ammatti, ammattiasema, työn luonne ja elämänvaihe. Eläkeläisten lisäksi muut väestöryhmät ovat ammatissa toimivat ja ryhmä muut ammatissa toimimattomat. Viimeksi mainittuun ryhmään kuuluvat pääasiassa työttömät, opiskelijat ja omaa kotitaloutta hoitavat. Alle 18-vuotiaat luokitellaan lapsiksi.

Henkilön sosioekonomiseen aseman perustuvan määritelmän etuna on, että tutkittavan henkilön mahdollisen puolison tai muun perheen jäsenen tulotaso ei vaikuta siihen, luetaanko henkilö eläkkeellä olevaksi vai ei. Esimerkiksi vuonna 2014 noin 9 prosenttia eläkeläisistä asui kotitaloudessa, jossa viitehenkilö ei ole eläkeläinen. Viitehenkilöön perustuvaa luokittelua käytetään myös yleisesti ja siihen perustui muun muassa aikaisempi eläkeläisten käytettävissä olevaa tuloa käsittelevä raportti (Rantala, 2011) sekä kulutusta käsittelevä luku 5. Tutkimuksen viitekehys ja tutkimusaineisto asettavat käytännössä rajat sille, millälaisia määritelmiä eläkeläisistä tai heidän käytettävissä olevasta tulostaan on kulloinkin mahdollista tai mielekästä käyttää. Huolimatta eläkeläismääritelmän eroista tämän tutkimuksen tulokset ovat samansuuntaisia edellä mainittuihin tutkimuksiin nähden.

Tutkimusaineisto

Tilastoaineistona ovat Tilastokeskuksen tulonjakotilastot vuosilta 1995–2014, jotka ovat edustavia otoksia Suomen kotitalouksista (Tilastokeskus 2016). Vuotuinen otoskoko vaihtelee 9 000–12 000 kotitalouden välillä. Aineistot sisältävät kattavasti ja yksityiskohtaisesti tietoja kotitalouden kaikkien jäsenten tuloista ja tulorakenteesta, toiminnasta, työmarkkina-asemasta ja muista sosioekonomisista taustatekijöistä.

Tarkastelun kattavuuden osalta on huomioitava, että tutkimusaineisto koskee vain kotitalousväestöä. Laitosväestö on tarkastelun ulkopuolella.³ Käytettävissä olevan tulon kattavuuden osalta on puolestaan syytä mainita, että yhteiskunnan tarjoamat maksuttomat tai tuetut hyvinvointipalvelut eivät tähän käsitteeseen sisälly. Eläkeläisten kannalta tärkeät julkiset terveydenhoito- ja sosiaalipalvelut jäävät näin tulotarkastelun ulkopuolelle. Käytettävissä olevan tulon mittaamisessa jätetään sivuun myös hyödykkeiden sisältämät välilliset verot.

Tuloksia tulkittaessa on huomattava, että tulonjakotilasto on poikkileikkausaineisto, toisin sanoen se kuvaa vain yhden vuoden keskimääräistä tilannetta kerrallaan. Esimerkiksi eläkeläisiksi tulee vuosittain uusia henkilöitä, joiden tulotaso on keskimäärin korkeampi kuin jo eläkkeellä olevien, ja sieltä poistuu keskimääräistä pienituloisempia eläkeläisiä (Laesvuori 2006). Tutkimusaineiston avulla ei siis voi kuvata, miten yksittäisen eläkkeensaajan käytettävissä oleva tulo on eläkeaikana muuttunut. Tulojen muuttumista eläkkeelle siirtymisen yhteydessä ovat tutkineet Rantala ja Suoniemi (2010; 2011), Rantala (2014) ja Rantala ja Gould (2015). Laajemmin tuloliikkuvuutta on tarkastellut Jenkins (2011).

Eläkeläistaloudet ovat keskimääräistä pienempiä

Taulukossa 4.2 on vertailutietoa eläkeläisten, ammatissa toimivien ja toimimattomien ja koko väestön rakenteesta vuosina 1995 ja 2014. Tutkimusaineiston mukaan vuonna 2014 Suomessa oli noin 2,6 miljoonaa kotitaloutta, joissa asui yhteensä vajaa 5,4 miljoonaa henkilöä. Heistä ammatissa toimivia oli 41 prosenttia ja eläkkeellä 25 prosenttia. Ammatissa toimimattomia, lähinnä työttömiä, opiskelijoita ja omaa kotitaloutta hoitavia, oli yhteensä 15 prosenttia.⁴ Vuo-

³ Eläkeiässä laitoshoidossa asuminen yleistyy. Vuonna 2014 yli 74-vuotiaista 2,6 prosenttia ja yli 84-vuotiaista 5,7 prosenttia asui vanhankodeissa tai pitkäaikaisessa laitoshoidossa terveyskeskuksissa (THL 2015).

⁴ Kotitalouksissa eläkeläisten lukumäärä (esim. 1 322 000 vuonna 2014) on pienempi kuin luvussa 2 esitetty eläkeläisten lukumäärä (1 405 000). Tässä on muistettava määritelmälliset erot eläkeläiskäsitteiden välillä. Luvussa 2 eläkeläiseksi määritetty henkilö, joka saa pientäkin omaa eläkettä.

teen 1995 verrattuna kotitalousväestö on kasvanut yhteensä 337 000 henkilöilä. Väestö on myös vanhentunut, kun sotien jälkeen syntyneet suuret ikäluokat ovat saavuttaneet vanhuuseläkeiän ja elinikä on pidentynyt. Nykyään 65 vuotta täyttäneiden osuus väestöstä on 20 prosenttia, kun se tarkastelujakson alussa oli 14 prosenttia. Samaan aikaan alle 18-vuotiaiden osuus väestöstä on laskenut. Heitä ei tässä erillisenä ryhmänä tarkastella.

Eläkeläiskotitalouksien koko on keskimääräistä pienempi. Tämä näkyy erityisen hyvin yksinasuvien osuuksia tarkasteltaessa. Esimerkiksi vuonna 2014 yksinasuvia oli eläkeläisistä 40 prosenttia, kun heitä keskimäärin koko väestössä oli 20 prosenttia. Lähes joka viides eläkeläinen on leski. Suurimmat perhekoot ovat odotetusti ammatissa toimivien kotitalouksissa.

Taulukko 4.2.

*Kotitalouksien rakenne vuosina 1995 ja 2014.**

	Eläkeläiset		Ammatissa toimivat		Ammatissa toimimattomat		Kaikki	
	1995	2014	1995	2014	1995	2014	1995	2014
Sukupuoli, %								
Miehet	42	46	52	51	46	48	49	49
Naiset	58	54	48	49	54	52	51	51
Leski	25	18	1	1	1	1	6	5
Perhekoko, %								
Yksi	37	40	14	16	19	25	17	20
Vähintään kaksi	63	60	86	84	81	75	83	80
Ikä, %								
Alle 18-vuotiaat	23	20
18–54-vuotiaat	10	6	91	79	91	86	53	47
55–64-vuotiaat	25	15	8	20	9	14	10	14
65–74-vuotiaat	39	44	0	1	0	0	8	11
Yli 74-vuotiaat	26	35	0	0	0	0	6	9
Kotitalouden koko, keskimäärin	1,5	1,5	2,2	2,1	2,1	1,9	2,2	2,0
Kulutussyksikköluku, keskimäärin	1,3	1,2	1,5	1,5	1,5	1,4	1,5	1,5
Henkilöitä, lkm, tuhatta	1 070	1 322	1 951	2 202	860	790	5 053	5 391
Kotitalouksia, lkm, tuhatta	706	909	873	1 045	409	416	2 290	2 640
Kulutussyksiköitä, lkm, tuhatta	886	1 115	1 352	1 564	610	586	3 491	3 849

* Ryhmää alle 18-vuotiaat ei ole esitetty.

Lähde: Tulonjakotilaston palveluaineistot 1995–2014, Tilastokeskus.

Suurin osa eläkeläisistä on vanhuuseläkkeellä. Toisaalta myös varhaiseläkeläisiä on melko paljon, sillä vuonna 2014 joka viides eläkeläinen oli alle 65-vuotias. Alle 65-vuotiaiden eläkeläisten osuus on tarkastelujakson aikana kuitenkin selvästi laskenut. Ilmiön taustalla on muun muassa yli 54-vuotiaiden työllisyys-tilanteen parantuminen 1990-luvun suuren laman jälkeen sekä varhaiseläkkeelle pääsyä koskevien ehtojen tiukennukset (ks. luku 2). Myös ikääntyneen työikäisen väestön työkyky on tarkastelujakson aikana kohentunut (Gould ym. 2012).

4.3 Eläkeläisten käytettävissä oleva tulo keskimäärin

Eläkeläisten käytettävissä oleva tulo suhteessa ammatissa toimiviin on vaihdellut 73–81 prosentin välillä

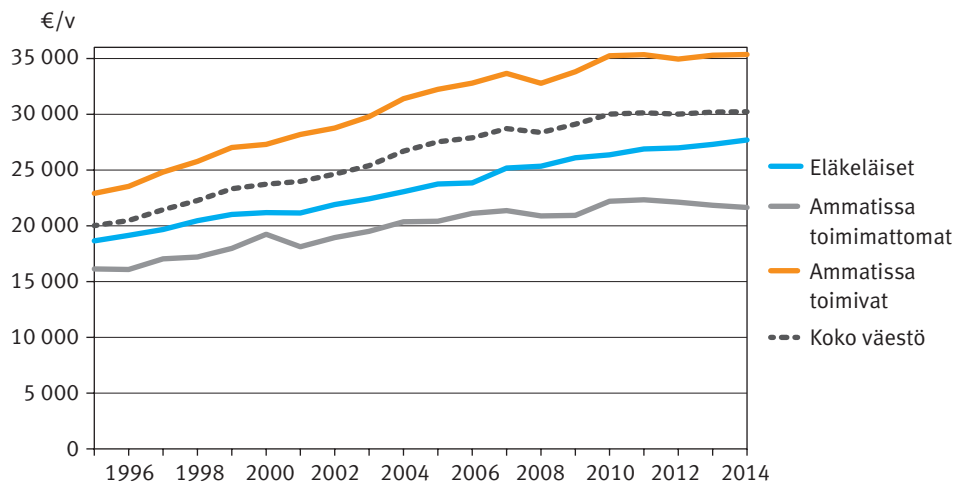
Vuonna 2014 eläkeläisten käytettävissä oleva ekvivalenttitulo oli keskimäärin 27 700 euroa vuodessa eli noin 2 300 euroa kuukautta kohden (kuvio 4.1). Korkein tulotaso oli ammatissa toimivilla henkilöillä, keskimäärin 35 000 euroa. Selvästi heikoimmassa asemassa, keskimäärin 21 600 euron tuloilla, olivat muut ammatissa toimimattomat henkilöt eli käytännössä opiskelijat ja pitkäaikaistyöttömät. Kuviossa, kuten myös vastaavissa myöhemmissä tarkasteluissa, tulojakauman keskikohtaa kuvataan keskiarvon avulla. Mediaanilla mitattuna nämä keskitulot ovat eläkeläisillä vuodesta riippuen 9–14 prosenttia pienemmät, koska tulojakauma on vino oikealle.

Tarkastelujakson aikana eläkeläisten reaalitytulo on kasvanut yhteensä 48 prosenttia eli 9 000 eurolla. Suhteessa ammatissa toimiviin eläkeläisten tulotaso on vaihdellut 73–81 prosentin välillä (kuvio 4.2). Suhdelukuun heijastuu suhdanteiden vaikutus. Nousukautena, kun työllisyys kohenee ja palkat nousevat eläkkeitä nopeammin, eläkeläisten asema ammatissa toimiviin nähden heikkenee. Taantuman aikana kehitys on päinvastaista ja eläkeläisten suhteellinen asema parantuu. Sama kehityslinja säilyy, kun eläkeläisten käytettävissä olevia tuloja verrataan koko väestön tuloihin. Suhdeluku on korkeampi ja vaihtelee 86–93 prosentin välillä.

Tulokehityksen osalta ongelmallisina ryhmä on muut ammatissa toimimattomat henkilöt. Vaikka ryhmän käytettävissä oleva tulo on vuosien 1995–2014 välisenä aikana noussut yhteensä 5 500 eurolla, on sen asema muihin väestöryhmiin nähden tasaisesti heikentynyt. Vuonna 2014 tähän ryhmään kuuluvien tulotaso oli ammatissa toimiviin verrattuna 61 prosenttia, kun se vielä vuonna 1995 oli 70 prosenttia.

Kuvio 4.1.

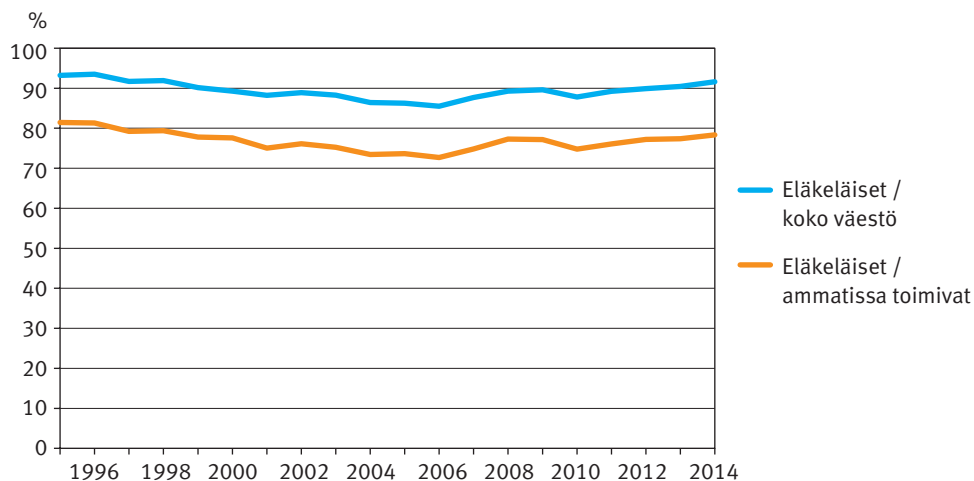
Keskimääräinen käytettävissä oleva ekvivalenttitulo vuodessa sosioekonomisen aseman mukaan vuosina 1995–2014, €/v vuoden 2014 rahassa.

Lähde: Tulonjakotilaston palveluaineistot 1995–2014, Tilastokeskus.

Kuvio 4.2.

Eläkeläisten keskimääräinen käytettävissä oleva ekvivalenttitulo suhteessa ammatissa toimiviin ja koko väestöön vuosina 1995–2014, %.

Lähde: Tulonjakotilaston palveluaineistot 1995–2014, Tilastokeskus.

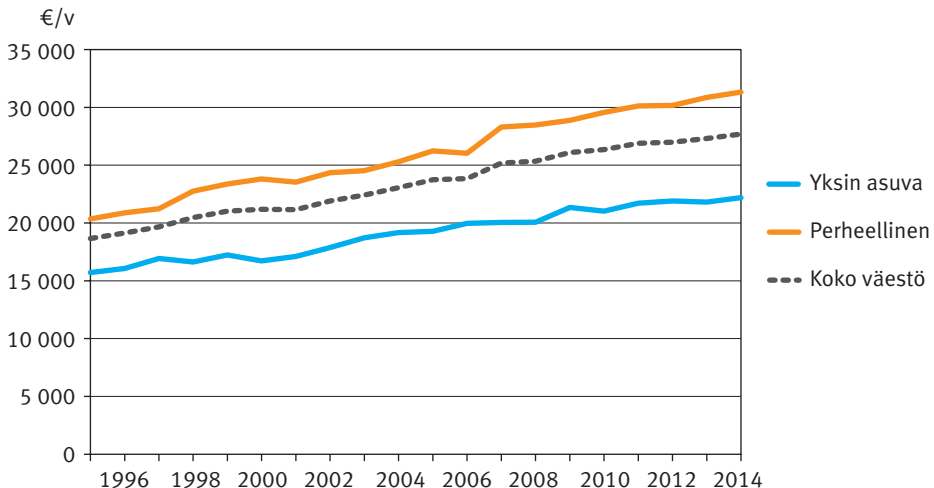
Yksin asuvien eläkeläisten käytettävissä oleva tulo oli 42 prosenttia matalampi kuin perheellisten, ero on kasvanut tarkastelujakson aikana

Edellä eläkeläisten käytettävissä olevaa tuloa ja sen kehitystä arvioitiin suhteessa muihin väestöryhmiin. Seuraavassa tarkastellaan, miten käytettävissä oleva tulo on eri eläkeläisryhmissä kehittynyt vuosina 1995–2014. Aluksi kuviossa 4.3 on tarkasteltu erikokoisia eläkeläistalouksia. Eläkeläiset on jaettu yksin asuviin ja vähintään kahden hengen kotitalouksissa asuviin, joista viimeksi mainittu perhetyyppi on eläkeläisten osalta lähinnä kahden aikuisen perhe.

Perherakenteella on selvästi merkitystä, sillä vuonna 2014 käytettävissä oleva ekvivalenttitulo oli vähintään kahden hengen kotitalouksissa asuvilla eläkeläisillä henkilöä kohden keskimäärin 31 000 euroa ja yksinasuvilla eläkeläisillä vajaa 22 000 euroa vuodessa. Tulotaso on siten perheellisillä eläkeläisillä keskimäärin 42 prosenttia korkeampi kuin yksinasuvilla eläkeläisillä. Tarkastelujakson aikana ero perheellisten ja yksinasuvien välillä on tasaisesti kasvanut sekä euromääräisesti että suhteellisesti. Vuonna 1995 perheellisten käytettävissä oleva tulo oli 4 600 euroa eli 30 prosenttia korkeampi kuin yksin asuvien.

Kuvio 4.3.

Eläkeläisten keskimääräinen käytettävissä oleva ekvivalenttitulo vuodessa perheeseen mukaan vuosina 1995–2014, €/v vuoden 2014 rahassa.

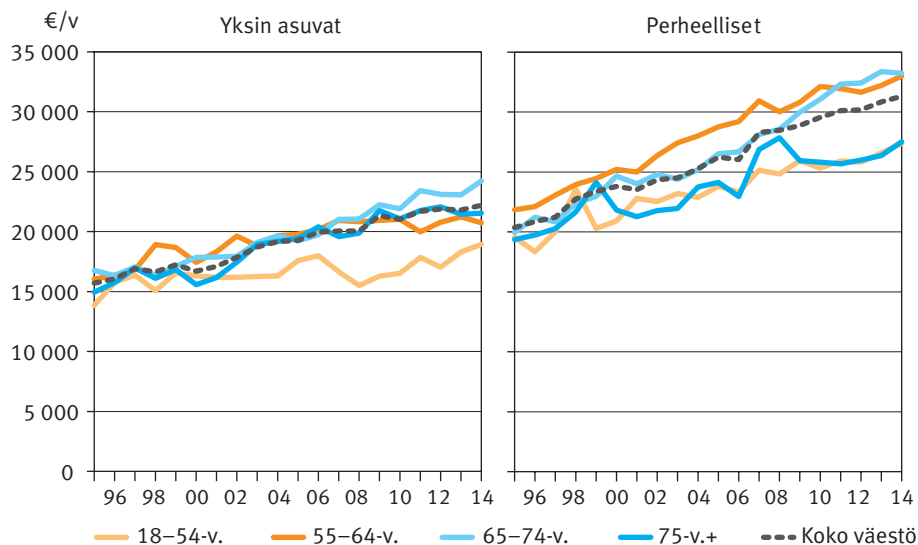
Lähde: Tulonjakotilaston palveluaineistot 1995–2014, Tilastokeskus.

Perhekoko ei ole ainoa eläkeläisten taloudelliseen tilanteeseen vaikuttava tekijä, vaan myös iällä on merkitystä (kuvio 4.4). Taloudellisesti parhaimmassa asemas-

sa ovat 55–74-vuotiaat perheelliset, joiden käytettävissä oleva tulo vuonna 2014 oli keskimäärin 33 000 euroa. Myös muiden perheellisten käytettävissä oleva tulo oli selvästi korkeampi kuin vastaavan ikäryhmän yksinasuvilla. Yksinasuvien joukosta erottuvat erityisesti alle 55-vuotiaat eläkeläiset. Heidän tulotasonsa on 15 prosenttia matalampi kuin muilla yksinasuvilla eläkeläisillä ja 31 prosenttia matalampi kuin saman ikäisillä perheellisillä eläkeläisillä. Merkillepantavaa on myös alle 55-vuotiaiden yksinasuvien ja perheellisten sekä 75 vuotta täyttäneiden perheellisten tuloerojen kasvu muihin eläkeläisryhmiin nähden. Lähtövuotena 1995 erot eläkeläisryhmien välillä olivat vähäisiä.

Kuvio 4.4.

Eläkeläisten keskimääräinen käytettävissä oleva ekvivalenttitulo iän ja perhekoon mukaan vuosina 1995–2014, €/v vuoden 2014 rahassa.

Lähde: Tulonjakotilaston palveluaineistot 1995–2014, Tilastokeskus.

Perhe koko ja ikä liittyvät eläkeläisten taloudelliseen tilanteeseen useilla tavoilla. Yhdessä asuminen tuottaa skaalaetuja ja tämä näkyy siinä, että yksin asuvien tulot ovat kaikissa ikäryhmissä perheellisiä pienemmät. 65–74-vuotiaiden eläkeläisten tuloja nostaa se, että he ovat voineet kartuttaa työeläkettä pidempään kuin heitä vanhemmat ikäryhmät. Myös eläkkeen perustana oleva palkka on heillä usein korkeampi ja tässä ikäryhmässä on lisäksi paljon hiljattain eläkkeelle siirtyneitä. Perheellisten 55–64-vuotiaiden eläkeläisten tuloon vaikuttaa

puolestaan se, että heidän puolisonsa voivat olla vielä työelämässä. Alle 55-vuotiaiden eläkeläisten tuloa laskee puolestaan vajaaksi jäänyt työura, mikä näkyy yksin asuvien kohdalla erityisen selvästi.

Eläkeläisten käytettävissä olevaa tuloa olisi kiinnostava tarkastella myös sukupuolen mukaan muun muassa siitä syystä, että naiset elävät miehiä pidempään. Yksin asuminen ja korkea ikä ovat yleisempiä naisilla. Tässä tarkastelussa jakoa naisiin ja miehiin ei tehty, koska käytettävissä olevaa tuloa laskettaessa perheenjäsenten oletetaan jakavan tulonsa tasan. Siten tuloeroihin naisten ja miesten välillä vaikuttavat sekä erot yksinasumisen yleisyydessä että tuloerot yksin asuvien naisten ja miesten välillä. Tämän luvun lopun pienituloisuustarkastelujen sekä luvun 3 eläketarkastelujen yhteydessä eläkeläisnaisten ja -miesten tuloeroja kuitenkin käsiteltiin. Laajemmin eläkeläisnaisten ja -miesten tuloeroja on tarkasteltu Rantalan ja Riihelän (2016) tutkimuksessa. Sen mukaan eläkeläisnaisten euro oli vuonna 2013 tulokäsitteestä riippuen 66–99 prosenttia miesten eurosta. Tuloero oli sitä pienempi, mitä laajemmasta tulokäsitteestä oli kysymys.

4.4 Eläkeläiset tulojakaumassa

Eläkeläisiä on paljon pienituloisten joukossa, mutta myös suurituloisia eläkeläisiä on melko paljon

Edellä verrattiin eläkeläisten keskimääräistä käytettävissä olevaa tuloa muihin väestöryhmiin. Keskimääräiset tarkastelut eivät vielä kerro, miten käytettävissä oleva tulo on jakaantunut koko väestössä saati eri väestöryhmissä. Näyttää eläkeläisten välisistä tuloeroista ja niiden kasvusta saatiin edellisen luvun lopussa, jossa eläkeläisten tuloja tarkasteltiin iän ja perheeseen mukaan. Seuraavaksi selvitetään tarkemmin, mikä on eläkeläisten asema koko väestön tulojakauksessa ja miten tulot vaihtelevat eläkeläisten kesken.

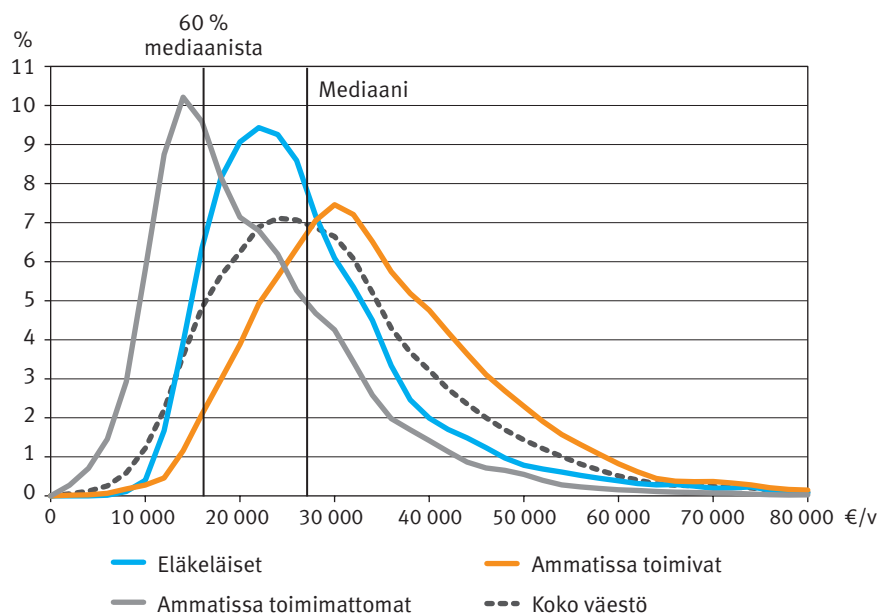
Kuvio 4.5 antaa yleiskuvan ammatissa toimivien, eläkeläisten ja muiden ammatissa toimimattomien käytettävissä olevan tulon jakautumisesta eri tulotasoilte. Kuvioon on lisätty pystyviivoilla ekvivalenttitulon mediaani ja 60 prosenttia tästä mediaanitulosta. Jälkimmäistä käytetään myöhemmin pienituloisuustarkastelujen yhteydessä. Koko väestön ekvivalenttitulojen keskiarvo oli 30 200 ja mediaani 27 100 euroa vuonna 2014. Tulojakauma on toisin sanoen oikealle vino.

Odotetusti eläkeläisiä ja muita ammatissa toimimattomia on eniten koko väestön tulojakauman vasemmalla puolella, kun taas ammatissa toimivia on eniten sen oikealla puolella. Jakaumat ovat osittain päällekkäisiä, eli monen eläke-

läisen tulotaso on keskimääräistä suurempi ja monen ammatissa toimivan vastaavasti keskimääräistä pienempi. Vuonna 2014 eläkeläisistä 38 prosenttia sijoittui koko väestön mediaanitulon yläpuolelle. Ammatissa toimivista mediaanituloa pienempiä tuloja sai puolestaan 32 prosenttia. Ammatissa toimimattomien asema poikkeaa eniten muista ryhmistä. Heistä 75 prosentilla oli koko väestön mediaanituloa pienemmät tulot ja vain 25 prosentilla tätä suuremmat tulot.

Kuvio 4.5.

Käytettävissä olevan ekvivalenttitulon jakautuminen koko väestössä ja sosioekonomisen aseman mukaan vuonna 2014, %.

Lähde: Tulonjakotilaston palveluaineisto 2014, Tilastokeskus.

Eläkeläiset ovat keskittyneet yhä enemmän kolmanteen ja neljänteen tuloluokkaan

Taulukko 4.3 täsmentää kuvaa eläkeläisten tulojen jakautumisesta ja sen kehityksestä vuosina 1995–2014. Väestö on siinä jaettu ekvivalenttitulojen suuruuden perusteella kymmeneen yhtä suureen osaan. Alimpaan tulokymmenykseen kuuluu pienituloisin 10 prosenttia väestöstä, toiseen seuraavat 10 prosenttia ja niin edelleen. Tämän jälkeen on katsottu, miten eläkeläiset näihin kymmenyksiin sijoittuvat. Jos eläkeläisten tulojakauma on sama kuin koko väestön, niin

eläkeläisten osuus on kussakin kymmenyksessä sama 10 prosenttia. Jos osuus on jossain kymmenyksessä suurempi (pienempi), niin eläkeläisten osuus tässä tuloluokassa on keskimääräistä suurempi (pienempi). Eläkeläisten väestöosuudet yli kaikkien tulokymmenysten summautuvat sataan prosenttiin.⁵

Taulukko 4.3.

Eläkeläisten sijoittuminen koko väestön tulokymmenyksiin vuosina 1995–2014.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	Yhteensä
1995	10,5	15,2	11,7	11,6	10,3	10,4	8,3	7,5	7,2	7,5	100
1996	8,9	15,7	11,7	12,7	10,8	10,7	8,9	7,0	6,3	7,4	100
1997	8,6	16,7	12,9	11,9	11,9	9,8	7,6	7,8	5,7	7,2	100
1998	8,9	16,1	14,0	11,2	11,4	9,9	8,0	7,5	6,1	7,0	100
1999	9,2	15,9	15,2	12,3	11,7	8,6	7,6	7,1	6,1	6,3	100
2000	9,0	15,4	16,4	12,7	11,2	9,0	7,4	6,7	6,0	6,4	100
2001	8,2	15,9	15,3	14,0	10,9	9,4	8,9	6,4	5,2	6,0	100
2002	7,5	16,1	14,8	13,7	11,3	9,3	8,3	7,4	6,1	5,6	100
2003	9,0	14,7	14,8	13,8	11,8	9,8	7,8	6,8	5,7	5,7	100
2004	9,7	15,6	16,1	13,6	10,4	9,4	6,9	7,0	5,5	5,6	100
2005	10,4	18,2	13,8	12,7	10,3	8,5	7,5	6,4	6,1	6,1	100
2006	9,8	18,2	14,1	12,0	11,3	10,0	7,8	5,9	5,6	5,5	100
2007	10,5	17,3	14,5	12,7	10,2	8,2	7,8	6,2	6,3	6,3	100
2008	10,2	17,0	15,2	11,7	10,7	8,5	7,2	6,6	6,4	6,6	100
2009	9,6	16,4	13,5	11,5	11,2	10,2	8,7	6,4	6,3	6,2	100
2010	10,1	15,7	13,9	12,8	10,7	9,3	8,7	6,7	6,4	6,0	100
2011	10,4	16,0	13,8	12,8	10,3	9,3	8,2	6,7	5,9	6,6	100
2012	10,1	15,1	14,1	12,7	11,7	9,3	7,9	6,9	5,9	6,3	100
2013	8,7	14,6	14,7	13,6	11,7	8,9	8,6	6,7	6,3	6,5	100
2014	8,1	14,9	14,0	13,1	12,1	8,7	8,7	7,2	6,2	7,1	100

Lähde: Tulonjakotilaston palveluaineistot 1995–2014, Tilastokeskus.

Eläkeläisiä on kaikissa tulokymmenyksissä, mutta eniten heitä on toisessa, kolmannessa ja neljännessä tulokymmenyksessä. Alimmassa tulokymmenyksessä eläkeläisiä on noin 10 prosenttia eli yhtä paljon kuin väestössä keskimäärin, joinakin vuosina osuus on hieman korkeampi ja joinakin taas hieman matalampi. Toiseksi alimmassa tulokymmenyksessä eläkeläisiä on yli puolitoista kertaa

⁵ Eläkeläistalouksien sijoittumista koko väestön tulojakaumiin on tarkastellut aikaisemmin Uusitalo ym. (2003), Rantala (2006; 2011). Niissä henkilö määriteltiin eläkeläiseksi, jos kotitalouden viitehenkilön sosioekonominen asema oli eläkeläinen ja tarkastelun kohteena oli kotitalous (vrt. myös Tilastokeskus 2005, taulukko 15). Tässä eläkeläismääritelmä perustuu henkilön sosioekonomiseen asemaan, jolloin kohderyhmä on laajempi ja tulokset hieman erilaiset kuin viitehenkilön kotitalouteen perustuvissa tarkasteluissa.

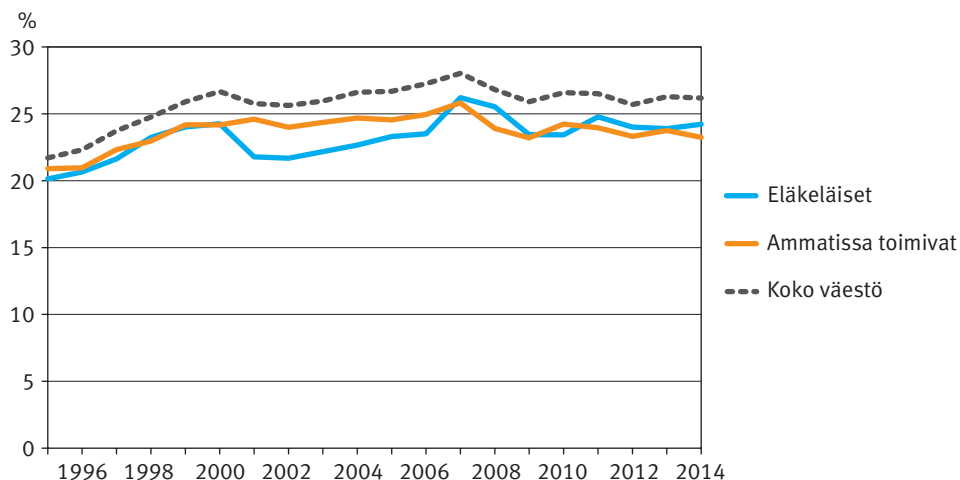
enemmän kuin koko väestössä keskimäärin. Tarkasteluajanjakson aikana merkittäviä systemaattisia muutoksia eläkeläisten suhteellisessa asemassa ei ole kuitenkaan tapahtunut.

Käytettävissä olevan tulon jakautuminen on tasaisempaa eläkeläisillä kuin koko väestöllä

Eläkeläisten sijoittuminen eri tuloluokkiin ei vielä kerro, kuinka tuloerot ovat kehittyneet eläkeläisten kesken tai ovatko tuloerot eläkeläisten välillä suuremmat vai pienemmät kuin koko väestössä. Kuviossa 4.6 on tarkasteltu eläkeläisten, ammatissa toimivien ja koko väestön sisäisiä tuloeroja Gini-kertoimen avulla. Gini-kerroin on yleisesti tunnettu tulonjaon kehityksen kuvaamiseen käytetty mittari. Kerroin saa arvon 0, jos tulot ovat kaikilla samaan ryhmään kuuluvilla henkilöillä yhtä suuret. Suurimman arvon 1 mitta saa silloin, kun yksi henkilö saa ryhmän kaikki tulot. Tuloerot ovat sitä suuremmat, mitä suuremman arvon mitta saa. Usein Gini-kerroin ilmaistaan prosentteina (0–100).

Kuvio 4.6.

Käytettävissä olevien ekvivalenttitulojen sisäinen jakautuminen eläkeläisten, ammatissa toimivien ja koko väestön kesken Gini-kertoimella mitattuna vuosina 1995–2014, %.

Lähde: Tulonjakotilaston palveluaineistot 1995–2014, Tilastokeskus.

Gini-kertoimella mitattuna tuloerot kasvoivat koko väestön tasolla voimakkaasti 1990-luvun puolivälistä vuoteen 2000 asti, minkä jälkeen tuloerot tasoittuivat hieman, mutta jatkoivat sen jälkeen kasvuaan vuoteen 2007. Finanssikriisin jälkeinen aika pienensi tuloeroja, mutta tuloerot jäivät 1990-luvun puolivälin tasoon nähden korkeammalle tasolle.

Koko väestölle laskettu Gini-kerroin on suurempi kuin eläkeläisille tai ammatissa toimiville erikseen laskettu Gini-kerroin. Tuloerot näiden ryhmien sisällä ovat siten pienemmät kuin koko väestössä keskimäärin. Tarkastelujakson aikana tuloerot ovat kuitenkin kasvaneet myös eläkeläisten ja ammatissa toimivien ryhmässä.

Eläkeläisten tuloerot vaihtelevat ylimmän tulokymmenyksen omaisuustulojen vaihtelun seurauksena

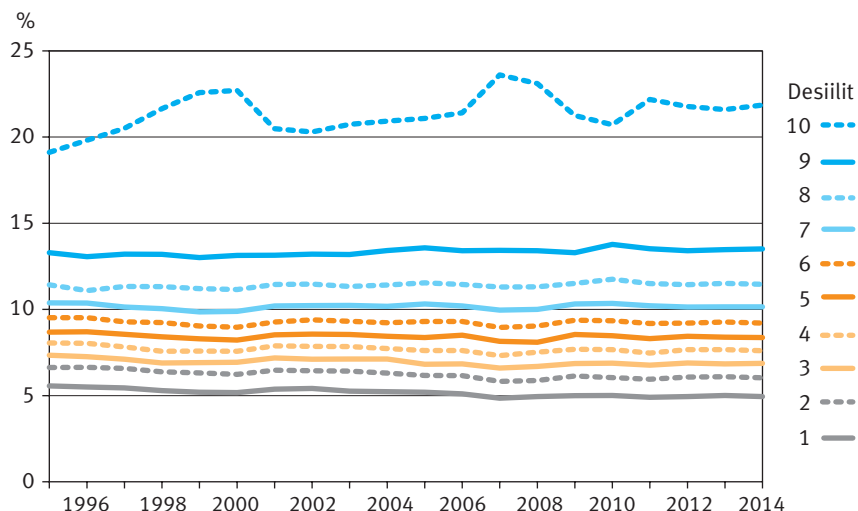
Eläkeläisten tuloeroja voidaan tutkia tarkemmin jakamalla eläkeläiset ekvivalenttitulon suuruusjärjestyksen mukaan kymmeneen yhtä suureen osaan ja laskemalla tämän jälkeen, kuinka suuren osan eläkeläistalouksien yhteenlasketusta käytettävistä olevasta tulosta kukin kymmenys saa (kuvio 4.7). Mitä lähempänä kymmenysten tulo-osuudet ovat 10 prosenttia, sen tasaisempaa eläkeläisten välinen tulonjako on.

Kaikkien eläkeläisten yhteenlasketusta tulosta alin eläkeläisten tulokymmenys saa 5 prosenttia. Tulo-osuudet kasvavat vajaalla prosenttiyksiköllä siirryttäessä seuraaviin tulokymmenyksiin. Toiseksi alin tulokymmenys saa siis 6 prosenttia tulostulokymmenyksen. Kaksi ylintä tulokymmenystä ja ennen kaikkea ylin kymmenys muodostavat selvän poikkeuksen. Vuonna 2014 suurituloisimman kymmenyksen tulo-osuus oli 22 prosenttia eläkeläisten yhteenlasketusta tulosta, mikä on 8 prosenttiyksikköä enemmän kuin toiseksi ylimmässä kymmenyksessä. Keskimmäisiin tulokymmenyksiin nähden suurituloisimman kymmenyksen tulot ovat noin 2,5-kertaiset ja pienituloisimpaan kymmenyksen verrattuna lähes 4,5-kertaiset. Vastaavat luvut vuodelta 1995 olivat 2,2 ja 3,5.

Merkillepantavaa on myös suurituloisimman kymmenyksen tulo-osuuden huomattava vaihtelu vuodesta toiseen. Suurituloisilla eläkeläisillä omaisuustulot ovat merkittävä tuloerä ja omaisuustulot tyypillisesti vaihtelevat vuodesta toiseen (vrt. kuvio 4.9). Tämä selittää pitkälti myös Gini-kertoimen vaihtelun eläkeläisten ryhmässä. Yleisesti voidaan sanoa, että eläkeläisten tulo-osuudet eivät juuri muutoin muutu. Tämä johtuu siitä, että suurin tuloerä on eläketulo, jonka määrä on suhteellisen vakaa.

Kuvio 4.7.

Tulo-osuudet eläkeläisten yhteenlasketusta käytettävissä olevasta ekvivalenttitulosta kussakin eläkeläiskymmenyksessä vuosina 1995–2014, %.

Lähde: Tulonjakotilaston palveluaineistot 1995–2014, Tilastokeskus.

4.5 Eläkeläisten tulojen koostumus

Omaan työuraan perustuva työeläke on eläkeläisen tärkein tulolähde ja sen merkitys on kasvanut tarkastelujaksolla

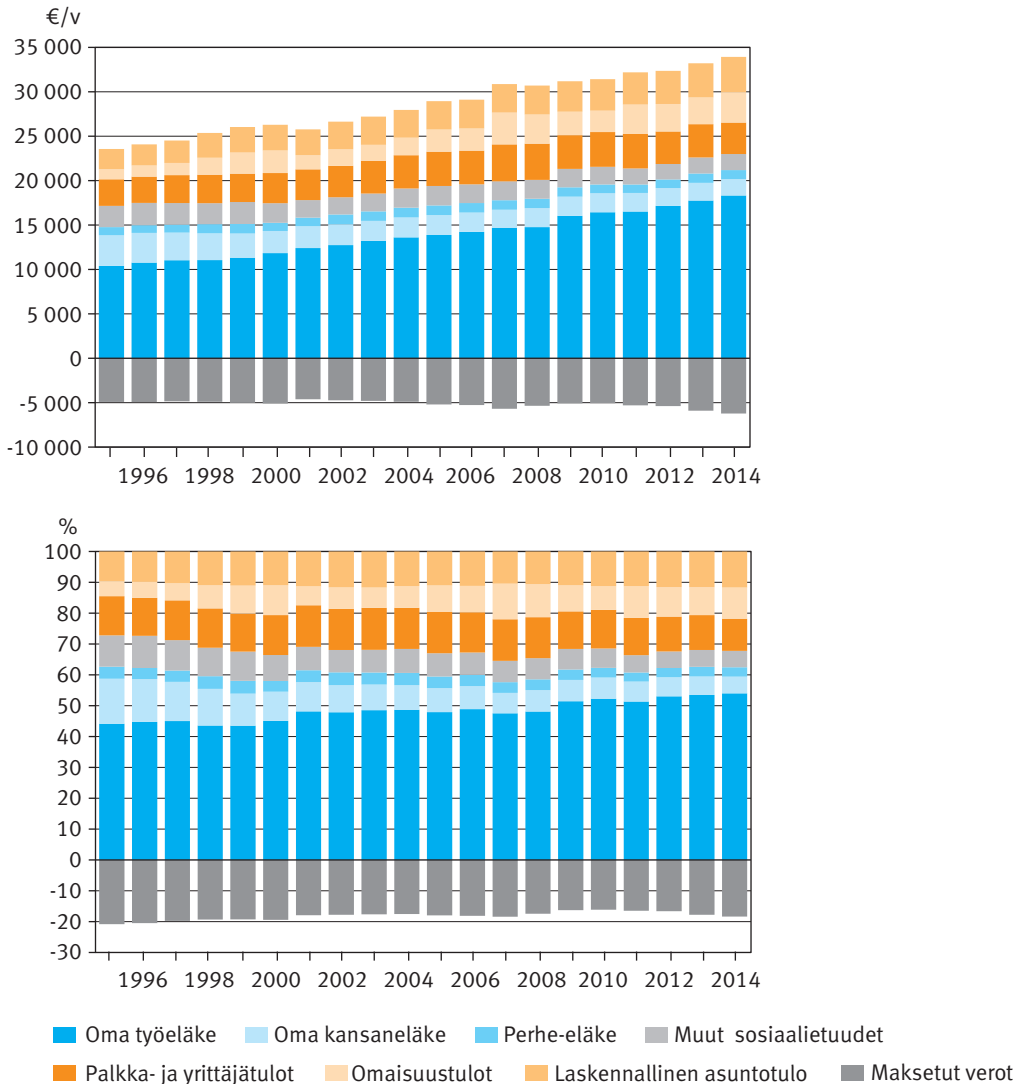
Käytettävissä oleva tulo koostuu useasta tuloerästä. Kuviossa 4.8 käy ilmi, mistä tuloeristä eläkeläisten tulot ovat vuosina 1995–2014 muodostuneet. Kuvion positiivisella akselilla on taulukossa 4.1 esiteltyjen tuloerien osuudet eläkeläisten bruttotuloista ja negatiivisella akselilla maksetut verot suhteessa bruttotuloihin eli eräänlaiset keskimääräiset veroasteet. Tarkastelut on tehty sekä euromääräisesti että suhteessa bruttotuloon. Kaikki tulot ovat ekvivalenttiskaalattuja ja ilmaistu vuoden 2014 rahassa. Tulkinnoissa on tärkeä muistaa, että tarkastelun kohteena on henkilö (eläkeläinen), mutta tulojen osalta otetaan huomioon perheen kaikkien jäsenten tulot.

Eläkeläisten tärkein tulolähde on eläke ja siitä erityisesti oma työeläke. Vuonna 2014 henkilön omaan työuraan perustuvan työeläkkeen osuus bruttotuloista oli keskimäärin 54 prosenttia ja työeläkejärjestelmän perhe-eläkkeen 3 prosenttia. Kuvassa työeläkkeet on yksinkertaisuuden vuoksi yhdistetty. Kansaneläkkei-

den eli käytännössä oman kansaneläkkeen ja takuueläkkeen osuus bruttotulosta on 5 prosenttia, joten kokonaisuutena lakisääteinen eläketurva kattoi keskimäärin 62 prosenttia eläkeläisten bruttotulosta.

Kuvio 4.8.

Eläkeläisten bruttotulojen rakenne ja maksetut tulonsiirrot vuosina 1995–2014, €/v vuoden 2014 rahassa ja osuus bruttotulosta, %.

Lähde: Tulonjakotilaston palveluaineistot 1995–2014, Tilastokeskus.

Muista tulolajeista merkittävin on omaisuustulo (asuntotulo ja muut omaisuustulot), jonka osuus eläkeläisten bruttotulosta oli viidennes. Tästä asuntotulon osuus oli yli puolet. Ansiotulojen bruttotulo-osuus oli eläkeläisillä keskimäärin 10 prosenttia, mikä johtuu pitkälti perheen muiden jäsenten työssäkäynnistä. Muiden tulonsiirtojen (esim. toimeentulotuki) osuus bruttotulosta on noin 5 prosenttia. Veroja ja maksuja eläkeläiset maksoivat bruttotulostaan keskimäärin noin 18 prosenttia.

Tarkastelujakson aikana merkittävin muutos on tapahtunut eläkkeen rakenteessa, sillä vuonna 1995 oman työeläkkeen osuus oli vielä 44 prosenttia ja kansaneläkkeen lähes 15 prosenttia. Työeläkejärjestelmän kypsyminen on lisännyt omaan työuraan perustuvan työeläkkeen merkitystä ja samalla vähentänyt kansaneläkkeen merkitystä. Taustalla on myös kansaneläkkeen pohjaosan asteittainen leikkaus, sillä vuonna 1996 kansaneläkkeen pohjaosa muutettiin työeläkevähenteiseksi. Kansaneläkkeen pohjaosa leikattiin pois asteittain vuoden 2001 alkuun mennessä (ks. luku 2 ja 3).

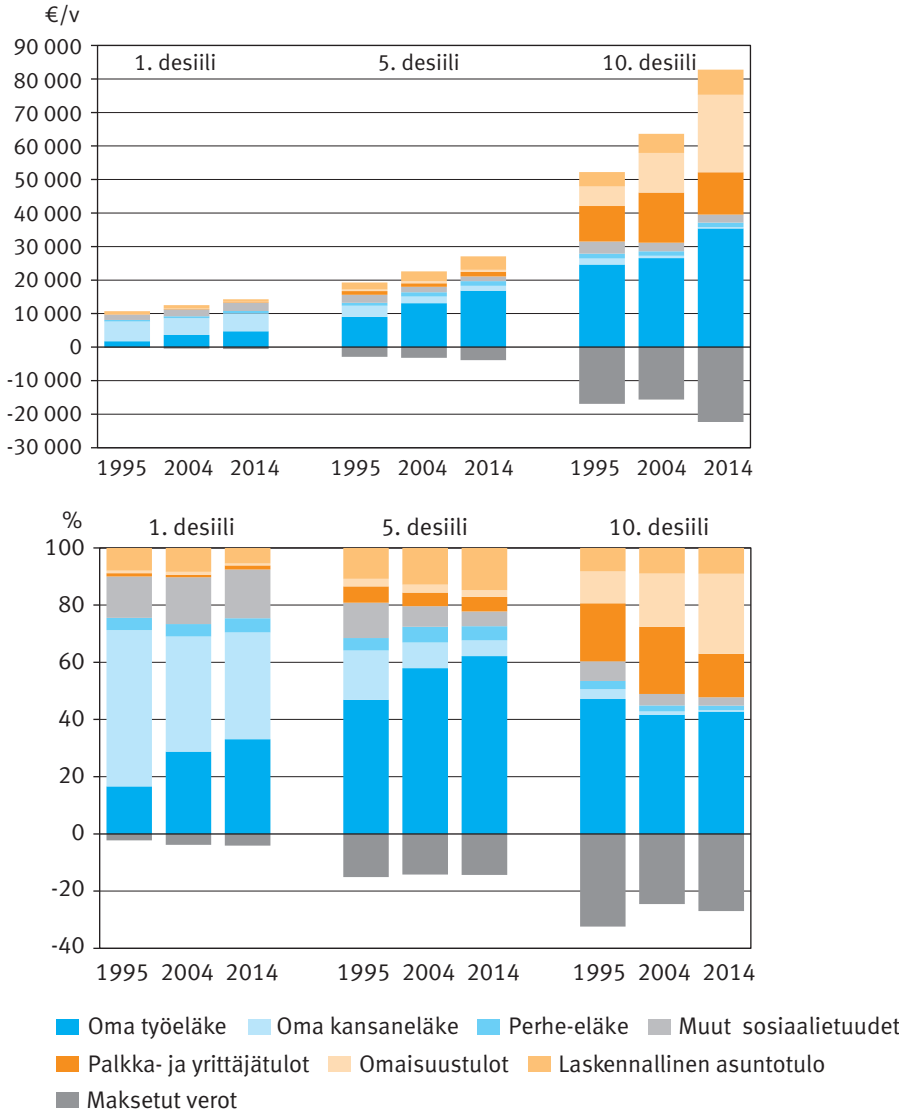
Oman työeläkkeen merkityksen kasvu selittää myös, miksi eläkeläisten bruttotulot ja tätä kautta käytettävissä oleva tulo on euromääräisestä kasvanut (kuvio 4.8). Tarkastelujakson aikana eläkeläisten oma työeläke on noussut keskimäärin lähes 7 900 eurolla ja bruttotulot noin 10 400 eurolla. Toteutuneesta bruttotulojen euromääräisestä muutoksesta oma työeläke selittää 76 prosenttia. Sekä kansaneläke että muu sosiaaliturva ovat euromääräisesti samalla vähentyneet, mikä johtuu työeläkkeen kasvusta. Verotuksen merkitys on euromääräisesti säilynyt suunnilleen samana ja suhteellinen hieman pienentynyt.

Eläkeläisten väliset tuloerot näkyvät tulokoostumuksessa: pienituloisilla korostuu kansaneläke, keskituloisilla työeläke ja suurituloisilla omaisuustulot

Kuviossa 4.9 käy ilmi, miten tulotasoltaan erilaiset eläkeläiset poikkeavat toisistaan. Tarkastelun kohteena ovat tulojakauman ääripäät: alin ja ylin tulokymmenys sekä keskituloisia eläkeläistalouksia edustava viides tulokymmenys vuosina 1995, 2004 ja 2014. Kuvion tulokinnassa on muistettava, että eläkeläisten joukko vaihtuu ajan kuluessa. Eläkeläisiksi tulee uusia ja osa eläkeläisistä kuolee tai siirtyy laitoshoitoon. Myös eläkkeensaajien sijoittuminen eri tulokymmenyksiin voi vaihdella vuodesta toiseen. Tästä ei voi siis tehdä tulkintoja yksittäisen eläkeläisen tulokehityksestä.

Kuvio 4.9.

Eläkeläisten bruttotulojen rakenne vuosina 1995, 2004 ja 2014 alimmassa, viidennessä ja ylimmässä tulokymmenyksessä, €/v vuoden 2014 rahassa ja osuus bruttotuloista, %.

Lähde: Tulonjakotilaston palveluaineistot 1995–2014, Tilastokeskus.

Alimpaan, viidenteen ja ylimpään tulokymmenykseen kuuluvien eläkeläisten tulotasoissa ja -kehityksessä on selviä eroja. Keskituloisen kymmenyksen bruttotu-

lot ovat noin kaksi kertaa suuremmat kuin alimman kymmenyksen, mutta kolmannes ylimmän kymmenyksen tuloista. Progressiivinen verotus tasaa tuloeroja, joten erot eivät ole käytettävissä olevalla tulolla mitattuna näin suuret. Tarkastelujakson aikana tuloerot ovat kasvaneet. Alimman tulokymmenyksen käytettävissä olevat tulot ovat kasvaneet reilut 30 prosenttia vuodesta 1995 vuoteen 2014. Viidennen tulokymmenyksen tulot kasvoivat 42 prosenttia ja ylimmän kymmenyksen 71 prosenttia.

Myös tulorakenteet poikkeavat toisistaan. Pienituloisten eläkeläisten bruttotuloista 75 prosenttia on eläketuloja. Vaikka työeläkkeen osuus on kasvanut, niin alimmassa kymmenyksessä yli puolet eläkkeestä oli edelleen kansaneläkettä. Muiden tulonsiirtojen osuus on pysynyt melko samansuuruisena, 17 prosentin tuntumassa. Pienituloisilla asuntotulon osuus bruttotuloista oli noin 5 prosenttia vuonna 2014. Veroja alimmassa tuloluokassa ei juuri makseta.

Keskituloisilla kokonaiseläkkeen osuus bruttotuloista on liki samansuuruisen kuin pienituloisilla, mutta keskituloisilla suurin osa eläkkeestä on työeläkettä. Keskituloisilla muiden tulonsiirtojen osuus on pienentynyt alle puoleen siitä, mitä se oli vuonna 1995. Keskituloiset saavat myös jonkin verran työtuloja, mutta vain vähän muita omaisuustuloja kuin asuntotuloa, joka oli 15 prosenttia bruttotuloista. Keskituloisten eläkeläisten verotus ei ole juuri muuttunut.

Suurituloisilla eläkeläisillä alle puolet bruttotuloista on eläketuloja. Toinen puoli tuloista muodostuu työ- ja omaisuustuloista. Omaisuustulojen (korko- ja osinkotulojen) osuus on kasvanut ja laskennallisen asuntotulon osuus on pysynyt muuttumattomana. Suurituloisista lähes kaikki asuvat omistusasunnossa. Tarkasteluajanjaksolla suurituloisten verotus on keventynyt keskimäärin 5 prosenttiyksiköllä.

4.6 Eläkeläisten pienituloisuus

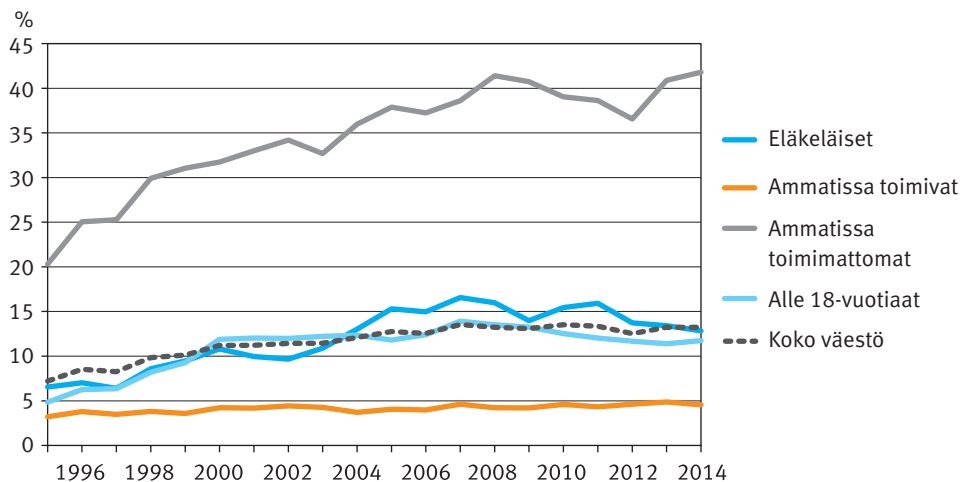
Pienituloisuuden torjuminen on eläkepolitiikan yksi tärkeä tehtävä. Tavasta, jolla elintaso määritellään ja milloin se on alle minimitason, on monia käsityksiä, eikä yhtä oikeaa tapaa ole (ks. esim. Moisio 2004; Kangas & Ritakallio 2008). Seuraavassa pienituloisuutta arvioidaan perinteisen pienituloisuusasteen (köyhyysriskin) avulla. Siinä henkilön ekvivalenttituloa verrataan koko väestön mediaanitulon avulla määriteltyn pienituloisuusrajaan (köyhyysriskirajaan). Henkilöt, joiden tulot ovat alle tämän rajan, luokitellaan pienituloisiksi. Pienituloisuusaste saadaan, kun lasketaan pienituloisten osuus vastaavasta väestöstä.

Pienituloisuusraja on suhteellinen käsite. Jos väestön mediaanitulo nousee, pienituloisuusrajakin nousee, ja jos se pienenee, pienituloisuusraja vastaavasti laskee. Mitä matalammaksi raja asetetaan, sitä vähemmän henkilöitä jää pienituloisuusrajan alle ja sitä pienempi pienituloisuusaste on. Kansainvälisissä vertailuissa pienituloisuusrajaksi määritellään 60 prosenttia mediaanitulosta (Eurostat 2016), mutta myös 50 prosentin rajaa käytetään yleisesti (OECD 2008).

Vuonna 2014 eläkeläisten 60 prosentin rajaan perustuva pienituloisuusaste oli 12,8 prosenttia eli suunnilleen saman verran kuin koko väestössä keskimäärin (kuvio 4.10). Vuonna 2014 näin määriteltynä eläkeläisköyhiä oli 169 700 henkilöä. Tarkasteluvuosien aikana eläkeläisten, kuten myös koko väestön, pienituloisuusaste nousi 6 prosenttiyksikköä. Vuodesta 2005 lähtien pienituloisuusaste ei kuitenkaan ole noussut ja aivan viime vuosina se on jopa hivenen laskenut. Vuoteen 2003 asti eläkeläisten pienituloisuus oli pienempää kuin koko väestöllä ja tämän jälkeen se on ollut suurempaa, viimeistä tarkasteluvuotta 2014 lukuun ottamatta.

Kuvio 4.10.

Pienituloisuusasteet vuosina 1995–2014 eri väestöryhmissä.

Lähde: Tulonjakotilaston palveluaineistot 1995–2014, Tilastokeskus.

Huomionarvoista on eläkeläisten pienituloisuusasteen koko väestöä suurempi vaihtelu. Suurimmalla osalla eläkeläisistä tulot ovat kuitenkin melko vakaat, eikä pienituloisuusasteen voimakkaampi kasvu tai lasku niinkään johdu eläkeläisten tulovaihtelusta vaan siitä, että eläkeläiset ovat tulojakaumassa koko väes-

töä voimakkaammin kasaantuneet 60 prosentin pienituloisuusrajan tuntumaan (ks. kuvio 4.5). Näin pienituloisuusrajan kohtuullisen pienetkin muutokset näkyvät selvästi eläkeläisten pienituloisuusasteessa.

Ammatissa toimimattomien pienituloisuusaste on tarkastelun kohteena olevista väestöryhmistä selvästi korkein ja se on myös noussut muita ryhmiä enemmän. Ammatissa toimivien pienituloisuus ei ole tarkasteluajanjaksolla juurikaan muuttunut ja on odotetusti matalalla tasolla.

Eläkeläisten pienituloisuusaste on herkkä pienituloisuusrajan ja tulokäsitteen valinnalle

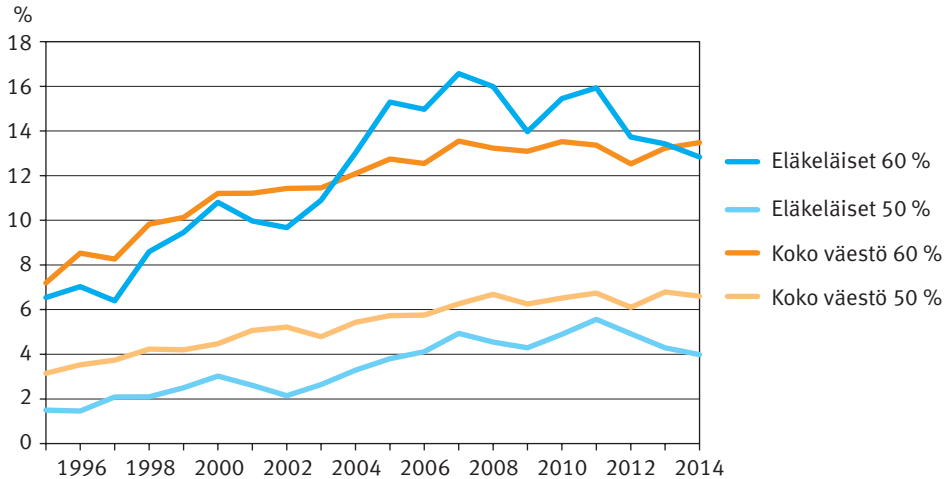
Pienituloisuuden laajuuden yhteys pienituloisuusrajaan käy ilmi kuviossa 4.11, jossa eläkeläisten ja koko väestön pienituloisuusasteet on esitetty sekä 60 prosentin että 50 prosentin pienituloisuusrajoilla. Pienituloisuusrajan valinnalla on suuri vaikutus erityisesti eläkeläisten pienituloisuuteen, sillä alemman eli 50 prosentin rajan perusteella eläkeläisten pienituloisuusaste oli enää 4 prosenttia vuonna 2014. Pienituloisuusrajan lasku vaikuttaa myös koko väestön pienituloisuusasteeseen, mutta selvästi vähemmän kuin eläkeläisillä. Matalamman rajan perusteella pienituloisuus on koko väestössä jopa hieman yleisempää kuin eläkeläisten joukossa. Pienituloisuusasteen ajalliseen kehitykseen rajan valinnalla ei juuri ole vaikutusta.

Pienituloisuusrajan valinnan lisäksi myös tulokäsitemalli vaikuttaa pienituloisuudesta saatavaan kuvaan. Tilastovuodesta 2011 alkaen virallisissa tilastoissa siirryttiin käyttämään kansainväliset suositukset täyttävää rahatulokäsitettä pienituloisuuden kuvaamisessa. Sitä ennen käytettiin laajempaa tulokäsitettä, joka sisälsi myös omaisuustuloksi laskettavan asuntotulon. Tässä luvussa käytetään asuntotulon sisältävää tulokäsitettä, koska omistusasumisesta saatava laskennallinen vuokratulo on merkittävä tuloerä arvioitaessa erityisesti eläkeläisten pienituloisuuden yleisyyttä.

Kuvio 4.12 havainnollistaa asuntotulon merkitystä pienituloisuusasteisiin. Koska eläkeläiset asuvat muuta väestöä useammin velattomassa omistusasunnossa, asuntotulo on heille muuta väestöä merkittävämpi tuloerä. Kun käytettävissä olevista tuloista poistetaan asuntotulo, nousee eläkeläisten pienituloisuusaste jopa 5 prosenttiyksikköä. Koko väestössä asuntotulon merkitys pienituloisuusasteeseen on sen sijaan melko vähäinen.

Kuvio 4.11.

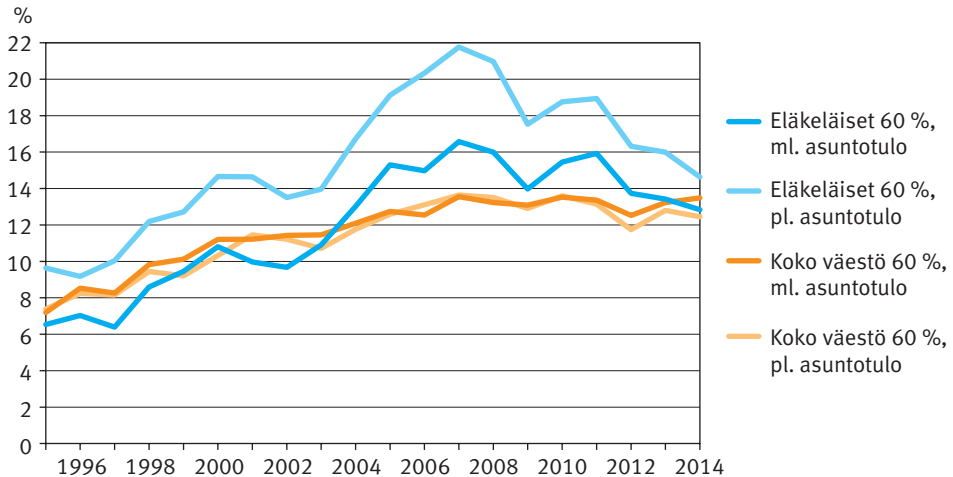
Eläkeläisten ja koko väestön pienituloisuusasteet vuosina 1995–2014, pienituloisuusraja 50 ja 60 prosenttia mediaanitulosta.

Lähde: Tulonjakotilaston palveluaineistot 1995–2014, Tilastokeskus.

Kuvio 4.12.

Eläkeläisten ja koko väestön pienituloisuusasteet vuosina 1995–2014 kahdella tulokäsitteellä.

Lähde: Tulonjakotilaston palveluaineistot 1995–2014, Tilastokeskus.

Pienituloisuus on yleisintä yksin asuvien eläkeläisten joukossa

Edellä tarkasteltiin pienituloisia eläkeläisiä yhtenä ryhmänä. Eläkeläiset, kuten väestö yleensä, eivät ole yhtenäinen joukko vaan pienituloisuus kasaantuu tiettyihin ryhmiin enemmän kuin toisiin. Taulukosta 4.4 nähdään, miten eläkeläisten pienituloisuus vaihtelee sukupuolen, perhekoon ja iän mukaan. Pienituloisuusrajana on 60 prosenttia mediaanitulosta.

Taulukko 4.4.

Eläkeläisten pienituloisuusasteet eräissä eläkeläisryhmissä vuosina 1995, 2004 ja 2014, köyhyysraja 60 prosenttia koko väestön mediaanitulosta.*

	Pienituloisuusaste, %			Osuus pienituloisista, %		
	1995	2004	2014	1995	2004	2014
Koko väestö	7	12	13	100	100	100
Eläkeläiset	7	13	13	19	23	25
Sukupuoli						
Miehet	5	11	11	34	37	41
Naiset	7	14	14	66	63	59
Ikä						
18–54	10	24	34	15	16	15
55–64	4	10	16	17	16	19
65–74	5	9	8	28	26	26
75+	10	17	15	40	42	40
Perhekoko						
Yksin asuvat	13	26	27	76	74	84
Perheelliset	3	5	3	24	26	16
Yksin asuva / ikä						
18–54	25	44	59	12	10	13
55–64	12	26	37	12	11	15
65–74	10	21	19	20	20	21
75+	15	27	25	32	33	35
Perheellinen/ikä						
18–54	3	13	10	3	6	2
55–64	2	4	4	5	5	3
65–74	2	3	2	8	6	5
75+	4	7	4	8	9	5
Yksinasuva 75 vuotta täyttänyt						
Miehet	14	16	20	16	10	18
Naiset	15	29	27	84	90	82

* Pienituloisuusaste on tummennettu, jos ryhmän pienituloisuusaste on yli puolitoistakertainen kaikkien eläkeläisten pienituloisuusasteeseen verrattuna.

Lähde: Tulonjakotilaston palveluaineistot 1995, 2004 ja 2014, Tilastokeskus.

Pienituloisuus on yleisintä alle 55-vuotiaiden eläkeläisten keskuudessa. Vuonna 2014 pienituloisuusaste oli tässä ikäryhmässä 34 prosenttia. Tarkastelujakson aikana pienituloisuusaste on myös kasvanut jyrkästi, sillä vuonna 1995 se oli vain 10 prosenttia – siis samalla tasolla kuin 75 vuotta täyttäneiden pienituloisuusaste. Merkillepantavaa on, että alle 65-vuotiaiden eläkeläisten pienituloisuusaste on noussut koko tarkasteluperiodin, kun taas vanhuuseläkeikäisillä se ei ole viimeisten 10 vuoden aikana kasvanut lainkaan.

Yksin asuvilla on selvästi suurempi pienituloisuusriski kuin perheellisillä. Vuonna 2014 yksin asuvista eläkeläisistä 27 prosenttia oli pienituloisia, kun perheellisillä tämä osuus oli vain 3 prosenttia. Kun yksin asuvia tarkastellaan erikseen iän mukaan, erottuvat alle 55-vuotiaat muista ikäryhmistä selvästi. Vuonna 2014 jopa 59 prosenttia alle 55-vuotiaista yksinasuvasta eläkeläisistä oli pienituloisia. Myös yksin asuvien 75-vuotiaiden pienituloisuus on yleistä. Yksinasuvista 75 vuotta täyttäneistä eläkeläismiehistä 20 prosenttia ja vastaavasti eläkeläisnaisista 27 prosenttia oli pienituloisuusrajan alapuolella.

Pienituloisuusaste ei kerro, kuinka suuresta joukosta on kulloinkin kyse. Esimerkiksi vuonna 2014 kaikista pienituloisista eläkeläisistä alle 55-vuotiaiden osuus oli 15 prosenttia ja 75 vuotta täyttäneiden osuus 40 prosenttia. Suurin osa pienituloisista eläkeläisistä oli vanhuuseläkkeellä ja selvä enemmistö heistä oli 75 täyttäneitä. Naisten pienituloisuusaste oli hieman korkeampi kuin miesten, mutta koska naiset elävät miehiä pidempään, sukupuoli, korkea ikä ja yksin asuminen liittyvät läheisesti toisiinsa. Niinpä kaikista yksin asuvista 75 vuotta täyttäneistä pienituloisista eläkeläisistä 82 prosenttia oli naisia.

4.7 Yhteenveto

Eläkeläisten käytettävissä olevan tulon kehitystä tutkittiin suhteessa muihin väestöryhmiin sekä eläkeläisten välillä iän, perhekoon ja sukupuolen mukaan. Vuonna 2014 eläkeläisten käytettävissä oleva tulo oli keskimäärin 27 700 euroa vuodessa. Tarkastelujakson alkuun, vuoteen 1995, verrattuna eläkeläisten tulot ovat kasvaneet reaalisesti miltei puolella.

Suhteessa koko väestöön eläkeläisten käytettävissä oleva tulo oli vuonna 2014 noin 92 prosenttia ja suhteessa ammatissa toimiviin 78 prosenttia. Vaikka suhdeluvut vaihtelevat suhdannetilanteesta riippuen, ne ovat kokonaisuutena pysyneet melko vakaina. Eläkeläisten tärkein tulo on eläke ja siinä erityisesti työeläke. Työeläkkeen kasvu selittää suurimman osan eläkeläisten tulotason kasvusta.

Eläkeläisten välillä tulot vaihtelevat iän, perhekoon ja sukupuolen mukaan. Yksin asuvien ja perheellisten eläkeläisten välillä on suurimmat tuloerot. Eläkeläisten pienituloisuusaste oli vajaa 13 prosenttia vuonna 2014 eli suunnilleen saman verran kuin koko väestössä keskimäärin. Tarkasteluvuosien 1995–2015 aikana eläkeläisten, kuten myös koko väestön, pienituloisuusaste on hie-man noussut. Vuodesta 2005 lähtien kehitys on kuitenkin tasaantunut. Yksin-asuvilla, etenkin alle 55-vuotialla eläkeläisillä, pienituloisuus oli erityisen yleis-tä. Määrällisesti eniten pienituloisia on kuitenkin yksinasuvien 75 vuotta täyt-täneiden naisten joukossa.

Lähteet

Ahonen, K. & Bach-Othman, J. (2009) Vanhuusköyhyyden jäljillä – kotitalouden rakenteen merkitys sukupuolten välisiin köyhyysriskieroihin kahdeksassa EU-maassa. Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita 2009:8, 2009.

Atkinson, A. B. (1970) On the measurement of inequality, *Journal of Economic Theory*, 2.

Eurostat (2016) Europe in figures – Eurostat yearbook. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Europe_in_figures_-_Eurostat_yearbook.

Gould, R. & Koskinen, S. & Sainio, P. & Blomgren, J. & Kivekäs, J. & Ilmarinen, J. & Husman, P. & Seitsamo, J. (2012) Työkyky. Teoksessa Koskinen, S. & Lundqvist, A. & Ristiluoma, N. (toim.) Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi Suomessa 2011. Raportti 68/2012. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos (THL): Helsinki, 141–144.

Jenkins, S. (2011) *Changing Fortunes. Income Mobility and Poverty Dynamics in Britain*. Oxford University Press, 2011.

Hagfors, R. & Hellsten, K. & Ilmakunnas, S. & Uusitalo, H. (2003) (toim.) Eläkeläisten toimeentulo 1990-luvulla. Eläketurvakeskus, Tutkimuksia 2003:1, Helsinki.

Kangas, O. & Ritakallio, V.-M. (2008) Köyhyyden mittaustavat, sosiaaliturvan riittävyys ja köyhyyden yleisyys Suomessa. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 61/2008. KELA.

Kautto, M. (2011) (toim.) Eläkkeet ja eläkkeensaajien toimeentulo 2000–2010. Eläketurvakeskuksen raportteja 04/2011.

Lambert, P. J. (1993) *The Distribution and Redistribution of Income. A Mathematical Analysis*. Second edition, Manchester University Press.

Laesvuori, A. (2006) Eläkeläisten bruttotulot. Teoksessa Uusitalo, H. (toim.) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo. Kehitys vuosina 1990–2005. Eläketurvakeskuksen raportteja 2006:2.

Moisio, P. (2004) *Poverty Dynamics According to Direct, Indirect and Subjective Measures, Modelling Markovian Processes in a Discrete Time and Space with Error*. Stakes Research Report 146: Saarijärvi.

OECD (2008) *Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries*. OECD Publishing, Paris.

Rantala, J. (2006) Eläkeläiskotitalouksien toimeentulo, teoksessa Uusitalo, H. (toim.) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo. Kehitys vuosina 1990–2005. Eläketurvakeskus, Raportteja 2006:2, Helsinki. Myös teoksessa Uusitalo H. (toim.) 2006. Pensions and pensioners' disposable income. Trends in 1990–2005. Finnish Centre for Pensions, Reports 2006:3.

Rantala, J. (2011) Eläkeläisten toimeentulo. Teoksessa Kautto, M. (toim.) Eläkkeet ja eläkkeensaajien toimeentulo 2000–2010. Eläketurvakeskuksen raportteja 04/2011.

Rantala, J. (2014) Eläkeläisten toimeentulon kehitys ensimmäisten eläkevuosien aikana. Yhteiskuntapolitiikka 79 (2014):2.

Rantala, J. & Gould, R. (2015) Pienituloisuuden dynamiikka työkyvyttömyyseläkkeelle siirryttäessä. Yhteiskuntapolitiikka 80 (2015):3.

Rantala, J. & Riihelä, M. (2016) Eläkeläisnaisten ja -miesten toimeentuloerot vuosina 1995–2013. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 01/2016.

Rantala, J. & Suoniemi, I. (2007) Eläkeläisten toimeentulo tulonjaon kokonaisuudessa. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2007:2. Palkansaajien tutkimuslaitoksen tutkimuksia 105: Helsinki.

Rantala, J. & Suoniemi, I. (2010) Työstä eläkkeelle – tulokehitys ja korvaussuhteet. Eläketurvakeskuksen raportteja 2010:3. Palkansaajien tutkimuslaitoksen raportteja 18: Helsinki.

Rantala, J. & Suoniemi, I. (2011) Toimeentulon muuttuminen eläkkeelle siirryttäessä – ekvivalenttitulosuhteen tarkastelua. Yhteiskuntapolitiikka, 1/2011.

Rawls, J. (1971) "A Theory of Justice." Clarendon Press: Oxford.

Riihelä, M. & Sullström, R. & Suoniemi, I. & Tuomala, M. (2001) Income inequality in Finland during the 1990s. Teoksessa Kalela, J. & Kiander, J. & Kivikuru, U. & Loikkanen H. A. & Simpura J. (toim.) Down from the Heavens, Up from the Ashes, Government Institute for Economic Research. VATT Publications 27:6, Helsinki 2001.

Sen, A. K. (1973) On Economic Inequality, Oxford University Press, Oxford.

Suoniemi, I. (1999) Tulonjaon kehitys Suomessa ja siihen vaikuttavista tekijöistä 1971–1996. Palkansaajien Tutkimuslaitos, Tutkimuksia, 76, Helsinki.

Tilastokeskus (2016) Suomen virallinen tilasto (SVT): Tulonjakotilasto [verkkajulkaisu]. ISSN=1795-8121. tuloerot (kansainvälinen vertailu) 2014. Laatuseloste: tulonjakotilasto. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 31.3.2016]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/tjt/2014/01/tjt_2014_01_2016-03-18_laa_001_fi.html

Tilastokeskus (2005) Tulonjakotilasto 2003. Suomen virallinen tilasto. Tulot ja kulu- tus 2005:11.

THL (2015) Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Sotkanet tietokanta.

Townsend, P. (1979) Poverty in the United Kingdom: a survey of household resources and standards of living, Harmondsworth: Penguin Books, 1979.

United Nations Economic Commission for Europe (2011) The Canberra Group handbook on household income statistics, Second edition. Geneva: United Nations, 2011.

Uusitalo, H. (1988) Muuttuva tulonjako. Hyvinvointivaltion ja yhteiskunnan rakennemuutoksen vaikutukset tulonjakoon 1966–1985. Tilastokeskus, Tutkimuksia, 148, Helsinki.

Uusitalo, H. & Sallila, S. & Hagfors, R. (2003) Eläkeläiskotitalouksien toimeentulo. Teoksessa Hagfors, R. & Hellsten, K. & Ilmakunnas, S. & Uusitalo, H. (2003) (toim.) Eläkeläisten toimeentulo 1990-luvulla. Eläketurvakeskus, Tutkimuksia 2003:1: Helsinki.

Uusitalo, H. (2006) (toim.) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo. Kehitys vuosina 1990–2005. Eläketurvakeskus, Raportteja 2006:2: Helsinki.

5 Eläkeläisten kulutus ja kulutuksen rakenne

Kati Ahonen

5.1 Johdanto

Tulojen ohella kulutusmenot ovat tärkeä toimeentulon mittari. Kulutustarkastelun kautta myös säästöjen ja muiden rahoitustapojen vaikutus toimeentuloon tulee huomioitua. Kulutus voi pysyä säästöjen avulla esimerkiksi tasaisena aikana, jolloin tulot syystä tai toisesta väliaikaisesti laskevat.

Eläkeläisten merkitys kuluttajaryhmänä on kasvanut heidän väestöosuutensa noustessa. Merkitystä korostaa lisäksi eläkeläisten tulotason nousu (ks. luku 4) ja tätä kautta kulutusmahdollisuuksien paraneminen. Väestön ikärakenteen muutos voi myös vaikuttaa ikääntyvien ihmisten tarpeiden ja entistä paremman ostovoiman kautta koko kansantalouden kulutuksen tasoon ja kulutusrakenteeseen.

Taloustieteellisessä kirjallisuudessa kulutuksen kehitystä eri elämänvaiheissa kuvattiin pitkään elinkaarihypoteesin (Modigliani & Brumberg 2005) tai niin sanotun pysyväistulohypoteesin (Friedman 1957) avulla. Teoriat ollettivat kuluttajan tasaavan kulutustaan elinkaarellaan siten, että hän ottaa nuorena lainaa, säästää keski-iässä ja eläkeiässä kuluttaa säästönsä. Oletuksen mukaan varallisuus olisi huipussaan eläkkeelle siirtymisen kynnyksellä ja se kulutettaisiin eläkeaikana. Vaikka elinkaarihypoteesi olettaa kulutuksen pysyvän tasaisena läpi elämän, kulutusmenojen on empiiristen tarkastelujen myötä tiedetty jo pitkään laskevan eläkeiässä (Hamermesh 1984).

Eläkeläiskotitalouksien on huomattu käyttävän varallisuuttaan vähemmän kuin mitä pelkistetty elinkaarihypoteesi olettaa, ja useiden tutkimusten mukaan eläkeiässä jopa säästetään (Börsch-Supan 2003; Riihelä 2006; Niemelä 2008; Riihelä ym. 2014; Ahonen & Vaitinen 2015). Tämä on suhteellisen helppo ymmärtää: henkilö ei välttämättä kuluta kaikkia säästöjään ja varallisuuttaan, koska hän haluaa jättää perintöä tuleville sukupolville (Hurd 1987; Kopczuk & Lupton 2007) ja toisaalta pitää yllä puskuria pahan päivän varalle, esimerkiksi ennakkoimattomiin terveydentilan muutoksista johtuviin menoihin (Palumbo 1999). Säästöjen jakaminen jäljellä oleville elinvuosille on myös vaikeaa, koska elinien pituus ei yleensä ole tiedossa (Davies 1981). Kulutuksen laskua on selitetty myös kulutusmenojen, erityisesti työntekoon ja ruokailuun liittyvien menojen, laskulla eläkkeelle siirryttäessä (Hurst 2008).

Tässä luvussa tarkastellaan eläkeläiskotitalouksien kulutusta vuosien 1995 ja 2012 välillä. Tutkimus perustuu Tilastokeskuksen kulutustutkimuksiin, joista viimeisin koskee vuotta 2012. Kulutusta tutkitaan kulutuksen tason, kulutusasteen ja sen rakenteen kautta. Luku rakentuu siten, että sen alkupuolella tarkastellaan eläkeläiskotitalouksien kulutusta ja tuloja muihin kotitalouksiin nähden. Kulutusmenoja ja kulutusastetta verrataan työtä tekevien kotitalouksien ja työelämän ulkopuolella olevien kotitalouksien kulutukseen. Kulutusmenoja ja kulutusastetta tarkastellaan lisäksi tulojen mukaan. Luvun loppupuolella tarkastellaan eläkeläisten ja muiden kotitalouksien kulutuksen rakennetta. Eläkeläiskotitalouksien kulutuksen rakennetta ja kulutusmenoja tutkitaan tarkemmin vielä iän, tulojen ja kotitalouden rakenteen mukaan. Luvun lopuksi luodaan katsaus eläkeläiskotitalouksien, palkansaajien ja yrittäjäkotitalouksien varallisuuteen. Tässä luvussa painopiste on kulutuksessa ja tulojen tarkastelu on vähäisessä roolissa. Tuloja tarkastellaan lähemmin luvussa 4.

5.2 Aineisto, käsitteet ja eläkeläiskotitalouden rakenne

Tämän luvun aineistona käytetään neljää Tilastokeskuksen Kulutustutkimusta vuosilta 1995, 2001, 2006 ja 2012. Perusjoukon muodostavat Suomessa vakinaisesti asuvat kotitaloudet. Kulutustutkimuksen kulutuskäsite perustuu Eurostatin (2003) suosituksiin. Kotitalouden kulutusmenot muodostuvat kulutustavaroiden ja palveluiden ostojen lisäksi saaduista tavaroista ja palveluista ja kulutukseen rinnastettavista tulonsiirroista sekä kulutuksen laskennallisista eristä, kuten asuntotulosta ja kotitalouden omien tuotteiden arvosta.

Tarkasteltavana yksikkönä on kotitalous, jonka menot ja tulot on jaettu henkeä kohden OECD:n modifioidulla ekvivalenssiskaalalla¹. Tulokäsitteenä käytetään käytettävissä olevia tuloja, jotka on laskettu henkeä kohden eli niin sanottuja ekvivalenttituloja. Käytettävissä olevat tulot muodostuvat kaikkien kotitalouden jäsenten yhteenlasketuista tuotannontekijätuloista (työtulot + omaisuus-tulot mukaan lukien omistusasunnosta saatava laskennallinen tulo) sekä saaduista tulonsiirroista ja luontaiseduista, joiden summasta on vähennetty mak-

1 Ekvivalenssiskaalan eli kulutusyksikköluvun ajatuksena on saada erikokoiset ja rakenteeltaan erilaiset kotitaloudet keskenään vertailukelpoisiksi. Pienempi kotitalous tulee toimeen pienemmällä kulutuksella (tuloilla) kuin suuri kotitalous. Kulutuksessa on skaalaetuja, joten saman hyvinvoinnin tason saavuttaminen ei vaadi suurelta kotitaloudelta suhteellisesti yhtä suuria tuloja kuin pieneltä kotitaloudelta. Kulutusyksiköllä pyritään ottamaan tämä huomioon. Kulutusyksikkönä käytetty OECD:n modifioitu asteikko antaa kotitalouden ensimmäiselle aikuiselle painon 1,0, seuraaville 14 vuotta täyttäneille jäsenille 0,5 ja alle 14-vuotiaille lapsille 0,3. Esimerkiksi kahden aikuisen ja kahden lapsen kotitalouden kulutusyksikkö on 2,1. Näin nelihenkinen perhe, jonka tulot ovat 21 000 euroa, on samalla hyötytasolla kuin yhden hengen talous 10 000 euron tuloilla.

setut tulonsiirrot. Tulokäsité on sama kuin eläkeläisten tuloja käsittelevässä luvussa 4, jossa se on myös kuvattu tätä tarkemmin. Sekä tulojen, kulutusmenojen että kulutusasteen jakaumien keskikohtaa kuvaavana lukuna käytetään mediaania. Tämä eroaa luvusta 4, jossa tulojakauman keskikohtana käytetään aritmeettista keskiarvoa. Koska tulojakauma on oikealle vino, mediaani on aritmeettista keskiarvoa jonkin verran pienempi. Kulutusmenot ja tulot esitetään tässä luvussa viimeisimmän havaintovuoden eli vuoden 2012 hintatasossa.

Kotitalouden sosioekonominen asema arvioidaan sen viitehenkilön eli kotitalouden suurituloisimman jäsenen pääasiallisen toiminnan mukaan. Eläkeläiskotitaloudessa voi siten olla työssäkäyvä jäsen, mikäli tämän tulot ovat eläkkeellä olevaa pienemmät. Vastaavasti työssä olevan kotitalouteen voi kuulua eläkkeellä oleva pienituloisempi jäsen². Viitehenkilöön perustuvan määritelmän takia eläkeläiskotitaloudeksi tai työelämän ulkopuolella olevaksi kotitaloudeksi ei käytännössä kuitenkaan usein luokitella taloutta, jossa on lisäksi työssä oleva henkilö, sillä työttömän, eläkeläisen tai muun työelämän ulkopuolella olevan henkilön tulot ovat vain harvoin työssä olevaa korkeammat.

Kulutusta tarkastellaan työssä olevien osalta yhtenä ryhmänä, mutta varallisuutta tarkasteltaessa palkansaajia ja yrittäjiä tarkastellaan erikseen. Tämä on perusteltua siksi, että ryhmien välillä ei ole havaittavissa suuria eroja keskimääräisessä kulutuksessa tai tuloissa, mutta keskimääräisessä varallisuudessa on.

Kotitaloudet on jaettu kolmeen ryhmään: työssä olevien kotitalouksiin, eläkeläistalouksiin ja muihin työelämän ulkopuolella olevien kotitalouksiin. Muut työelämän ulkopuolella olevat kotitaloudet ovat niitä, joiden viitehenkilö on työttömän, opiskelija tai koululainen tai muulla tavoin ammatissa toimimaton (esim. omaa kotitaloutta hoitava). Työttömiksi on laskettu henkilöt, jotka ovat olleet vuoden aikana vähintään kuusi kuukautta työttöminä.

Työssä olevien talouksia on aineistossa tarkasteluvuodesta riippuen 60 prosentin molemmin puolin, eläkeläistalouksia noin 30 prosenttia ja muita työelämän ulkopuolella olevien talouksia noin kymmenen prosenttia kotitalouksista (taulukko 5.1). 1990-luvun laman korkean työttömyyden seurauksena työssä olevien talouksia oli vuonna 1995 aineistossa muita vuosia hieman vähemmän ja vastaavasti muita työelämän ulkopuolella olevia oli tällöin muita vuosia enemmän. Muutoin näiden kotitalouksien osuudet ovat pysyneet varsin samalaisina eri tarkasteluvuosina.

² Luvussa 4 työssä käyvistä käytetään nimitystä "Ammatissa toimivat" ja työelämän ulkopuolella olevista nimitystä "Ammatissa toimimattomat". Eläkeläiset ovat molemmissa luvuissa omana ryhmänään.

Taulukko 5.1.

Kotitalouksien osuus ja lukumäärä aineistossa viitehenkilön pääasiallisen toiminnan (työssä, eläkkeellä, muu työelämän ulkopuolella oleva) mukaan eri tarkasteluvuosina.

	1995			2001			2006			2012		
	Töis- sä	Eläk- keellä	Muu	Töis- sä	Eläk- keellä	Muu	Töis- sä	Eläk- keellä	Muu	Töis- sä	Eläk- keellä	Muu
Osuus, %	56,2	30,0	13,8	61,3	29,0	9,8	59,6	30,5	9,9	59,2	30,6	10,1
n	4 367	1 573	803	3 674	1 381	440	2 648	1 102	257	2 248	1 075	228

Lähde: Kulutustutkimusaineistot, Tilastokeskus.

Eläkeläistalouksien osuus kotitalouksista on kasvanut tutkimusaineistossa vain vähän 2000-luvulla, vaikka eläkeikäisten ja eläkeikää lähestyvien sekä eläkkeensaajien osuus on selvästi noussut ajanjaksolla. Eläkeläisten osuuden kasvu liittyy vanhuuseläkeläisten väestöosuuden kasvuun, sillä samaan aikaan varhaiseläkkeitä saava väestö on vähentynyt (ks. luku 2). Eläkeläiskotitalouksien osuuden kasvua vaimentaa tässä tarkastelussa jonkin verran viitehenkilöön perustuva kotitalouden määritelmä, joka sijoittaa osan eläkeläisistä työssä olevien kotitalouksiin. Noin viidessä prosentissa työssä olevien kotitalouksista oli eläkkeellä oleva puoliso. Tämä osuus nousi tarkastelujaksolla liki kaksi prosenttiyksikköä: osuus oli pienin vuonna 1995 (4,4 %) ja suurin vuonna 2012 (6,2 %). Varhaiseläkkeensaajien osuuden vähenemisen lisäksi ikääntyneen työvoiman suotuisa työllisyyskehitys 2000-luvulla on vaikuttanut työssäkäyvien kotitalouksien osuuden kasvuun eläkeikää lähestyvässä ikäryhmässä (ks. lisää esim. Aho-
nen & Vaittinen 2015).

Eläkeläiskotitaloudeksi siirrytään yhä myöhemmin

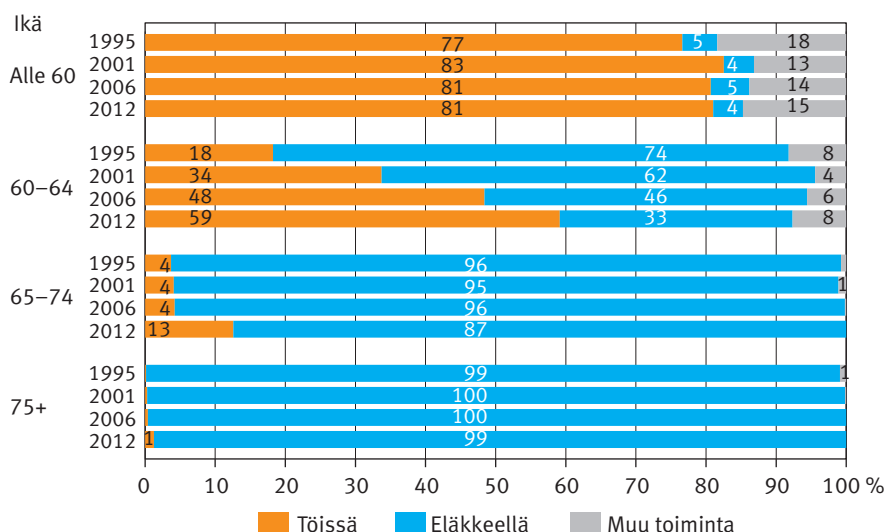
Eläkeläiskotitaloudet eivät ole keskenään samanlaisia, vaan ne eroavat toisistaan muun muassa iän ja kotitalouden rakenteen mukaan (kuvio 5.1). Eläkeläiskotitalouksien määrä nousee iän myötä siten, että 65–74-vuotiaiden kotitalouksista valtaosa ja yli 75-vuotiaiden kotitalouksista käytännössä kaikki ovat eläkeläistalouksia. Alle 60-vuotiaista työssäkäyvien kotitalouksia on suurin osa (80 %), eläkeläistalouksia noin viisi prosenttia ja muita kotitalouksia 15 prosenttia. 60–64-vuotiaiden kotitalouksia kuvaa siirtymävaihe töistä eläkkeelle.

Vuosien 1995 ja 2012 välillä työssäkäyvien kotitalouksien osuus 60 vuotta täyttäneissä on noussut. Tämä näkyy selvimmin siirtymävaiheessa olevien, 60–64-vuotiaiden työssäkäyvien kotitalouksien osuuden kasvuna: kun vuon-

na 1995 vajaa 20 prosenttia tämän ikäryhmän kotitalouksista oli työssäkäyviä, vuonna 2012 työssäkäyviä kotitalouksia oli liki 60 prosenttia. Myös 65–74-vuotiaiden talouksissa työssäkäyvien osuus on noussut viimeisimpänä tarkasteluvuotena siten, että työssäkäyviä oli vuonna 2012 yli 10 prosenttia tämän ikäryhmän kotitalouksista. Eläkeläiskotitaloudeksi siirtyminen on siten myöhentynyt (ks. tietolaatikko 2.2).

Kuvio 5.1.

Kotitalouksien pääasiallinen toiminta (viitehenkilön eli suurituloisimman) iän mukaan eri tarkasteluvuosina. Prosenttiosuus ikäryhmän kotitalouksista.

Lähde: Kulutustutkimusaineistot, Tilastokeskus.

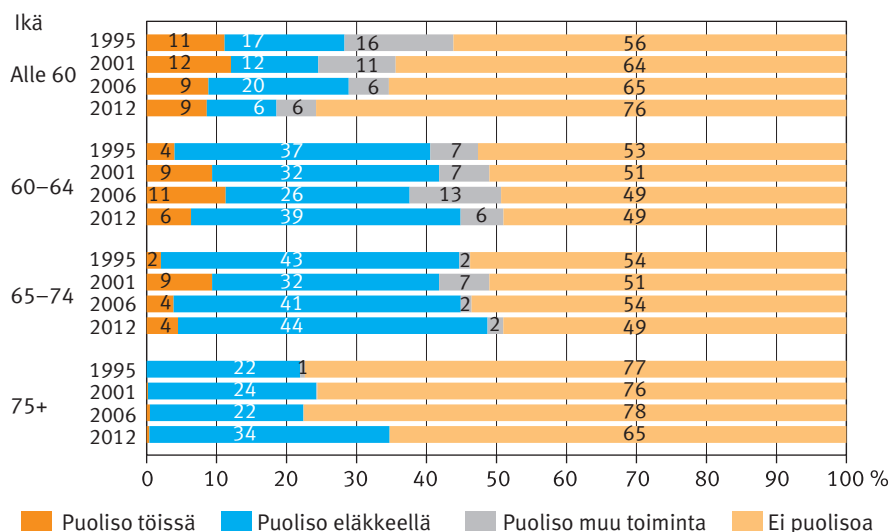
Yli puolet kaikista eläkeläistalouksista on ilman puolisoa³ ja tämän tuloja eläviä. Yleisintä tämä on alle 60-vuotiaiden ja 75 vuotta täyttäneiden talouksissa. Yhdessä puolison kanssa kotitalouden jakavat useimmiten 60–74-vuotiaiden eläkeläistaloudet, tällaisia talouksia on ikäryhmässä noin joka toinen. Useimmiten puoliso, jos sellainen on, on myös eläkkeellä. Vain harvassa eläkeläistaloudessa

3 Puolisolla tarkoitetaan tässä avio- tai avopuolisoa. Eläkeläiskotitaloudet, joissa ei ole puolisoa, ovat tutkimusvuodesta riippuen 92–96 prosenttisesti yhden henkilön kotitalouksia. Mikäli näissä talouksissa on toinen jäsen, hän voi olla viitehenkilön ala- tai täysikäinen lapsi tai joku muu henkilö, joka kuuluu kotitalouteen.

puoliso on töissä. Työssä oleva puoliso on useimmiten alle 65-vuotiaiden eläkeläistalouksissa⁴. (Kuvio 5.2.)

Kuvio 5.2.

Eläkeläiskotitalouksien (viitehenkilö eläkkeellä) puolison pääasiallinen toiminta viitehenkilön iän mukaan eri tarkasteluvuosina. Prosenttiosuus ikäryhmän kotitalouksista.

Lähde: Kulutustutkimusaineistot, Tilastokeskus.

5.3 Kulutusmenot ja kulutusaste

Kotitalouden elinvaihe voi heijastua erilaisten kulutustarpeiden ja -tottumusten kautta kulutusmenoihin ja siihen, miten suuri osa kotitalouden käytettävissä olevista tuloista käytetään kulutukseen. Esimerkiksi perheen perustamisvaiheessa olevien kotitalouksissa menot ovat tyypillisesti korkeat tuloihin nähden, kun taas velattomassa omistusasunnossa vailla huollettavia asuvilla kulutusmenojen ja tulojen väliin jää usein enemmän väljyyttä. Tässä alaluvussa katsotaan, miten kulutusmenot ja kulutusaste eroavat kotitalouden sosioekonomisen aseman ja tulojen mukaan. Alaluvun loppuun tarkastellaan erikseen eläkeläistalouksien kulutusta iän ja kotitalouden rakenteen mukaan.

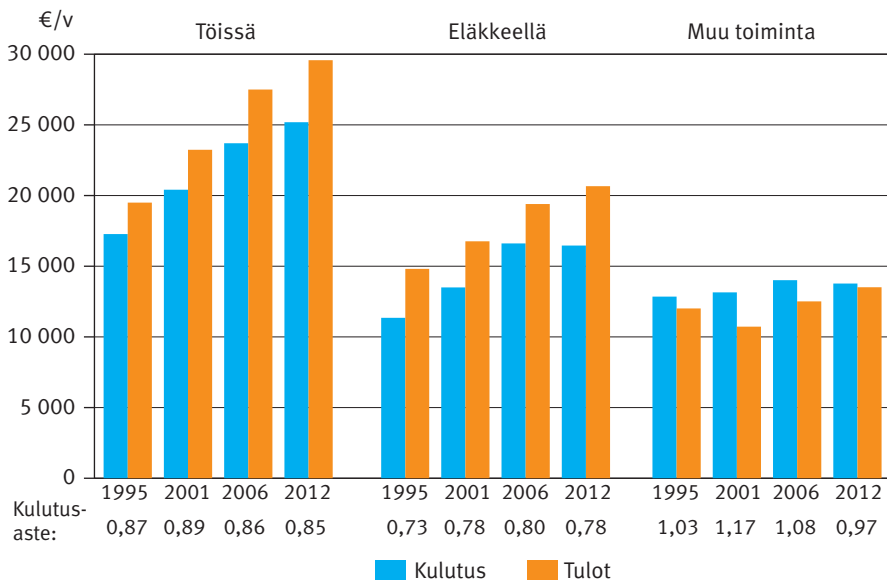
⁴ Vastaava tarkastelu tehtiin myös työssä olevien kotitalouksille. Tarkasteluvuodesta riippuen työssä olevien kotitalouksista 4–6 prosentissa oli eläkkeellä oleva puoliso, 44–46 prosentissa töissä oleva puoliso, 14–19 prosentissa puoliso oli työelämän ulkopuolella (muutoin kuin eläkkeellä) ja 32–36 prosentissa ei ollut puolisoa lainkaan.

Eläkeläiskotitalouksien kulutus kasvanut 45 prosenttia

Eläkeläiskotitalouksien, samoin kuin töissä olevien, kulutusmenot ja tulot ovat nousseet vuosien 1995 ja 2012 välillä. Vuonna 2012 eläkeläistalouksien keskimääräinen kulutus oli henkeä kohden laskettuna 16 500 euroa ja käytettävissä olevat tulot 20 700 euroa vuodessa. Vuoteen 1995 verrattuna kulutusmenot ovat nousseet reilulla viidellä tuhannella (45 %) ja tulot vajalla kuudella tuhannella (39 %) eurolla. (Kuvio 5.3.)

Kuvio 5.3.

Kotitalouksien kulutusmenot ja käytettävissä olevat tulot henkeä kohden sekä kulutusaste kotitalouden viitehenkilön pääasiallisen toiminnan mukaan eri tarkasteluvuosina. Kulutusmenot ja tulot ovat vuoden 2012 hintatasossa.

Lähde: Kulutustutkimusaineistot, Tilastokeskus.

Eläkeläiskotitalouksien kulutusaste, eli kulutusmenojen osuus kotitalouden käytettävissä olevista tuloista, on muita kotitalouksia matalampi (kuvio 5.3). Siinä missä työssä käyvien kotitalouksissa kulutettiin tarkastelujaksolla vähintään 85 prosenttia tuloista ja muissa työelämän ulkopuolella olevissa kotitalouksissa kulutus ylitti vuotta 2012 lukuun ottamatta tulot, eläkeläiskotitaloudet kulluttivat keskimäärin noin 80 prosenttia tai tätä vähemmän tuloistaan. Osuus on pysynyt melko samana koko tarkastelujakson lukuun ottamatta lamaa heijasta-

vaa vuotta 1995, jolloin eläkeläistalouksien kulutusaste oli hieman matalampi. Ahosen ja Vaittisen (2015) mukaan kulutusmenot laskivat kaikissa ikäryhmissä laman seurauksena, mutta ikääntyneimmillä tulot pysyivät kutakuinkin ennallaan. Kulutusmenojen lasku näkyi siten ikääntyneiden talouksissa kulutusasteen laskuna toisin kuin nuoremmissa kotitalouksissa, joissa myös tulot laskivat.

Eläkeläistalouksien kulutus 2/3 työssäkäyvien kulutuksesta

Eläkkeellä olevien asema suhteessa työssä oleviin on pysynyt ajanjaksolla varsin samanlaisena: tulot ovat olleet noin 70 prosenttia työssä olevien tuloista ja myös kulutus on ollut noin kaksi kolmasosaa työssä olevien kulutuksesta (taulukko 5.2 ja kuvio 5.3). Muiden työelämän ulkopuolella olevien kotitalouksien suhteellinen asema on sen sijaan heikentynyt ajanjaksolla sekä tuloilla että kulutuksella mitattuna. Näiden kotitalouksien tulot laskivat suhteessa työssä oleviin 1990-luvun laman jälkeen, 2000-luvulla tämä suhde on pysynyt ennallaan. Kulutus on laskenut koko tarkastelujakson työssä oleviin nähden.

Taulukko 5.2.

Eläkkeellä olevien ja muiden työelämän ulkopuolella olevien kotitalouksien (taulukossa ryhmä muut) kulutusmenot ja tulot suhteessa töissä oleviin eri tarkasteluvuosina.

	Eläkkeellä/töissä					Muut/töissä			
	1995	2001	2006	2012		1995	2001	2006	2012
Kulutus	0,66	0,66	0,70	0,65	Kulutus	0,74	0,64	0,59	0,55
Tulot	0,76	0,72	0,71	0,70	Tulot	0,62	0,46	0,46	0,46

Lähde: Kulutustutkimusaineistot, Tilastokeskus.

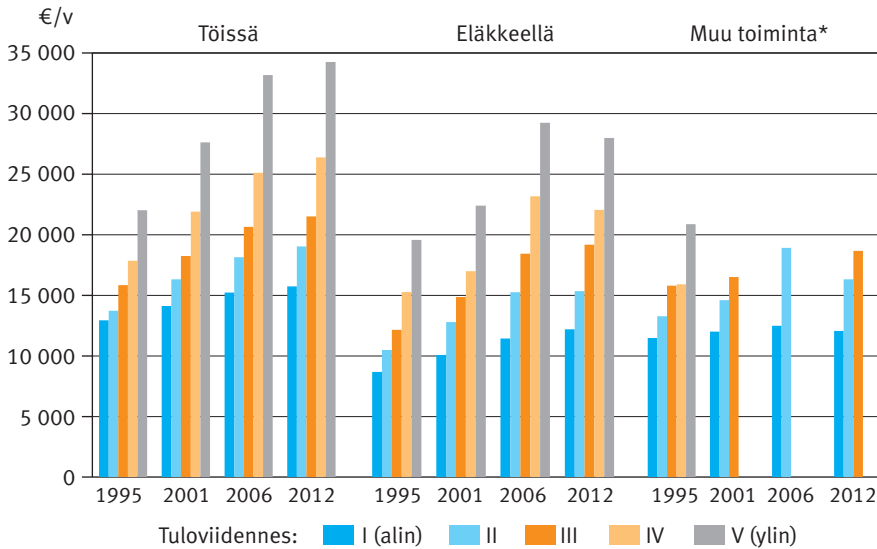
Eläkeläistaloudet kuluttavat vähiten ja säästävät eniten kaikissa tuloryhmissä

Aiemmin todettiin, että eläkeläistaloudet kuluttavat keskimäärin vähemmän henkeä kohden kuin työssä olevat sekä euromääräisesti että suhteessa omiin tuloihinsa. Sama pätee, kun kulutusta tarkastellaan tulotasoltaan erilaisissa kotitalouksissa: eläkeläistalouksien kulutusmenot ovat tyypillisesti työssäkäyviä matalammat tarkasteltiin kulutusta tulojakauman missä kohtaa tahansa (kuvio 5.4). Kulutusmenot ovat pääsääntöisesti olleet kaikkein korkeimmat työssä olevien ta-

louksissa. Kulutusmenot ovat nousseet voimakkaasti ylimmässä tuloviidenneksessä vuonna 2006. Tämä liittyy omaisuustulojen kasvuun.

Kuvio 5.4.

Kulutusmenot henkeä kohden viitehenkilön pääasiallisen toiminnan mukaan tuloviidenneksittäin eri tarkasteluvuosina. Kulutusmenot ovat vuoden 2012 hintatasossa.

* Kulutusmenoja ei esitetä vuosien 2001–2012 osalta niissä tuloryhmissä, joissa kotitalouksien lukumäärä on pieni ($n < 30$).

Lähde: Kulutustutkimusaineistot, Tilastokeskus.

Eläkeläiskotitaloudet ovat yliedustettuina koko väestön kahdessa alimmassa ja aliedustettuina kahdessa ylimmässä tuloviidenneksessä (taulukko 5.3). Työssäkäyvien kotitalouksilla tilanne on päinvastainen. Siinä missä eläkeläistalouksista yli 55 prosenttia kuuluu kahteen alimpaan tuloviidennekseen, töissä olevien talouksista sinne sijoittuu noin 25 prosenttia. Vastaavasti kahdessa ylimmässä tuloviidenneksessä on koko tarkastelujakson ollut vajaa 25 prosenttia eläkeläistalouksista, kun taas töissä olevien talouksista sinne on sijoittunut noin 55 prosenttia. Muut työelämän ulkopuolella olevat kotitaloudet ovat 2000-luvulla sijoittuneet pääosin alimpaan tuloviidennekseen ja näiden osuus ylimmissä tuloiluokissa on hyvin pieni.

Taulukko 5.3.

Eläkeläistalouksien, työssäkäyvien ja muiden työelämän ulkopuolella olevien kotitalouksien jakautuminen koko väestön tuloviidenneksiin eri tarkasteluvuosina, %.

		1995	2001	2006	2012
Töissä	alin	9	9	8	8
	II	13	16	15	16
	III	21	21	23	22
	IV	27	27	26	27
	ylin	29	28	28	28
Eläkkeellä	alin	24	25	27	28
	II	31	32	30	30
	III	22	22	20	19
	IV	13	12	14	13
	ylin	10	10	10	10
Muut	alin	55	75	70	70
	II	25	13	19	14
	III	12	7	5	11
	IV	5	3	3	2
	ylin	3	1	2	3

Kulutusaste on matalin kotitalouksien ylimpään tuloviidennekseen sijoittuvissa eläkeläistalouksissa (taulukko 5.4). Esimerkiksi vuonna 2012 näissä kotitalouksissa jätettiin kuluttamatta eli säästettiin reilu kolmannes käytettävissä olevista tuloista. Merkillepantavaa on myös se, että alimpaan tuloviidennekseenkin sijoittuvat eläkeläistaloudet kuluttavat selvästi alle tulojensa, kun muissa kotitalouksissa kulutusasteet ovat alimmassa tuloviidenneksessä yli yhden ja toiseksi alimmassakin lähellä yhtä eli kulutus on suurempaa tai yhtä suurta kuin tulot. Pienituloisimpaankin tuloviidennekseen sijoittuvat eläkeläistaloudet näyttävät siten säästävän osan tuloistaan, kun muissa kotitaloustyypeissä vastaavat tulot eivät riitä kattamaan kulutusta. Tämä voi liittyä pienituloisten eläkeläiskotitalouksien ikärakenteeseen sekä kulutustottumuksiin ja -tarpeisiin.

Pienituloiset eläkeläiskotitaloudet ovat muita eläkeläistalouksia vanhempia. 75 vuotta täyttäneiden talouksia oli vuonna 2012 noin puolet kahden alimman tuloviidenneksen eläkeläistalouksista, kun ylimmän tuloviidenneksen kotitaloudet olivat pääosin 65–74-vuotiaita. Aikaisempien tutkimusten mukaan kulutusasteen tiedetään laskevan iän myötä. Tämä voi liittyä terveydentilan heikkemisen myötä vähentyneisiin kulutusmahdollisuuksiin (ks. esim. Domeij & Johannesson 2006) sekä vanhempien ikäluokkien erilaisiin kulutustottumuksiin.

ja -tarpeisiin. Ikääntyneimmät eivät esimerkiksi välttämättä ole kiinnostuneita uusimmista teknisistä hyödykkeistä eivätkä koe näiden hankkimista tärkeäksi. Suomessa sotasukupolvien on aikaisempien tutkimusten mukaan todettu olevan myös tottuneita säästeliääseen elämäntapaan ja pahaan päivään varautumiseen (Toivonen 1992). Säästämistä voi pienituloisimmillakin eläkeläistalouksilla motivoida myös halu jättää perintöä.

Taulukko 5.4.

Kotitalouksien kulutusaste tuloviidenneksittäin kotitalouden pääasiallisen toiminnan mukaan eri tarkasteluvuosina.

	Töissä					Eläkkeellä					Muut*				
	I	II	III	IV	V	I	II	III	IV	V	I	II	III	IV	V
1995	1,18	0,96	0,91	0,84	0,75	0,79	0,76	0,71	0,72	0,67	1,17	0,97	0,94	0,76	0,71
2001	1,23	1,02	0,91	0,87	0,73	0,86	0,82	0,76	0,70	0,60	1,24	0,97	0,83	-	-
2006	1,16	0,97	0,87	0,82	0,75	0,87	0,84	0,79	0,77	0,61	1,12	1,02	-	-	-
2012	1,16	0,99	0,85	0,82	0,75	0,85	0,82	0,78	0,71	0,64	1,06	0,91	0,72	-	-

* Kulutusastetta ei esitetä vuosien 2001–2012 osalta niissä tuloryhmissä, joissa kotitalouksien lukumäärä on pieni (n<30).

Lähde: Kulutustutkimusaineistot, Tilastokeskus.

län merkitys kulutusasteeseen vaikuttaa huomattavalta, sillä kulutusaste laskee iän myötä, vaikka pienituloiset kotitaloudet ovat muita useammin yksinasuvien kotitalouksia ja yksinasumisen tiedetään olevan yleensä yhteydessä korkeampaan kulutusasteeseen. Vuonna 2012 ilman puolisoa eli 88 prosenttia alimman tuloviidenneksen eläkeläistalouksista, kun ylimmässä tuloviidenneksessä yksinasuvia oli ainoastaan 20 prosenttia eläkeläiskotitalouksista.

On mahdollista, että yksin asuminen ja yksin jääminen vaikuttavat eri tavoin ikääntyneiden kuin työikäisen väestön kulutukseen. Siinä missä työikäisellä yhden aikuisen kotitaloudeksi jäädään usein avio- tai avoeron myötä, ikääntyneillä yksin jääminen tarkoittaa usein leskeksi jäämistä. Yhden aikuisen talous ei tarkoita työikäisellä välttämättä yksinasuvaa sanan varsinaisessa merkityksessä, sillä heillä on ikääntyneiden talouksia useammin alaikäisiä lapsia huollettavina. Kiinteiden menojen osuus, ja siten myös kulutusaste, on työikäisen yhden aikuisen taloudessa näin ollen usein eläkeikäistä korkeampi.

Vaikka yksinjääminen vaikuttaa yhdessä asumisen hyötyjen poistumisen myötä kulutusastetta nostavasti, on mahdollista, että yksinjääminen vaikuttaa josain määrin myös kulutusastetta laskevasti. Tämä voi näkyä erityisesti ikäänty-

neiden talouksissa vapaa-aikaan liittyvässä kulutuksessa. Esimerkiksi yksin harrastaminen ei välttämättä tunnu luontealta, jos harrastus on ollut yhteinen. Voi myös olla, että yksin jäävällä ei ole terveytensä puolesta mahdollisuutta tai uskallusta jatkaa aiempien toimiansa parissa, ja esimerkiksi vapaa-ajan asunnon myynti saattaa tulla ajankohtaiseksi. Perinnönjako voi kohdistaa osan menoista perillisille, ja tätä kautta vähentää yksinjäätneen kiinteitä kulutusmenoja. Yksinjäätminen ja yksinasuminen voivat siten vaikuttaa kulutusrakenteeseen ja kulutusasteeseen eri tavoin eri-ikäisissä kotitalouksissa.

Kulutuksella mitattuna eläkeläistalouksien eriarvoisuus pysynyt ennallaan

Kulutuksen jakautumisen tasaisuutta voidaan mitata niin sanotulla kulutuksen 80/20 suhteella eli vertaamalla tulojakauman ääripäiden kulutusmenoja toisiinsa (ylimmän tuloviidenneksen mediaanikulutusmenojen suhdetta alimman tuloviidenneksen vastaavaan). Eläkeläistalouksissa kulutus jakautui työssäkäyvien kotitalouksia epätasaisemmin tarkkailujakson alkupuolella, mutta sittemmin erot ovat tasoittuneet. Työssäkäyvien kotitalouksien kulutuserot ovat kasvaneet vuosien 1995 ja 2012 välillä selvästi. Sen sijaan eläkeläistalouksissa kulutuserot ovat pysyneet ajanjaksolla melko samankaltaisina. Vuonna 2006 kulutuserot kasvoivat aiempaan verrattuna, mutta sittemmin, vuonna 2012, kulutuserot näyttävät palautuneen edellisten havaintovuosien tasolle. (Taulukko 5.5.)

Taulukko 5.5.

Kulutuksen 80/20 suhde kotitalouden viitehenkilön pääasiallisen toiminnan mukaan eri tarkasteluvuosina.

	Töissä	Eläkkeellä	Muut*
1995	1,70	2,25	1,82
2001	1,96	2,22	-
2006	2,18	2,56	-
2012	2,18	2,30	-

* Suhdelukua ei esitetä vuosien 2001–2012 osalta niissä tuloryhmissä, joissa kotitalouksien lukumäärä on pieni (n<30).

Lähde: Kulutustutkimusaineistot, Tilastokeskus.

60–74-vuotiaiden ja yhdessä asuvien eläkeläistalouksissa kulutus ja tulot korkeimpia

Eläkeläistalouksien eri elämänvaihe voi heijastua niiden kulutukseen. Kun eläkeläistalouksien tuloja ja kulutusta tarkastellaan erikseen ikäryhmittäin, nähdään, että sekä kulutus että tulot ovat kasvaneet vuosien 1995 ja 2006 välillä kaikissa ikäryhmissä. Suurinta kasvu on ollut 65–74-vuotiaiden eläkeläistalouksissa. Vuosien 2006 ja 2012 välillä tulot ja kulutus hieman laskivat alle 65-vuotiaiden eläkeläistalouksissa. (Taulukko 5.6.)

Taulukko 5.6.

Eläkeläiskotitalouksien tulot ja kulutus henkeä kohden (tuhatta euroa) sekä kulutusaste viitehenkilön iän ja kotitalouden rakenteen mukaan eri tarkasteluvuosina. Tulot ja kulutusmenot ovat vuoden 2012 hintatasossa.

		1995	2001	2006	2012
Ikä	Alle 60				
	Kulutus	12,1	14,1	17,0	16,0
	Tulot	14,4	15,6	18,1	16,6
	Kulutusaste	0,78	0,87	0,90	0,90
	60–64				
	Kulutus	12,9	15,9	19,8	19,0
	Tulot	15,7	17,8	24,0	21,6
	Kulutusaste	0,81	0,89	0,84	0,84
	65–74				
	Kulutus	11,8	14,4	18,2	19,4
	Tulot	15,0	18,1	21,7	23,4
	Kulutusaste	0,74	0,79	0,83	0,83
	75+				
	Kulutus	9,4	11,8	14,3	14,3
	Tulot	14,0	15,9	17,8	19,3
	Kulutusaste	0,63	0,71	0,75	0,72
Rakenne	Asuu yksin				
	Kulutus	10,3	12,8	15,4	15,2
	Tulot	13,4	15,2	17,5	17,4
	Kulutusaste	0,77	0,80	0,84	0,84
	Asuu yhdessä puolison kanssa				
	Kulutus	13,1	15,1	19,7	19,0
	Tulot	17,3	19,7	24,3	25,5
	Kulutusaste	0,71	0,75	0,76	0,73

Lähde: Kulutustutkimusaineistot, Tilastokeskus.

Korkeimmillaan kulutus ja tulot ovat 60–74-vuotiaiden talouksissa. Tähän ryhmään kuuluu paljon hiljan eläkkeelle jääneitä, jotka ovat tehneet pitkän työuran ja joiden eläke on kertynyt täysimääräisenä eläkelakien voimaantulon myötä. Tässä ikäryhmässä on myös vähiten yksinasuvia ja kotitalous jaetaan muita useammin puolison kanssa. Nämä tekijät liittyvät osaltaan korkeampaan kulutus- ja tulotasoon. Vastaavasti alle 60-vuotiaiden ja 75 vuotta täyttäneiden eläkeläistalouksissa yksinasuminen on yleistä ja eläkkeen taso on voinut jäädä matalaksi esimerkiksi varhaisen eläkkeelle jäämisen tai vajaiden työeläkkeen karttumavuosien takia. Pitkään eläkkeellä olleiden eläkkeet ovat jääneet myös yleisestä ansiokehityksestä jälkeen. (Taulukko 5.6. ja kuvio 5.1.)

Kulutusaste on matalimmillaan kaikkein vanhimmissa eläkeläiskotitalouksissa: 75 vuotta täyttäneiden eläkeläistaloudet kuluttivat 2000-luvulla reilu 70 prosenttia tuloistaan, kun taas alle 60-vuotiailla vastaava osuus oli noin 90 prosenttia ja 60–74-vuotiailla noin 85 prosenttia (taulukko 5.6). Näin siitä huolimatta, että 75 vuotta täyttäneiden talouksissa on enemmän yksinasuvia, joiden kulutusaste on tyypillisesti yhdessä asuvia korkeampi.

Yksinasuvien asema on sekä tuloilla että kulutuksella mitattuna puolison kanssa taloutensa jakavia eläkeläistalouksia heikompi. Vaikka yksinasuvien tulot ovat kehittyneet ajanjaksolla hitaammin kuin yhdessä puolison kanssa asuvien eläkeläiskotitalouksien tulot, kulutusmenot ovat nousseet suhteessa saman verran. Yksinasuvat kuluttavat siten hieman aiempaa suuremman osan tuloistaan. Tämä voi liittyä 2000-luvulla tapahtuneeseen asumismenojen nousuun (mm. Raijas 2014). Yksinasuvien kulutusmenot ovat olleet tarkastelujaksolla noin 80 prosenttia yhdessä asuvien henkeä kohden lasketuista kulutusmenoista.

5.4 Kulutuksen rakenne

Kotitalouden elinvaihe voi vaikuttaa erilaisten kulutustarpeiden myötä myös kulutuksen rakenteeseen. Eläkeläistalouksien tarpeet ja tottumukset ovat hyvin erilaisia esimerkiksi työssäkäyvien lapsiperheiden kulutustarpeisiin nähden. Eläkeläistalouksien sisällä voi olla myös eroja: juuri eläkkeelle jääneiden kulutustarpeet saattavat poiketa pitkään eläkkeellä olleiden, ikääntyneimpien eläkeläistalouksien tarpeista.

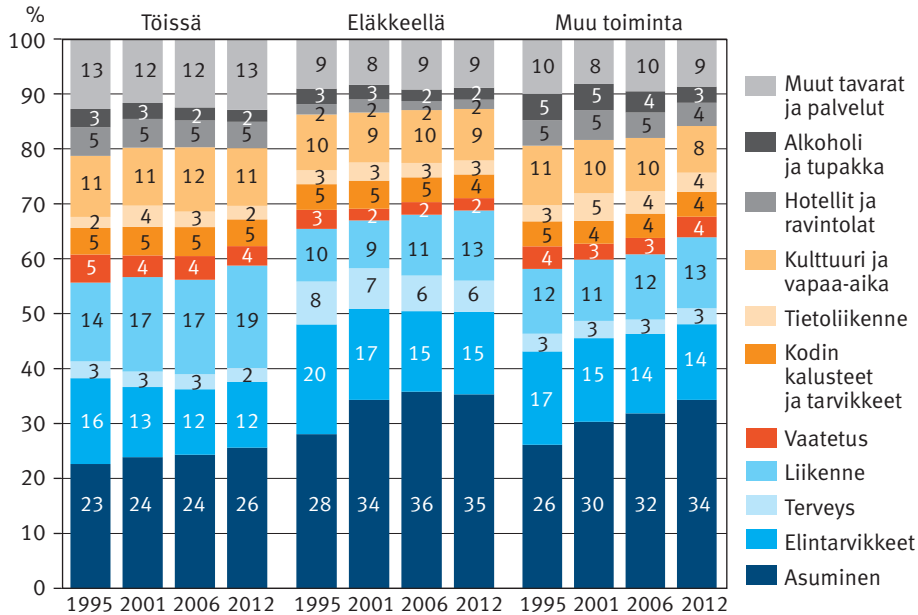
Asumismenot merkittävin menoryhmä, liikennemenojen osuus kasvanut

Eläkeläiskotitalouksien kulutuksesta suhteessa suurempi osuus menee asumi-

seen ja elintarvikkeisiin kuin töissä käyvien kotitalouksilla. Eläkeläiskotitalouksissa asumisen ja elintarvikkeiden meno-osuus on noin puolet kaikista kulutusmenoista. Asumismenot ovat eläkeläistalouksien kaikista suurin yksittäinen menoryhmä ja se on muodostanut 2000-luvulla reilun kolmanneksen eläkeläistalouksien kulutusmenoista. Töissä käyvien kotitalouksissa asumiseen menee noin neljäsosa kulutusmenoista. Asumismenojen osuus kulutusmenoista on noussut vuoden 1995 jälkeen erityisesti eläkkeellä olevien ja muiden työelämän ulkopuolella olevien kotitalouksissa. (Kuvio 5.5.)

Kuvio 5.5.

Kulutuksen rakenne viitehenkilön pääasiallisen toiminnan mukaan eri tarkasteluvuosina.*

* Koulutusmenojen osuus kulutusmenoista on niin pieni, ettei se näy kuviossa.

Lähde: Kulutustutkimusaineistot, Tilastokeskus.

Elintarvikkeiden osuus kulutusmenoista on ajanjaksolla hieman laskenut kaikissa kotitalouksissa. Ne muodostivat eläkeläistalouksissa ja muissa työelämän ulkopuolella olevien talouksissa tarkkailujakson lopussa noin 15 prosenttia kokonaismenoista ja töissä olevilla muutamana prosenttiyksikön tätä vähemmän. Liikennemenoja ovat kolmanneksi suurin menoryhmä eläkeläistalouksissa. Niiden osuus on noussut tarkkailujaksolla olleen alimmillaan yhdeksän ja ylimmillään

13 prosenttia kokonaismenoista. Myös työssä olevien talouksissa liikennemenot ovat kolmanneksi suurin yksittäinen menoryhmä liki 20 prosentin osuudellaan ja niiden meno-osuus on ajanjaksolla noussut. Liikennemenojen kasvu vuosien 2006 ja 2012 välillä selittyy osin tiedonkeruutavan muutoksella⁵ (SVT 2016b).

Neljänneksi suurin menoryhmä kaikissa kotitalouksissa on kulttuuri ja vapaa-aika noin 10 prosenttiyksikön osuudellaan. Vasta tämän jälkeen tulevat terveyteen liittyvät menot. Terveyteen liittyvien menojen osuus kokonaismenoista on eläkeläistalouksissa muita kotitaloustyyppejä suurempi, vuonna 2012 ne muodostivat kuusi prosenttia kokonaismenoista. Muiden yksittäisten menoryhmien (kodin kalusteet ja tarvikkeet, tietoliikenne, vaatetus, hotellit ja ravintolat sekä nautintoaineet ja koulutus) merkitys eläkeläistalouksissa jää tätä vähäisemmäksi ja niiden meno-osuus jää matalimmillaan kahteen ja korkeimmillaan viiteen prosenttiin menoryhmää kohden. (Kuvio 5.5.)

Ikääntyneimmissä eläkeläistalouksissa korostuvat asumiseen ja terveyteen liittyvät menot

Lopuksi eläkeläiskotitalouksien kulutuksen rakennetta tarkastellaan iän, tulojen ja kotitalouden rakenteen mukaan (taulukko 5.7). Tarkasteltaviksi vuosiksi on valittu viimeisimmän vuoden 2012 lisäksi vuosi 2001, jolloin 1990-luvun lama ei enää heijastunut voimakkaasti kulutukseen.

Asumismenojen merkitys kokonaiskulutuksesta on korkein 75 vuotta täyttäneissä eläkeläistalouksissa, joissa asumismenot muodostavat noin 40 prosenttia kaikista kulutusmenoista. Tätä selittää osaltaan kotitalouden rakenne: 75 vuotta täyttäneissä on paljon yksinasuvia ja yksinasuvilla on keskimäärin korkeammat asumismenot henkeä kohden. Asumismenojen osuus ei ole enää 2000-luvulla kasvanut 60 vuotta täyttäneiden eläkeläistalouksissa, mutta tätä nuoremmissa sen paino kulutuskorissa on kasvanut. Myös terveysmenot painottuvat vanhimpaan ikäryhmään: 75 vuotta täyttäneiden eläkeläistalouksissa niiden meno-osuus on noin kaksinkertainen alle 65-vuotiaiden eläkeläistalouksiin nähden. Vuonna 2012 terveysmenot muodostivat kahdeksan prosenttia 75 vuotta täyttäneiden kulutusmenoista. Terveysmenojen osuus vaikuttaa hieman laskeneen kaikissa ikäryhmissä vuosien 2001 ja 2012 välissä.

Edellä havaittu liikennemenojen osuuden kasvu paikantuu 65–74-vuotiaiden ikäryhmään. Liikennemenojen osuus kulutusmenoista on kasvanut tässä

⁵ Ajoneuvojen huoltoa koskevaa kysymystä muutettiin siten, että huoltokuluista saatiin vuonna 2012 paremmin tietoa kuin vuonna 2006 (SVT 2016b).

ikäryhmässä vuosien 2001 ja 2012 välillä kahdeksasta prosentista 15 prosenttiin. Vaikuttaakin siltä, että yksityisautoilua jatketaan yhä myöhemmällä iällä (Ahonen & Vaitinen 2015). Elintarvikkeet muodostivat vuonna 2012 ikäryhmästä riippuen 13–17 prosenttia kokonaismenoista. Niiden meno-osuus on suurin 75 vuotta täyttäneiden talouksissa. Elintarvikkeiden osuus kokonaismenoista on hieman laskenut alle 75-vuotiaiden eläkeläistalouksissa näiden vuosien välillä.

Taulukko 5.7.

Eläkeläiskotitalouksien kulutuksen rakenne (%) viitehenkilön iän, kotitalouden tulojen ja rakenteen mukaan vuosina 2001 ja 2012.

	2001				2012			
Ikä	alle 60	60–64	65–74	75+	alle 60	60–64	65–74	75+
Elintarvikkeet ja alkoholittomat juomat	17	15	17	16	14	13	14	17
Asuminen ja energia	30	30	33	40	35	31	32	41
Terveys	5	5	7	10	4	4	5	8
Liikenne	11	13	8	5	12	17	15	7
Kulttuuri ja vapaa-aika	9	10	10	8	8	11	10	8
Muu kulutus	28	27	24	20	27	25	23	18
	100	100	100	100	100	100	100	100
Tuloviidennes	I (alin)	III	V		I	III	V	
Elintarvikkeet ja alkoholittomat juomat	19	17	13		17	15	12	
Asuminen ja energia	36	32	33		37	35	32	
Terveys	7	7	7		6	6	5	
Liikenne	6	10	12		9	14	16	
Kulttuuri ja vapaa-aika	8	10	9		9	9	11	
Muu kulutus	23	23	27		22	21	24	
	100	100	100		100	100	100	
Rakenne, asuu	yksin	puolison kanssa			yksin	puolison kanssa		
Elintarvikkeet ja alkoholittomat juomat	16	17			15	15		
Asuminen ja energia	39	31			42	31		
Terveys	8	8			6	5		
Liikenne	6	10			9	16		
Kulttuuri ja vapaa-aika	8	10			8	10		
Muu kulutus	23	24			20	23		
	100	100			100	100		

Lähde: Kulutustutkimusaineistot, Tilastokeskus.

Ylimmässä tuloviidenneksessä asuminen ja elintarvikkeet muodostavat pienemmän osan kulutusmenoista (45 %) kuin alemmissa tuloluokissa. Alimmassa tuloviidenneksessä niiden osuus eläkeläistalouksien kulutusmenoista on ollut noin 55 prosenttia. Osuudet ovat pysyneet melko samana 2000-luvulla tuloviidennesten ääripäissä. Toinen menoryhmä, mikä eroaa tulojen mukaan, ovat liikennemenot. Liikenteen meno-osuus on matalampi alimmassa tuloviidenneksessä kuin keskituloisilla tai ylimmässä tuloviidenneksessä. Tämä liittyy yksityisautoilun vähäisyyteen pienituloisissa kotitalouksissa. Liikennemenojen osuus on eläkeläisillä 2000-luvulla jonkin verran kuitenkin kasvanut kaikissa tuloryhmissä. Muutoin eläkeläiskotitalouksien kulutus jakautuu varsin samalla tavoin eri tuloryhmissä. Kulttuuriin ja vapaa-aikaan käytetään noin kymmenesosa kulutusmenoista ja terveyteen vuonna 2012 ylimmässä tuloviidenneksessä viisi prosenttia ja alimmassa kuusi.

Sama ilmiö näkyy, kun kulutuksen rakennetta tarkastellaan kotitalouden rakenteen mukaan. Yksinasuvilla, joihin pienituloisuus usein paikantuu, asumisen meno-osuus on korkeampi ja liikennemenojen osuus pienempi kuin kotitaloutensa puolison kanssa jakavilla. Yksinasuvilla asumisen suurempi meno-osuus liittyy pitkälti yhdessä asumisen skaalahyötyjen puuttumiseen. Muutoin kulutuksen rakenne on varsin samankaltainen yksin ja yhdessä puolison kanssa asuvien talouksissa.

5.5 Varallisuus

Käytettävissä olevien tulojen ja kulutusmenojen ohella varallisuus on merkittävä toimeentuloon vaikuttava tekijä. Kertyneen varallisuuden purkaminen mahdollistaa kulutuksen tasaamisen aikana, jolloin tulot ovat syystä tai toisesta laskeneet joko tilapäisesti tai pysyvästi, kuten eläkkeelle siirryttäessä tyypillisesti tapahtuu. Puhdas elinkaariteoriahan (Modigliani & Brumberg 2005) oletti, että kerrytetty varallisuus purettaisiin eläkeaikana kokonaan eikä kulutus näin muuttuisi eläkkeelle jäädessä välttämättä lainkaan. Teoria oletti myös varallisuuden olevan korkeimmillaan eläkeiän kynnyksellä.

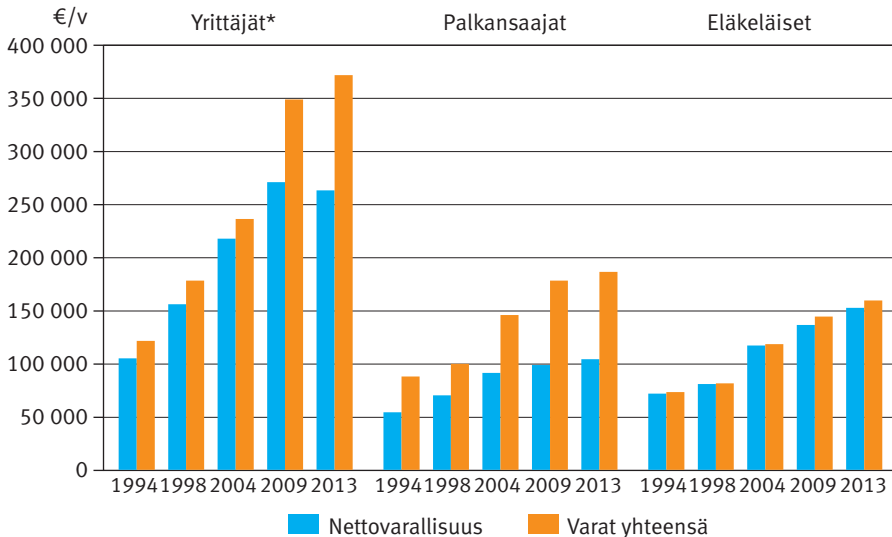
Eläkeläistalouksien varallisuus kasvanut

Eläkeläiskotitalouksien nettovarallisuus on ollut vuosien 1994 ja 2013 välillä palkansaajia keskimäärin korkeampi, kun taas kokonaisvarallisuus on palkansaajia matalampi (kuvio 5.6). Ero johtuu siitä, että keskimääräisessä eläkeläis-

kotitaloudessa on enää hyvin vähän velkaa. Eläkeläistalouksien nettovarallisuus oli vuonna 2013 noin 50 prosenttia korkeampi kuin palkansaajatalouksien. Eläkeläistalouksien nettovarallisuus on noussut ajanjaksolla hieman yli kaksinkertaiseksi ja palkansaajatalouksissa vajaa kaksinkertaiseksi. Yrittäjäkotitalouksien varallisuus on sekä netto- että bruttomääräisenä ollut kaikkein korkeinta ja se on myös noussut eniten, joskin osa noususta selittyy tilastointitavan muutoksella.

Kuvio 5.6.

Kotitalouksien keskimääräinen (mediaani) nettovarallisuus kotitalouden sosioekonomisen aseman mukaan eri tarkasteluvuosina. Varallisuus on vuoden 2013 hintatasossa. Varallisuus on laskettu kotitaloutta kohden (kotitalouden jäsenten yhteenlaskettu varallisuus €/v).

* Vuodet 1994, 1998 ja 2004 eivät sisällä tietoa peltojen arvosta eivätkä yritysvarallisuudesta. Tämän varallisuustyyppien lisäys tilastoon selittää suurelta osin yrittäjien varallisuuden nousun vuonna 2009. Kyseinen varallisuustyyppi on erityisen merkittävä maatalousyrittäjillä.

Lähde: SVT (2016a).

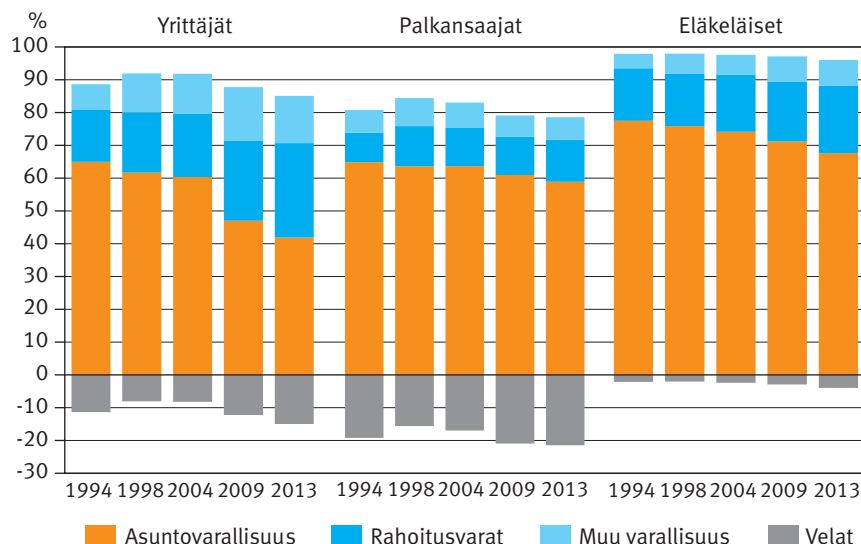
Oma asunto eläkeläistalouksien merkittävin varallisuuserä

Varallisuuden kokonaismäärästä suurimman osan muodostaa asuntovarallisuus. 1990-luvun laman aikana asuntojen arvo laski selvästi. Laman jälkeen arvo on kasvanut huomattavasti ja omassa käytössä olevien asuntojen arvo kaksinkertaistui vuodesta 1994 vuoteen 2009 (Tilastokeskus 2013). Eläkeläiskotitalouksien varallisuudesta muita suurempi osa muodostuu asuntovarallisuudesta.

ta, josta merkittävin osa, noin kolme neljäsosaa, muodostuu omasta pääasiallisesta asunnosta. Asuntovarallisuuden merkitys eläkeläistalouksien varallisuudesta on ajanjaksolla hieman vähentynyt rahoitusvarallisuuden ja muun varallisuuden (maa ja metsä, yritykset, kulkuvälineet) osuuden noustessa. (Kuvio 5.7.)

Kuvio 5.7.

Varallisuuden jakautuminen kotitalouden sosioekonomisen aseman mukaan eri tarkasteluvuosina.

Lähde SVT (2016a).

On huomattava, että varallisuus on tässä tarkastelussa kotitalouskohtaista eli se muodostuu kotitalouden jäsenten yhteenlasketusta varallisuudesta eikä sitä ole jaettu henkeä kohden. Eläkeläiskotitalouksien koko on työelämässä olevia pienempi. Lisäksi viitehenkilöön perustuva sosioekonomisen aseman määritelmä korostaa tätä eroa⁶. Mikäli varallisuus jaettaisiin henkeä kohden, se hieman tasottaisi eroja yrittäjien ja eläkeläistalouksien välillä sekä kohentaisi eläkeläistalouksien asemaa entisestään palkansaajiin nähden. Tilastointitapa on myös muuttunut ajanjaksolla. Osa varallisuuseristä puuttuu kokonaan ennen vuotta 2009 (mm. peltojen arvo, yritysvarallisuus) ja osan arviointitapa on muuttunut ajanjaksolla. Merkittävä arviointitavan muutos liittyy asuntovarallisuus-

⁶ Viitehenkilöön perustuvan määritelmän takia eläkeläisen kotitaloudeksi ei luokitella useinkaan taloutta, jossa on lisäksi työssä oleva henkilö, sillä eläkeläisen tulot ovat vain harvoin työssä olevaa korkeammat.

teen, jonka arviointia on muutettu vuosina 2009 ja 2013. Arviointitavan muutos on nostanut nettovarallisuutta jonkin verran vanhaan menetelmään verrattuna. (Ks. lisää Tilastokeskus 2015.)

5.6 Yhteenveto

Sekä kulutuksella, tuloilla että varallisuudella mitattuna eläkeläiskotitalouksien toimeentulo on parantunut vuosien 1995 ja 2012 välillä. Ero työssäkäyvien (palkansaajat ja yrittäjät) kotitalouksiin on pysynyt kulutuksen ja tulojen suhteen ennallaan: kulutus on noin kaksi kolmasosaa ja tulot reilu kaksi kolmasosaa työssäkäyvien vastaavista. Sen sijaan eläkeläistalouksien keskimääräinen nettovarallisuus on palkansaajakotitalouksia suurempi ja tämä ero on kasvanut ajanjaksolla.

Eläkeläiskotitalouksien toimeentulossa on havaittavissa eroa iän mukaan. Parhaiten toimeentulevia kulutuksen kautta mitattuna ovat 60–74-vuotiaiden eläkeläistaloudet. Näiden toimeentuloasema on myös kohentunut eniten vuosien 1995 ja 2012 välillä. Matalinta kulutus on tätä nuorempien ja vanhempien eläkeläistalouksissa. Näihin kotitalouksiin paikantuu muita useammin työkyvyttömyyseläkkeensaajia ja kansaneläkkeen tai pienen työeläkkeen varassa eläviä. Näissä kotitalouksissa yksinasuminen on lisäksi muita eläkeläistalouksia yleisempää, minkä tiedetään olevan yhteydessä pienituloisuuteen.

Iäkkäiden kotitalouksien matalaa kulutusta selittää myös se, että nämä kuluttavat nuorempia pienemmän osan tuloistaan. Eläkeläistalouksien kulutus on kaikissa ikä- ja tuloluokissa tuloja vähäisempää. Säästäminen ja varallisuuden kartuttaminen vaikuttavat jatkuvan läpi eläkeiän.

Eläkeläistalouksien kulutuksessa painottuvat asuminen ja elintarvikkeet ja ne muodostavat kokonaiskulutuksesta noin puolet. Liikennemenot ovat nousseet ajanjaksolla kolmanneksi suurimmaksi menoryhmäksi. Liikenteen meno-osuuden kasvu paikantuu erityisesti 65–74-vuotiaiden ikäryhmään ja se selittyy osin yksityisautoilun lisääntymisellä tässä ikäryhmässä. Yksinasuvilla, pienituloisilla ja ikääntyneimmillä – jotka usein ovat samoja kotitalouksia – asuminen osuus kulutusmenoista on jonkin verran muita eläkeläistalouksia suurempi. Vastaavasti liikennemenojen osuus on näissä ryhmissä muita eläkeläistalouksia pienempi. Ikääntyneimmillä myös terveysmenojen osuus jonkin verran korostuu. Muutoin kulutuksen rakenne on yllättävänkin samankaltaista erityyppisissä eläkeläistalouksissa.

Vaikka kulutuksen rakenne on melko samankaltaista erilaisissa eläkeläistalouksissa, kulutuksen laadussa ja sisällössä voi olla eroja. Paremmiin toimeentulevat saattavat esimerkiksi ostaa terveystalouksia yksityiseltä puolelta julkisen sijaan ja käytetyt kulttuuripalvelut voivat olla hyvinkin erilaisia erityyppisissä eläkeläistalouksissa. Kulutukseen käytössä oleva rahamäärä määrittää siten valinnan vapautta ja mahdollisuutta monipuoliseen kulutukseen.

Lähteet

Ahonen K. & Vaittinen R. (2015) Eläkeikäisten kulutus Suomessa 1985–2012. Eläketurvakeskuksen raportteja 6/2015: Helsinki.

Börsch-Supan A. (2003) (toim.) Life-Cycle Savings and Public Policy. A Cross-National Study of Six Countries. Academic Press: Amsterdam.

Davies J. B. (1981) Uncertain Lifetime, Consumption, and Dissaving in Retirement. *Journal of Political Economy* 89 (3): 561–577.

Domeij, D. & Johannesson, M. (2006) Consumption and Health. *Contributions to Macroeconomics* 6 (1): 1–30.

Eurostat (2003) Household budget surveys in the EU – Methodology and recommendations for harmonisation – 2003. Luxembourg.

Friedman M. (1957) A theory of the consumption function. Princeton University Press.

Hamermesh, D. (1984) Consumption During Retirement: The Missing Link in the Life Cycle. *The Review of Economics and Statistics* 66(1): 1–7.

Hurd M. D. (1987) Savings of the Elderly and Desired Bequests. *The American Economic Review* 77 (3): 298–312.

Hurst E. (2008) Understanding Consumption in Retirement: Recent Developments. Teoksessa John Ameriks J. & O. Mitchell O. (toim.) *Recalibrating Retirement Spending and Saving*. Oxford University Press.

Kopczuk W. & Lupton J. (2007) To Leave or Not to Leave: The Distribution of Bequest Motives. *The Review of Economic Studies* 74 (1): 207–235.

Modigliani F. & Brumberg R. (2005) Utility Analysis and the Consumption Function: An Interpretation of Cross-Section Data. *The Collected Papers of Franco Modigliani*. Volume 6. The MIT Press: Cambridge, Massachusetts, London, England, 3–46.

Niemelä, M. (2008) Ikääntyvän väestön kulutustapojen muutokset vuosina 1966–2001. Teoksessa Tuominen E. (toim.) *Näkökulmia eläkeläisten hyvinvointiin – toimeentulosta kulutukseen ja ajankäyttöön*. Eläketurvakeskuksen raportteja 2008:4: Helsinki.

Palumbo M. G. (1999) Uncertain Medical Expenses and Precautionary Saving Near the End of the Life Cycle. *Review of Economic Studies* 66 (2): 395–421.

Raijas A. (2014) Kotitalouksien kulutuksen kehitys 2000-luvulla Suomessa ja Ruotsissa. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 110 (4): 477–491.

Riihelä M. (2006) Kotitalouksien kulutus ja säästäminen. Ikäprofiilien ja kohorttien kuvaus. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus keskustelualoitteita 386: Helsinki.

Riihelä M. & Vaittinen R. & Vanne R. (2014) Väestörakenne ja talouskehitys – Ikäryhmät Suomen taloudessa. Eläketurvakeskuksen raportteja 07/2014: Helsinki.

Toivonen, T. (1992) Ajankohta, ikä, sukupolvi, kulutus. *TTT Katsaus* 20 (4): 62–74.

SVT (2016 a) Suomen virallinen tilasto: Kotitalouksien varallisuus [verkkojulkaisu]. ISSN=2242-3214. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 8.9.2016]. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/vtutk/>

SVT (2016b). Suomen virallinen tilasto (SVT): Kotitalouksien kulutus [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-3533. 2012. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 27.10.2016]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/ktutk/2012/ktutk_2012_2013-12-30_tie_001_fi.html

Tilastokeskus (2015) Suomen virallinen tilasto (SVT): Tulot ja kulutus 2015. Kotitalouksien varallisuus 2013. Tilastokeskus: Helsinki.

Tilastokeskus (2013) Uusi elämäntapa velkaannuttaa ja vaurastuttaa. Tilastokeskus: Helsinki.

6 Eläkeikäisten toimeentulo ja pienituloisuus eurooppalaisessa vertailussa

Kati Ahonen, Kati Kuitto ja Liisa-Maria Palomäki

6.1 Johdanto

Eläkeläisten toimeentulo vaihtelee huomattavasti eri Euroopan maissa riippuen niin eläkejärjestelmästä ja eläke-etuuksien tasosta kuin muistakin tulotasoon ja tulonjakoon vaikuttavista tekijöistä. Suomalaisten eläkeikäisten toimeentulon vertaaminen muiden Euroopan maiden tilanteeseen tuo eläkeläisten toimeentulon arviointiin laajempaa näkökulmaa ja osoittaa, millä ulottuvuuksilla suomalaisten eläketurvan taso on keskimääräistä parempi ja millä osa-alueilla keskimääräistä huonompi.

Aiempien vertailujen mukaan suomalaisten eläkeikäisten asema näyttää olevan eurooppalaista keskitasoa (Ahonen 2011; OECD 2015). Eläketurvan taso ja sen monet ulottuvuudet ovat viime vuosina olleet myös Euroopan unionin (EU) sekä kansainvälisten organisaatioiden, kuten OECD:n, fokuksessa ja eläkeläisten pienituloisuudesta kannetaan erityisesti huolta (Euroopan komissio 2010; 2012; 2015; OECD 2015; 2008). EU:n jäsenmaat ovat sitoutuneet yhteisiin tavoitteisiin myös Eurooppa 2020 -strategian puitteissa, mikä asettaa osaltaan tavoitteita toimeentulon tasolle kaikissa EU-maissa. Jotta näiden eläketurvan riittävyyteen liittyvien tavoitteiden toteutumisesta voidaan seurata, tarvitaan eläkeläisten toimeentulon monimuotoista tarkastelua.

Tässä luvussa tarkastellaan vanhuuseläkeikäisten eli 65 vuotta täyttäneiden toimeentuloa vuosina 2004 ja 2013 kansainvälisissä vertailuissa viimeaikoina käytettyjen toimeentuloa ja pienituloisuutta kuvaavien indikaattoreiden valossa. Tarkastelu kattaa EU:n kaikki 28 jäsenmaata. Käyttämällä useampia mittareita saadaan monipuolinen kuva eläketurvan riittävyydestä ja siitä, kuinka suomalaisten eläkeikäisten toimeentulo suhteutuu muiden Euroopan maiden eläkeikäisten toimeentuloon.

Aluksi tarkastellaan eläkeikäisten tuloja suhteessa työikäisiin. Tämän jälkeen keskitytään tarkastelemaan eläkeikäisten pienituloisuuden eli köyhyyden yleisyyttä ja sen paikantumista eri väestöryhmiin. Pienituloisuudella on tarkastelussa erityinen painoarvo, koska köyhyyden ehkäiseminen on kansainvälisestikin eläketurvan keskeinen tavoite. Eläkeikäisten pienituloisuutta tarkastellaan suhteellisen tuloköyhyyksriskin lisäksi vakavan aineellisen puutteen ja subjek-

tiivisten toimeentuloarvioiden kautta. Luvun lopuksi verrataan millaisen kuvan eri indikaattorit antavat eläkeikäisten toimeentulosta ja köyhyydestä eri maissa ja miten ne suhteutuvat toisiinsa.

6.2 Aineisto ja käytetyt mittarit

Tässä luvussa esitetyt Eurostatin tulotiedot pohjautuvat vuoden 2005¹ ja vuoden 2014 eurooppalaiseen tulo- ja elinoloaineistoon EU-SILC:iin (European Union Statistics on Income and Living Conditions). Aineisto kuvaa tulojen kehittymistä vuosina 2004 ja 2013², jolloin seurantajaksolle sijoittuu myös vuonna 2008 alkanut finanssikriisi ja sen seuraukset. Samalla aineistolla seurataan EU:ssa jäsenmaiden köyhyyden ja syrjäytymisen ehkäisyn toteutumista.

Luvussa tarkastellaan vanhuuseläkeikäisiä, joiksi on määritelty 65 vuotta täytäneet henkilöt. Eläkeikäinen henkilö ei siten välttämättä ole eläkkeellä, vaikka todellisuudessa valtaosa tämän ikäisistä eläkkeellä jo onkin. Useimmissa EU-maissa eläkeikä on 65 vuotta tai sen alle. Eläkeikäisen henkilön kotitaloudessa voi myös asua työikäinen jäsen. Tarkastelun ulkopuolelle jäävät laitoshoidossa ja vanhainkodissa olevat henkilöt ja nuoremmat eläkkeensaajat. Ikään perustuva tarkastelu on yleistä kansainvälisissä vertailuissa. Yksi syy tähän on tiedon saatavuudessa, sillä tilastotietokantojen tiedot on luokiteltu usein juuri iän mukaan.

Tulokäsitteenä tässä luvussa on kotitalouden henkeä kohden laskettu käytettävissä oleva rahatulo eli ekvivalentti rahatulo. Ekvivalenttitulo lasketaan jakamalla kotitalouden jäsenten yhteenlasketut tulot kulutusyksikkö- eli ekvivalenttiluvulla kotitalouden jäsenten kesken. Tulot ovat siten henkeä kohden lasketut, vaikkakin ne muodostuvat kaikkien kotitalouden jäsenten tuloista. Ekvivalenttitulo on sama kaikille saman kotitalouden jäsenille. Toisin kuin käytettävissä olevat tulot, käytettävissä olevat rahatulot eivät sisällä laskennallisia tuloeriä. Laskennallisista tuloeristä merkittävin on omistusasumiseen liittyvä asuntotulo, josta ei useissa maissa ole saatavilla vertailukelpoista tietoa. Tämän takia EU-SILC aineistossa on päädytty käyttämään tulokäsitteenä käytettävissä olevaa rahatuloa. Tässä luvussa käytetty tulokäsite poikkeaa siten luvuissa 4 ja 5 käytetyistä käytettävissä olevien tulojen käsitteestä.

1 Tarkastelu-aika alkaa EU-SILC:in aineistovuodesta 2005, sillä tästä lähtien aineisto kattaa useimmat nykyiset EU-maat.

2 EU-SILC:in tulotiedot ovat suurimmassa osassa maista kyselyajankohtaa edeltävältä kalenterivuodelta tai kyselyajankohtaa edeltävältä 12 kuukaudelta. Sen sijaan esimerkiksi subjektiivista toimeentuloa käsittelevät osat ovat kyselyajankohdan tietoja.

Eläkeikäisten toimeentuloa tarkastellaan ensin tulotasoa kuvaavien mittareiden, käytännössä ostovoiman tason ja tuloerojen, näkökulmasta. Tulojen ostovoima mittaa yksittäisen maan ostovoimaa suhteessa tarkasteltavien maiden keskimääräiseen hintatasoon. Ostovoima lasketaan maakohtaisen ostovoimapriteetin avulla. Ostovoimakorjauksen jälkeen samalla rahamäärällä tulisi saada sama määrä tavaroita ja palveluita eri maissa. Ostovoimakorjaus huomioi ainoastaan maan hintatason vaikutuksen tuloihin, mutta ei esimerkiksi ei-rahamääräisten etujen, kuten ilmaisen terveydenhuollon ja koulutuksen vaikutusta. Tuloerojen kuvauksessa käytetään tulojen 80/20 suhdetta. Se kuvaa ylimmässä ja alimmassa tuloviidenneksessä olevien henkilöiden mediaanitulojen suhdetta. Mitä suurempi luku on, sitä suuremmat tuloerot näiden tulojakauman ääripäiden välillä ovat.

Toiseksi syvennytään pienituloisuuden yleisyyteen kolmen ilmiötä eri tavoin kuvaavan mittarin avulla. Köyhyysriskin yleisyyttä ja paikantumista eri väestöryhmiin kuvataan suhteellisen tuloköyhyyden, aineellisen puutteen ja eläkeikäisten omien kokemusten näkökulmista. Tulojen tai muiden resurssien kautta mitataan muun muassa Ringenin (1987) mukaan köyhyyttä epäsuorasti, kun taas elinolopohjaisiin määreisiin, kuten aineelliseen puutteeseen, omiin kokemuksiin tai kulutukseen, perustuva määrittelytapa mittaa köyhyyttä suoraan.

Köyhyyden laajuudesta saatava kuva vaihtelee tyypillisesti mittareiden ja käytettävien köyhyysrajojen mukaan. Eri mittarit eivät välttämättä paikanna samoja henkilöitä köyhiksi. (Kangas & Ritakallio 2008.) Köyhyystarkastelun lopuksi pohditaan missä määrin eri mittarit antavat samanlaisen kuvan köyhyyden yleisyydestä eri maissa. Tässä yhteydessä tarkastellaan maatasolla muun muassa sitä, miltä Ringenin (1987) ”köyhyyden kaksoisehto” eli yhtäaikainen pienituloisuus ja puutteellinen tarpeentyydytys eri maissa näyttää.

6.3 Eläkeikäisten tulotaso EU-maissa

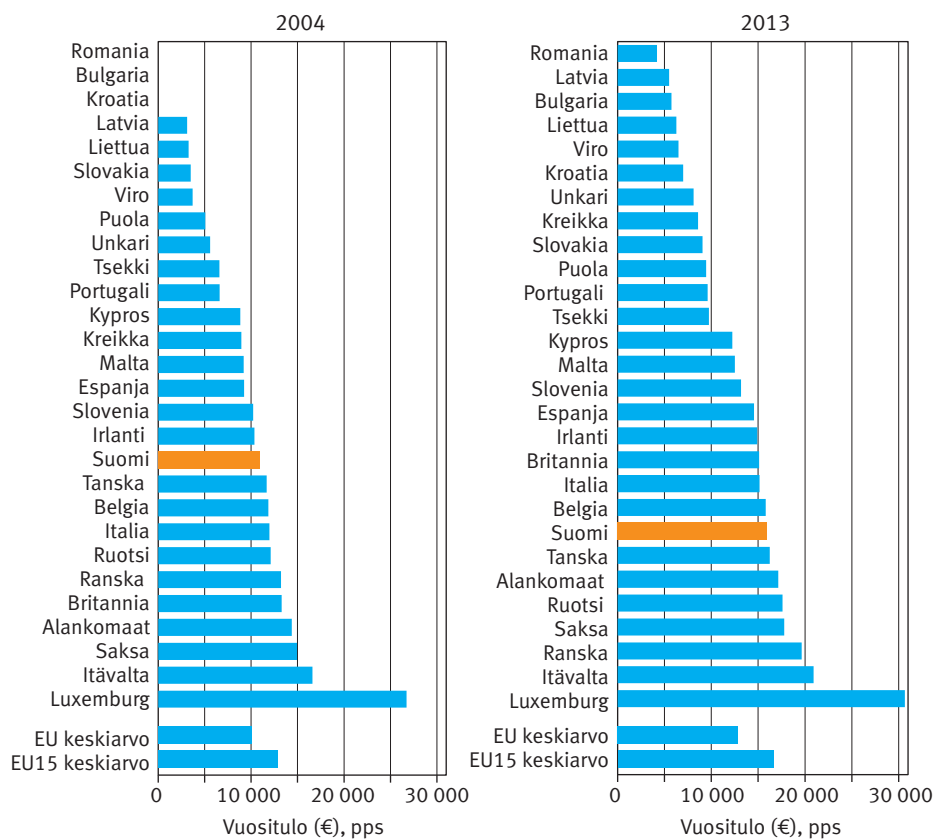
Tässä luvussa tarkastellaan eläkeikäisten eli 65 vuotta täyttäneiden tulotasoa kolmella tavalla. Tulojen ostovoima kertoo, miten suomalaisten eläkeikäisten tulot ja niiden ostovoima suhteutuvat muiden EU-maiden eläkeikäisten tuloihin. Kun eläkeikäisten käytettävissä olevat tulot suhteutetaan työikäisten tuloihin, nähdään, miten eläkeikäisten tuloasema sijoittuu maan sisällä suhteessa työikäiseen väestöön. Tuloerot puolestaan kertovat millainen eläkeikäisten ja työikäisten tulojakauma kussakin maassa on.

Eläkeikäisten tulojen ostovoima Suomessa hieman eurooppalaista keskitasoa korkeampi

EU-maiden eläkeikäisten ostovoimassa on suuria eroja maiden välillä (kuvio 6.1). Ostovoima on korkein EU:n vanhoissa Keski-Euroopan jäsenmaissa sekä Pohjoismaissa. Luxemburgissa eläkeikäisten ostovoima on poikkeuksellisen korkea. Monissa uusissa EU:n jäsenmaissa, mutta myös useissa Etelä-Euroopan maissa, eläkeikäisten kulutusmahdollisuudet jäävät pieniksi.

Kuvio 6.1.

Eläkeikäisten (65+) mediaanivuositulon ostovoima vuosina 2004 ja 2013.

EU keskiarvo: Kunkin ajankohdan EU-jäsenmaiden keskiarvo.

EU15 keskiarvo: Ennen vuoden 2004 laajentumiskierrosta EU-jäsenmaiden keskiarvo.

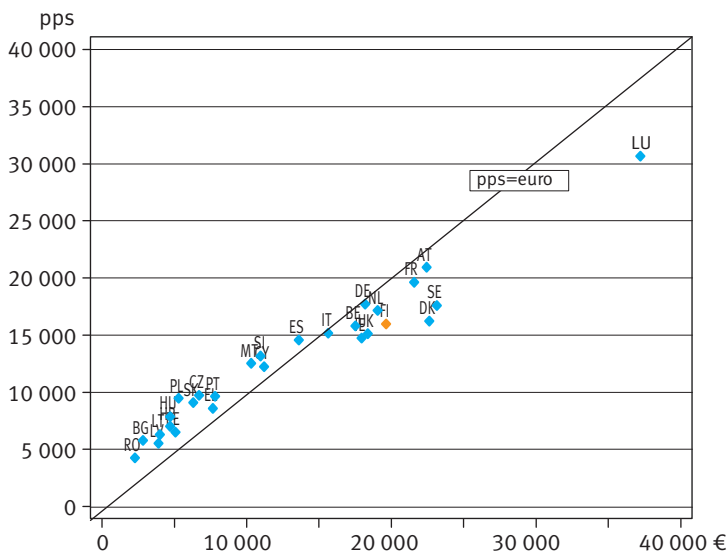
Lähde: Eurostat.

Suomalaisten eläkeikäisten ostovoima oli vuonna 2013 hieman eurooppalaisista keskitasoa parempi ja suomalaisten asema on hieman parantunut suhteessa muihin EU-maihin 2000-luvun alusta. Yksittäisten maiden asema toisiinsa nähden on ajanjaksolla hieman muuttunut, mutta kovin suuria muutoksia ei ole tapahtunut.

Ostovoimakorjaus parantaa tyypillisesti hintatasoltaan matalien maiden eläkeikäisten tuloasemaa ja heikentää korkean hintatason maiden eläkeikäisten tuloasemaa toisiinsa nähden (kuviot 6.1 ja 6.2). Esimerkiksi ennen ostovoimakorjausta suomalaisten eläkeikäisten tuloasema oli jonkin verran saksalaisten ja hollantilaisten eläkeikäisiä korkeampi ja tanskalaisia selvästi matalampi, mutta ostovoimakorjauksen jälkeen hieman saksalaisia ja hollantilaisia matalampi ja tanskalaisten kanssa samaa tasoa. Hintatason huomioiminen heikentääkin jossain määrin Pohjoismaiden ja monien Länsi-Euroopan maiden eläkeikäisten tuloasemaa suhteessa matalan hintatason Itä- ja Etelä-Euroopan maihin. Toisaalta vaikka hintatason huomioiminen parantaa EU:n uusimpien jäsenmaiden asemaa suhteessa EU-maihin, näiden tuloasema jää myös ostovoimakorjauksen jälkeen varsin heikoksi.

Kuvio 6.2.

Eläkeikäisten (65+) mediaanivuositulot vuonna 2013 euromääräisinä ja ostovoimakorjattuina (pps).

Lähde: Eurostat.

Eläkeikäisten tulot suhteessa työikäisiin Suomessa keskimääräistä matalammat

Eläkeikäisten ja työikäisten tulojen erot ovat supistuneet EU-maissa kymmenen viime vuoden aikana. Vuonna 2013 eläkeikäisten (65+) tulot olivat keskimäärin 86 prosenttia työikäisten (18–64) tuloista, kun vielä vuonna 2004 ne olivat seitsemän prosenttiyksikköä matalammat (taulukko 6.1). Tämä liittyy hiljattain eläkkeelle jääneiden aikaisempaa korkeampaan eläketasoon, mutta myös suhdannevaihteluihin. Työikäisten ansiotulot ovat kehittyneet heikosti taloustilanteesta johtuen ja työttömyys on ollut korkeaa. Esimerkiksi Kreikan ja Espanjan talousvaikeudet näkyvät erityisen selvästi eläkeikäisten tuloaseman paranemisena suhteessa työikäisiin.

Taulukko 6.1.

Eläkeikäisten (65+) tulot suhteessa työikäisiin (18–64) EU-maissa vuosina 2004 ja 2013.

	2004	2013		2004	2013
EU keskiarvo	0,79	0,86	Saksa	0,91	0,87
EU15 keskiarvo	0,78	0,89	Slovakia	0,83	0,87
Luxemburg	0,92	1,07	Kroatia	-	0,85
Unkari	0,97	1,02	Tsekki	0,80	0,83
Espanja	0,74	1,00	Britannia	0,70	0,81
Ranska	0,87	1,00	Ruotsi	0,77	0,81
Romania	-	0,99	Bulgaria	-	0,78
Kreikka	0,78	0,98	Suomi	0,72	0,77
Puola	1,04	0,97	Tanska	0,69	0,76
Italia	0,82	0,96	Malta	0,71	0,75
Portugali	0,74	0,92	Belgia	0,71	0,75
Itävalta	0,92	0,91	Liettua	0,78	0,74
Slovenia	0,85	0,90	Kypros	0,56	0,73
Irlanti	0,63	0,88	Latvia	0,73	0,69
Alankomaat	0,84	0,87	Viro	0,71	0,63

EU keskiarvo: Kunkin ajankohdan EU-jäsenmaiden keskiarvo.

EU15 keskiarvo: Ennen vuoden 2004 laajentumiskierrosta EU-jäsenmaiden keskiarvo.

Lähde: Eurostat.

Erojen supistumisesta huolimatta EU-maiden välillä on edelleen huomattavia eroja (taulukko 6.1 ja kuvio 6.1). Heikoimmillaan 65 vuotta täyttäneiden tulot olivat vuonna 2013 keskimäärin vain reilut 60 prosenttia työikäisten tuloista (Vi-

ro). Korkeimmillaan eläkeikäisten tulot olivat työikäisten tulojen tasolla tai jopa keskimäärin hieman niitä korkeammat (Luxemburg, Ranska, Espanja ja Unkari).

Eläkeikäisten tulot olivat vuonna 2013 Suomessa 77 prosenttia 18–64-vuotiaiden tuloista (taulukko 6.1). Vaikka Suomessakin eläkeikäisten suhteellinen tuloasema on parantunut työikäisiin nähden vuoteen 2004 verrattuna, se jää alle EU-maiden keskimääräisen tason.

Eläkeikäisten suhteellisen aseman parantuminen voi johtua eläkeikäisten tulojen keskimääräisen tason noususta ja/tai työikäisten tulotason laskusta. Eläkkeiden tasoa ja eläkesäädösten tulonjakovaikutuksia voidaan tarkastella esimerkiksi teoreettisten korvausastelaskelmien kautta (ks. tietolaatikko 6.1).

Tietolaatikko 6.1. Eläkkeen teoreettinen nettokorvausaste vertailevana mittarina

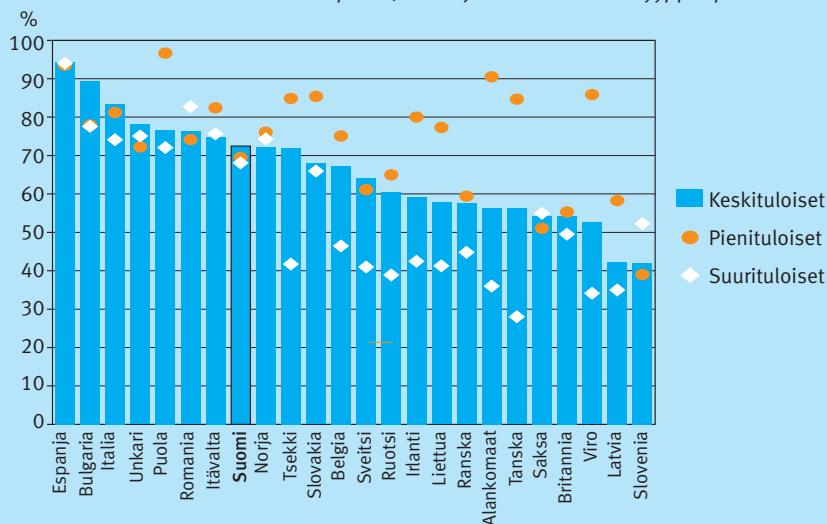
Suomessa keskituloisten teoreettinen nettokorvausaste tasoltaan Euroopan ylimmässä kolmanneksessa

Eläkkeen tasoa voidaan eläke-etuuden tuottaman ostovoiman lisäksi mitata erilaisilla mittareilla. Lakisääteisten eläkejärjestelmien takaaman eläkkeen de jure -tasoa kansainvälisesti vertailtaessa yhdeksi keskeisistä mittareista on vakiintunut niin sanottu teoreettinen nettokorvausaste. Se kuvaa kunakin vuonna vallitsevan lainsäädännön mukaista eläkkeen tasoa suhteessa keskivertotuotantotyöntekijän (average production worker, APW) ansiotuloihin. Teoreettinen korvausaste on vertailevan hyvinvointivaltiotutkimuksen yksi keskeisistä sosiaaliturvan instituutioiden tuottamia kansalaisten sosiaalisia oikeuksia kuvaavista mittareista (Marshall 1965; Esping-Andersen & Korpi 1984; Esping-Andersen 1990). Jotta korvausaste olisi vertailukelpoinen eri maiden ja ajanjaksojen välillä, se mallinnetaan tietyille teoreettisille tyyppitapauksille, joilla tärkeimmät sosiaalietuuden määrään vaikuttavat tekijät on vakioitu (ikä, työuran pituus, palkka, huollettavien lasten määrä ja ikä, puolison tulot). Tyypillisesti korvausaste on mallinnettu etuudensaajalle, jonka katsotaan edustavan kansallista keskivertoa. Nykyisin tyyppitapauksia on kuitenkin pyritty moninaistamaan, jotta saataisiin tarkempi kuva etuuden tasosta eri tulo- ja työura- sekä perhetilanteissa. Aineistoja teoreettisista korvausasteista tarjoavat ja hyödyntävät niin kansainväliset sosiaaliturvan toimijat, kuten EU ja OECD, kuin tutkimustarkoituksiin kehitetyt aikasarja-aineistot, kuten Comparative Welfare Entitlements Dataset CWED2 (Scruggs ym. 2014). Eri aineistojen korvausasteet poikkeavat toisistaan määritelmästä ja laskutavasta riippuen.

Lakisääteisten julkisten eläkkeiden taso vaihteli huomattavasti vuonna 2010, kun tarkastellaan pieni-, keski- ja suurituloisten teoreettisia korvausasteita 24 Euroopan maassa perustuen CWED2-aineistoon. Kun Sloveniassa keskituloisten nettokorvausaste oli 42 prosenttia, oli se Espanjassa 94 prosenttia. Suomessa keskituloisten tyyppitapausten ansioperustaisen eläkkeen nettokorvausaste oli 73 prosenttia ja siten vertailumaiden ylimmässä kolmanneksessa. Korvausasteen taso ei näytä tässä poikkileikkaustarkastelussa olevan yhteydes-

sä hyvinvointivaltiomalliin eikä myöskään eläkejärjestelmän ikään. Tarkasteltaessa eri tulo-
luokille laskettuja korvausasteita havaitaan lisäksi, että joissakin maissa eri tulotasojen kor-
vausasteet poikkeavat toisistaan vain vähän (mm. Suomi, Espanja, Unkari, Norja ja Saksa).
Sen sijaan toisissa maissa eläkejärjestelmä tasaa tuloeroja siten, että pienituloisten eläk-
keen korvausaste on huomattavasti suuri- ja keskituloisia korkeampi (Puola, Tšekki, Slova-
kia, Irlanti, Liettua, Alankomaat, Tanska ja Viro). Useissa maissa suurituloisten korvausasteet
jäävät huomattavasti keskituloisten eläkkeen korvausastetta matalammiksi (Tšekki, Belgia,
Sveitsi, Ruotsi, Irlanti, Liettua, Hollanti, Tanska ja Viro).

Eläkkeen teoreettinen korvausaste pieni-, keski- ja korkeatuloisille tyyppitapauksille 2010.

Lähde: CWED2 (Scruggs ym. 2014), omat laskelmat.

Eläkeikäisten tuloerot ovat Suomessa keskimääräistä matalammat

Eläkeikäisten ja työikäisten välillä on havaittavissa niin ryhmien sisäisiä kuin ryh-
mien välisiäkin tuloeroja. Kaikissa EU-maissa Ranskaa lukuun ottamatta eläke-
ikäisten väliset tuloerot olivat vuonna 2013 työikäistä väestöä pienemmät. Vuon-
na 2013 ylimmän tuloviidenneksen keskitulot olivat EU-maiden eläkeikäisillä
keskimäärin vajaa nelinkertaiset alimman tuloviidenneksen keskituloihin näh-
den, kun ne alle 65-vuotiailla olivat yli viisinkertaiset. Suomessa eläkeikäisten
väliset tuloerot ovat EU-maiden mittapuussa maltilliset. Ylimmässä tuloviiden-
neksessä olevan 65 vuotta täyttäneen henkilön tulot ovat hieman yli kolminker-
taiset alimpaan tuloviidennekseen sijoittuvaan eläkeikäiseen nähden. Myös työ-
ikäisten väliset tuloerot ovat Suomessa EU-maiden mittapuussa melko pienet.

Pienimmillään EU-maiden eläkeikäisten ylimmän ja alimman tuloviidenneksen väliset tuloerot olivat vuonna 2013 vajaa kaksi ja puolikertaiset (Slovakia ja Tšekki) ja korkeimmillaan liki viisinkertaiset (Portugali, Romania ja Kypros) (taulukko 6.2). Eläkeikäisten väliset tuloerot ovat pysyneet hyvin samanlaisina EU-maissa vuosina 2004 ja 2013, työikäisten välillä tuloerot ovat sen sijaan hieman kasvaneet. Suomessa tuloeroissa ei ole tapahtunut suurta muutosta näissä ikäryhmissä, vaikkakin eläkeikäisten väliset tuloerot ovat hivenen kasvaneet vuoteen 2004 verrattuna (ks. eläkeläisten tuloeroista lisää luku 4).

Taulukko 6.2.

Eläkeikäisten (+65) ja alle 65-vuotiaiden käytettävissä olevan ekvivalenttirahatulon 80/20-suhde¹⁾ vuosina 2004 ja 2013.

	2004		2013			2004		2013	
	alle 65	65+	alle 65	65+		alle 65	65+	alle 65	65+
EU	4, 9	3, 7	5, 3	3, 8	Liettua	7, 5	3, 5	6, 6	4, 0
EU15	4, 7	3, 8	5, 0	4, 0	Itävalta	3, 8	3, 9	4, 2	4, 0
Slovakia	4, 1	2, 5	4, 2	2, 3	Irlanti	5, 1	3, 4	4, 8	4, 1
Tšekki	3, 9	2, 3	3, 7	2, 4	Kreikka	5, 9	5, 0	7, 3	4, 1
Unkari	4, 3	2, 6	4, 5	2, 7	Bulgaria	-	-	7, 6	4, 2
Belgia	4, 1	3, 0	3, 9	3, 0	Saksa	3, 8	3, 5	5, 4	4, 2
Malta	3, 9	3, 8	4, 2	3, 2	Britannia	6, 0	4, 5	5, 2	4, 2
Suomi	3, 7	3, 0	3, 7	3, 2	Espanja	5, 7	4, 6	7, 5	4, 3
Viro	6, 4	3, 3	7, 1	3, 3	Latvia	7, 3	4, 0	6, 9	4, 3
Alankomaat	4, 1	3, 3	3, 9	3, 4	Italia	5, 8	4, 5	6, 3	4, 4
Puola	7, 2	3, 6	5, 2	3, 4	Ranska	3, 9	4, 5	4, 2	4, 5
Slovenia	3, 3	3, 7	3, 7	3, 5	Kroatia	-	-	5, 2	4, 5
Ruotsi	3, 4	2, 8	3, 9	3, 5	Kypros	4, 0	4, 6	5, 4	4, 8
Luxemburg	4, 0	3, 2	4, 5	3, 7	Romania	-	-	7, 7	4, 8
Tanska	3, 5	2, 5	4, 2	3, 8	Portugali	7, 1	5, 7	6, 6	4, 9

EU: Kunkin ajankohdan EU-jäsenmaiden keskiarvo.

EU15: Ennen vuoden 2004 laajentumiskierrosta EU-jäsenmaiden keskiarvo.

1) Tulojen 80/20-suhde kertoo ylimmässä tuloviidenneksessä olevien henkilöiden ja alimmassa tuloviidenneksessä olevien henkilöiden keskitulojen suhteen. Kuvioon on laskettu tämä tulosuhde erikseen alle ja yli 65-vuotiaille henkilöille.

Lähde: Eurostat.

6.4 Köyhyys

Eläke-etuuksien keskeisenä tarkoituksena on taata riittävä toimeentulo ja ehkäistä köyhyyttä. Köyhyyden ja syrjäytymisen ehkäiseminen on myös yksi Eu-

rooppa 2020 -strategian viidestä tavoitteesta. Tavoitteiden toteutumista seurataan kolmella köyhyys- tai syrjäytymisriskiä kuvaavalla indikaattorilla, jotka mittaavat suhteellista tuloköyhyysriskiä, vakavaa aineellista puutetta ja vajaatyöllisyyttä. Näistä kaksi ensimmäistä koskettavat eläkeikäistä väestöä ja niitä tarkastellaan seuraavassa.

Eläkeikäisten suhteellinen tuloköyhyys laskenut Euroopassa

Suhteellisen tuloköyhyysriskikäsitteen mukaan henkilö on köyhä tai häntä uhkaa köyhyys, mikäli hänen käytettävissä olevat rahatulonsa jäävät alle määritellyn prosentin väestön mediaanitulosta. Köyhyysriskiraja muuttuu väestön keskimääräisten tulojen muuttuessa. Näin ollen muiden tulonsaajien tulotason nousu voi laskea ihmisen köyhyysrajan alapuolelle, vaikka hänen omissa tuloissaan tai niiden ostovoimassa ei olisikaan tapahtunut muutosta.

EU käyttää tuloköyhyysriskirajana yleisesti 60 prosentin rajaa, kun taas OECD:n tekemissä vertailuissa käytetään usein 50 prosentin mediaanitulorajaa. Koska Eurooppa 2020 -strategian pienituloisuus-kriteereihin on valittu tulorajaksi 60 prosentin mediaanituloraja, tässä keskitytään pääosin tähän määritelmään.

Edellä todettiin eläkeikäisten tulojen lähentyneen työikäisten tuloja vuosien 2004 ja 2013 välillä. Sama ilmiö näkyy köyhyysuhan alla elävän väestön osuuden kehityksessä näiden kahden ryhmän välillä: eläkeikäisten tuloköyhyysriski on pienentynyt ja työikäisen väestön vastaavasti kasvanut jopa siten, että työikäisten keskimääräinen köyhyysriski (16 %) oli EU-maissa vuonna 2013 korkeampi kuin eläkeikäisten (15 %) (kuvio 6.3).

Eläkeikäisten köyhyysriski on työikäistä väestöä korkeampi niissä maissa, joissa eläkeläisten tulot ovat matalampia työikäisiin nähden. Suurimmat erot ovat Virossa, missä kolmasosa eläkeikäisistä elää köyhyysuhan alla. Suomessa ja Ruotsissa eläkeikäisten köyhyysriski on hieman työikäisiä korkeampi. Myös tuloerot heijastuvat suhteelliseen köyhyysriskiin: matalien tuloerojen maissa köyhyysriski on usein pieni. Näin on jopa maissa, joissa eläkeikäisten ostovoima on matala. Selkein esimerkki jälkimmäisestä on pienten tuloerojen Slovakia ja Tšekki. (Kuvio 6.3 ja taulukko 6.2.)

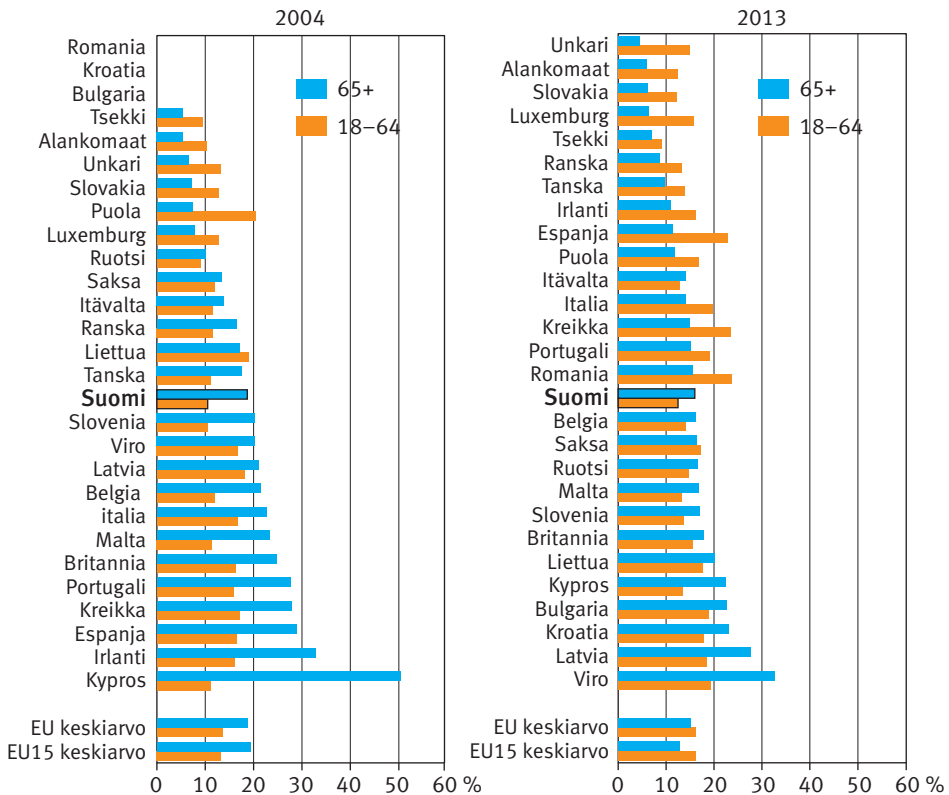
Tuloilla ja 60 prosentin mediaanitulomääritelmällä mitattuna suomalaisen eläkeikäisten köyhyysriski oli 16 prosenttia³ vuonna 2013 ja työikäisten tätä kolme prosenttiyksikköä matalampi. Eläkeikäisten ja työikäisten köyhyysris-

3 Luvussa 4 köyhyysriskirajan alapuolella elävien osuus on tätä pienempi erilaisesta tulokäsitteestä johtuen.

ki on Suomessa lähellä EU:n keskiarvoa: eläkeikäisten köyhyysriski on pari prosenttiyksikköä EU-maita korkeampi ja työikäisten matalampi. Matalin köyhyysriski on Unkarissa, jossa viisi prosenttia eläkeikäisistä on köyhyysuhan alaisia. Vastaavasti korkein köyhyysriski on Virossa. (Kuvio 6.3.)

Kuvio 6.3.

Eläkeikäisen (65+) ja työikäisten (18–64) köyhyysriski vuosina 2004 ja 2013 (köyhyysriskirajan alapuolella elävien osuus vastaavanikäisestä väestöstä, tulot alle 60 % mediaanitulosta).

EU keskiarvo: Kunkin ajankohdan EU-jäsenmaiden keskiarvo.

EU15 keskiarvo: Ennen vuoden 2004 laajentumiskierrosta EU-jäsenmaiden keskiarvo.

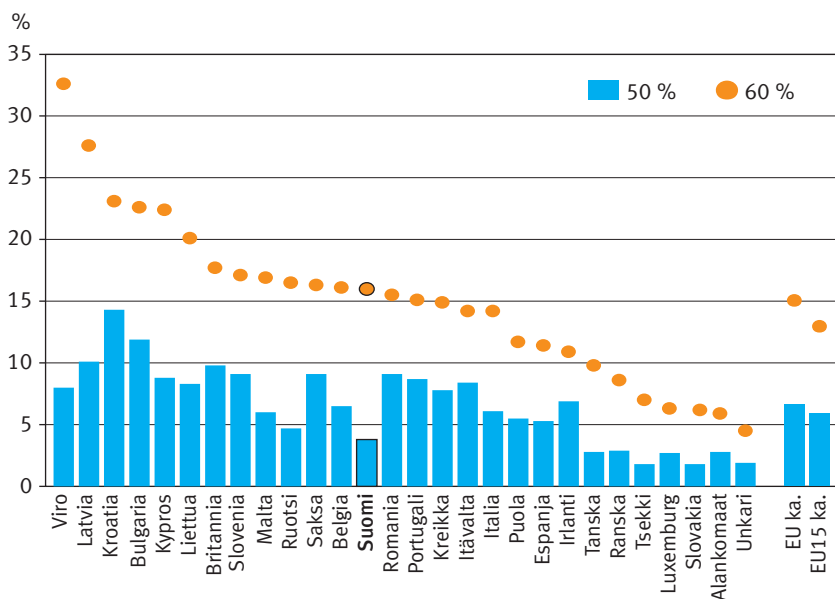
Lähde: Eurostat.

Matalammalla köyhyysriskirajalla mitattuna eläkeikäisten pienituloisuus Suomessa vähäistä

Suhteellisen tuloköyhyysriskirajana käytetään 60 prosentin lisäksi varsin yleisesti 50 prosentin rajaa. Erityisesti OECD:n vertailuissa käytetään yleisesti 50 prosentin rajaa eli OECD:n määritelmän mukaan köyhyysuhan alaisia ovat ne, joiden tulot ovat alle puolet väestön mediaanitulosta. Valittu raja vaikuttaa oleellisesti esimerkiksi eläkeikäisten köyhyysriskin suuruuteen, sillä näiden kahden tuloajan väliin jää monessa maassa paljon eläkeikäistä väestöä (ks. luku 4).

Kuvio 6.4.

Eläkeikäisten (65+) köyhyysriski vuonna 2013 (köyhyysriskirajan alla elävien väestöosuus, tulot alle 50 % ja alle 60 % mediaanitulosta).

EU ka.: Kunkin ajankohdan EU-jäsenmaiden keskiarvo.

EU15 ka.: Ennen vuoden 2004 laajentumiskierrosta EU-jäsenmaiden keskiarvo.

Lähde: Eurostat.

Köyhyysriski luonnollisesti laskee kaikissa maissa siirryttäessä matalampaan 50 prosentin määritelmään (kuvio 6.4). Osassa EU-maista eläkeikäisten köyhyysriski jopa puolittuu. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että näiden kahden tuloajan väliin jää paljon eläkeikäistä väestöä monessa maassa. Esimerkiksi Suomessa ja Ruotsissa eläkeikäisten köyhyysriski on 50 prosentin määritelmällä alle kolmasosa ylemmän köyhyysrajan köyhyysriskiin nähden. Suomalaisten elä-

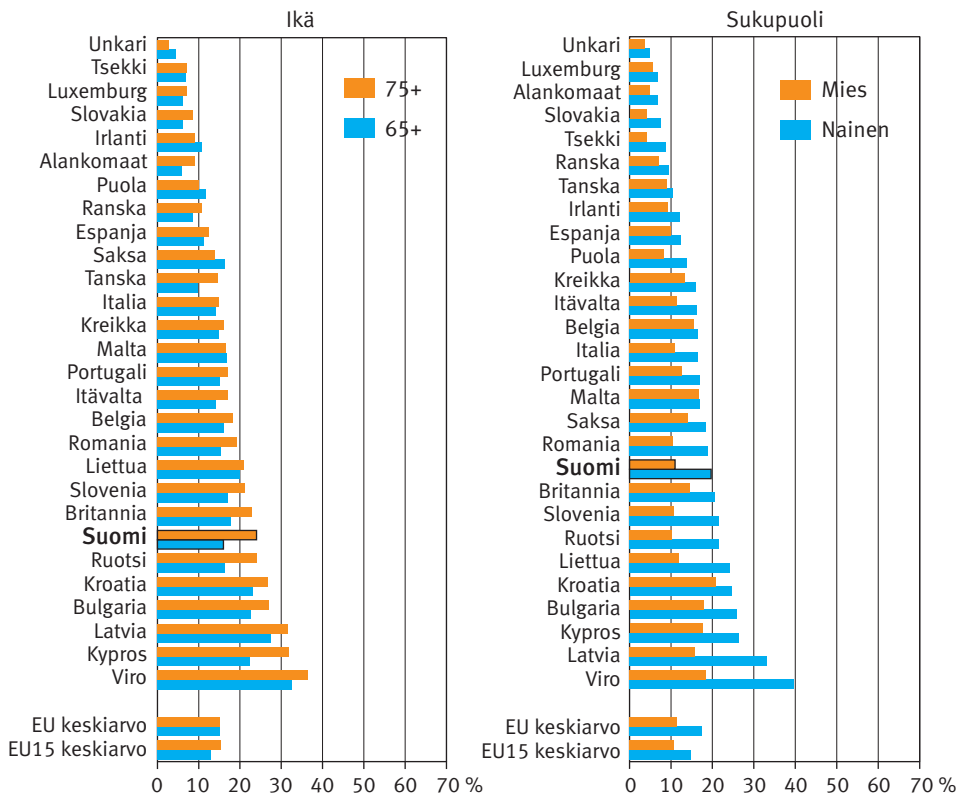
keikäisten asema suhteessa EU-maiden eläkeikäisiin näyttää alemmalla tulorajalla toisenlaiselta kuin ylemmällä tulorajalla mitattuna: köyhyysuhan alaisia on noin neljä prosenttia eläkeikäisistä eli huomattavasti vähemmän kuin EU-maissa keskimäärin.

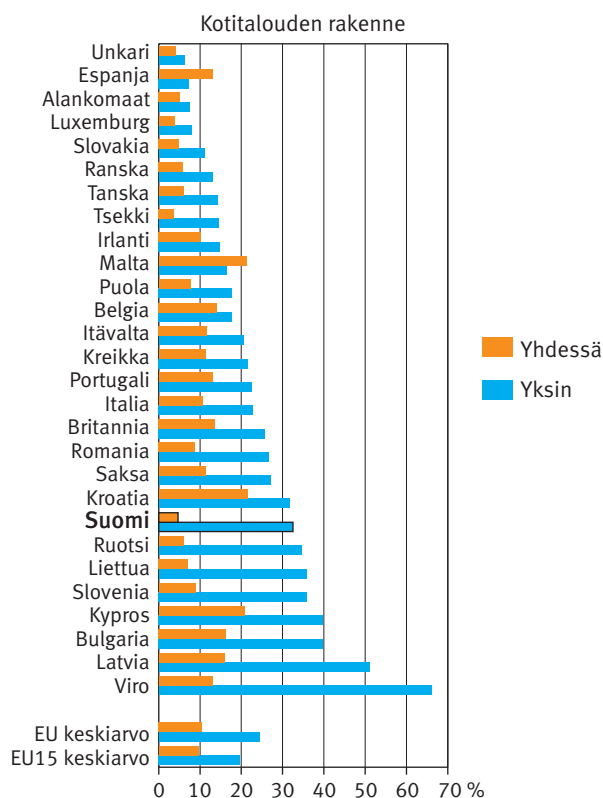
Ikä, sukupuoli ja kotitalouden koko vaikuttavat köyhyysriskin suuruuteen

Tuloköyhyyden tiedetään aikaisempien tutkimuksien mukaan liittyvän vahvasti yksinasuvien toimeentulovaikeuksiin. Vanhuusvuosien kohonnut köyhyysriski selittyykin pitkälti sillä, että erityisesti naisten yksinasuminen yleistyy iän myötä (mm. Ahonen & Bach-Othman 2009; Smeeding & Sandström 2005). Yhden aikuisen talouksissa eläkeikäisten tuloköyhyysriski on selvästi korkeampi kuin vähintään kahden aikuisen talouksissa, joista ainakin toinen on 65 vuotta täyttänyt (kuvio 6.5).

Kuvio 6.5.

Eläkeikäisten (65+) kotitalouksien köyhyysriski (tulot alle 60 % mediaanitulosta), iän, sukupuolen ja kotitalouden rakenteen mukaan vuonna 2013, %.

EU keskiarvo: Kunkin ajankohdan EU-jäsenmaiden keskiarvo.

EU15 keskiarvo: Ennen vuoden 2004 laajentumiskierrosta EU-jäsenmaiden keskiarvo.

Lähde: Eurostat sekä EU-SILC UDB 2014, omat laskelmat.

Suomessa ja Ruotsissa yksinasuvista eläkeikäisistä joka kolmas eli köyhyysriskirajan alla, kun yhdessä asuvista vastaavassa tilanteessa oli noin viisi prosenttia eli joka kahdeskymmenes. Myös muissa maissa yksinasuminen näyttäytyy kaikkein suurimpana pienituloisuuden riskitekijänä: yksinasuvien köyhyysriski on monessa EU-maassa moninkertainen yhdessä toisen aikuisen kanssa asuviin verrattuna.

Yksinasuvien muita korkeampi köyhyysriski näkyy osaltaan myös naisten miehiä suurempana köyhyysriskinä eläkeiässä (kuvio 6.5). Koska naiset elävät keskimäärin miehiä pitempään ja lisäksi avioituvat usein itseään vanhemman miehen kanssa, on naisten yksinasuminen eläkeiässä selvästi miehiä yleisempää (Ahonen 2014). Esimerkiksi Suomessa ja Ruotsissa kaksi kolmesta 75 vuotta täyttäneestä naisesta asuu yhden aikuisen taloudessa, kun saman ikäluokan miehistä asuu yksin Suomessa vain joka neljäs ja Ruotsissa joka kolmas. Toisaal-

ta esimerkiksi monessa Etelä-Euroopan maassa, jossa sukupuolten väliset köyhyysriskierot ovat pienet, naisten yksinasuminen on selvästi vähäisempää, vaikka toki näissäkin maissa yksinasuminen on tässä ikäluokassa lähinnä naisten ilmiö. (Ahonen 2014; 2011.)

Sukupuolten väliset köyhyysriskierot vaihtelevat maittain, mutta pääsääntöisesti naisten köyhyysriski on miehiä suurempi. Suomessa eläkeikäisten naisten tuloköyhyysriski on vajaa kaksinkertainen miehiin nähden (kuvio 6.5). Sukupuolten väliset erot ovat Suomessa hieman tasoittuneet viime vuosien aikana. Tämä voi selittyä viime vuosina eläkkeelle siirtyneiden naisten aiempaa korkeammalla eläketasolla ja naisten yksinasumisen vähentymisellä (Martikainen ym. 2016) sekä sillä, että koko väestön mediaanitulo ja sitä myöten köyhyysriskiraja on pysynyt melko samalla tasolla viime vuosina talouden taantuman takia. Tämä on parantanut eläkeikäisen väestön suhteellista asemaa työikäisiin nähden erityisesti naisten osalta. Suomalaisten eläkeläismiesten ja -naisten sijoittumisesta tulojakaumaan löytyy enemmän tietoa Rantalan ja Riihelän (2016) tutkimuksesta.

75 vuotta täyttäneiden köyhyysriski on suuressa osassa EU-maista korkeampi kuin nuorempien, 65–74-vuotiaiden köyhyysriski. Erityisen suuret erot näiden kahden ikäryhmän välillä ovat Suomessa ja Ruotsissa, joissa 75 vuotta täyttäneistä liki joka neljäs eli köyhyysriskirajan alla, kun tätä nuoremmissa näin eli joka kymmenes. Ikääntyneimpien korkeampi köyhyysriski selittyy paitsi 75 vuotta täyttäneiden keskimäärin matalammilla eläketasoilla myös sillä, että ikäryhmässä on naisten pitemmän eliniän takia suhteessa enemmän yksinasuvia naisia.

Vakava aineellinen puute vähäistä ja vähentynyt edelleen Suomessa

Edellä tarkasteltiin pienituloisuutta ja köyhyyttä suhteessa väestön mediaanituloihin. Köyhyyttä voidaan mitata myös elinolopohjaisten määreiden, kuten aineellista puutetta kuvaavan mittarin, kautta. Aineellinen puute on myös mukana Eurooppa 2020 -strategian yhtenä mittarina tuloköyhyyden ohella.

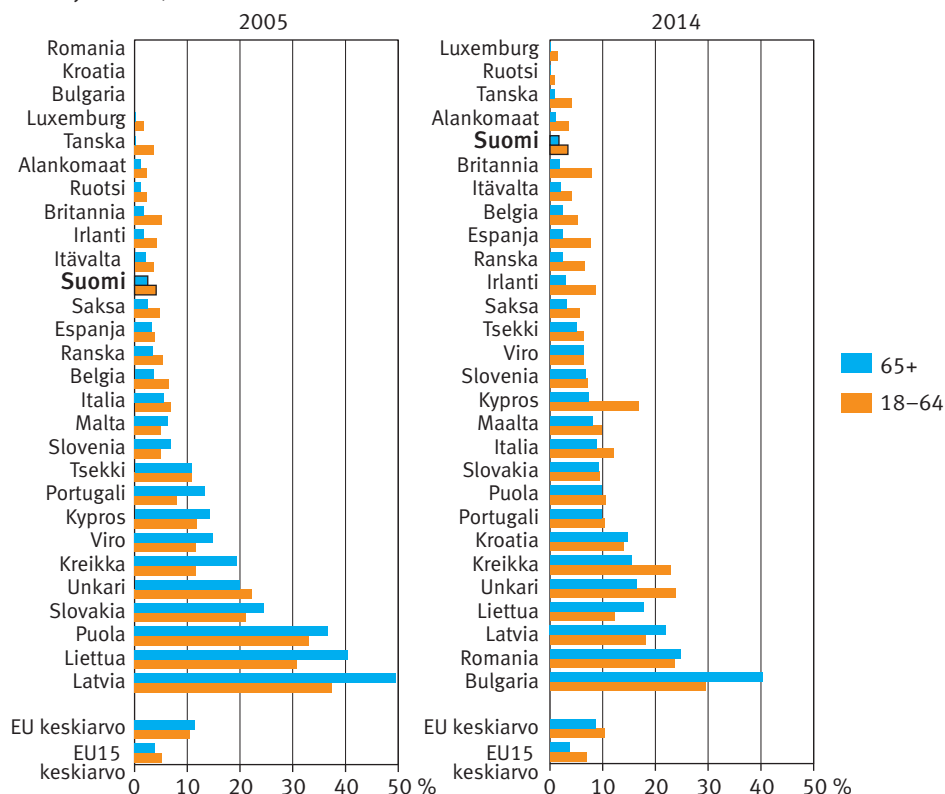
Aineellista puutetta kuvaava indikaattori sisältää yhdeksän asiaa, joista vähintään neljässä puutetta kokeva kotitalous luokitellaan kohtaavan vakavaa aineellista puutetta. Vakavasti aineellisessa puutteessa eläviksi luetaan ne henkilöt, joilla neljä seuraavista kriteereistä täyttyy: henkilöllä ei ole varaa puheliimeen, pesukoneeseen, autoon, väritelevisioon, viikon lomaan kodin ulkopuolella, säännölliseen liha- tai kala-ateriaan, kodin lämpimänä pitämiseen tai yllättäviin isohkoihin laskuihin tai hänellä on maksuhäiriöitä.

Vakavan aineellisen puutteen kokemukset vaihtelevat maittain (kuvio 6.6).

Muutamaa EU:n uutta jäsenmaata lukuun ottamatta vakava aineellinen puute koski vuonna 2014 työikäistä väestöä eläkeikäisiä useammin. Vakavaa materiaalista puutetta ilmeni useimmin EU:n uusissa jäsenmaissa (Bulgaria, Romania ja Latvia), jossa sitä koki vuonna 2014 useampi kuin joka viides eläkeikäinen. Länsi-Euroopan maissa sekä Pohjoismaissa vakavaa aineellista puutetta koetaan harvoin ja erityisen harvoin sitä kokevat eläkeikäiset. Suomessa vakavaa aineellista puutetta kokee vain pari prosenttia eläke- ja työikäisestä väestöstä.

Kuvio 6.6.

Eläkeikäisten (65+) ja työikäisten (18–64) kokema vakava aineellinen puute vuosina 2005 ja 2014, %.

EU keskiarvo: Kunkin ajankohdan EU-jäsenmaiden keskiarvo.

EU15 keskiarvo: Ennen vuoden 2004 laajentumiskierrosta EU-jäsenmaiden keskiarvo.

Lähde: Eurostat.

Vakavan aineellisen puutteen kokemukset ovat vähentyneet vajaassa kymmenessä vuodessa eniten niissä EU-maissa, joissa aineellisen puutteen kokemukset olivat vuonna 2005 yleisimpiä. Monessa maassa erityisesti eläkeikäinen vä-

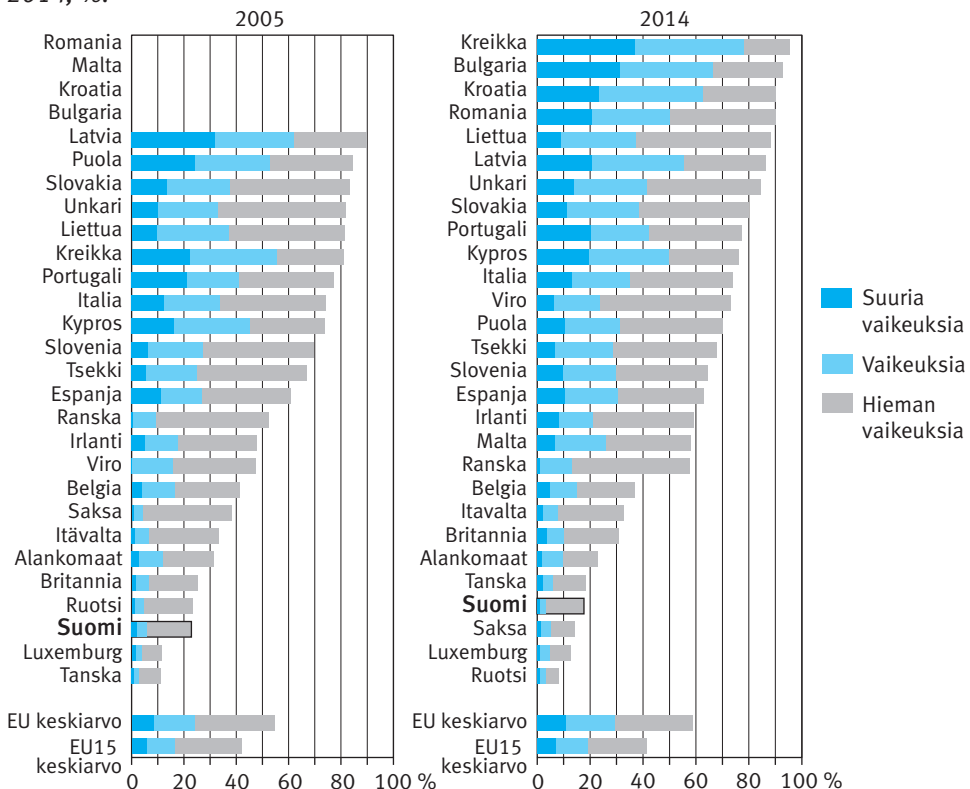
estö koki vakavaa aineellista puutetta aiempaa vähemmän vuonna 2014. Vuoteen 2005 verrattuna aineellisen puutteen kokeminen onkin painottunut entistä useammin työikäiseen väestöön.

Suomessa koetaan vain vähän toimeentulovaikeuksia

Köyhyyttä ja toimeentuloa voidaan mitata myös toimeentulokokemusten kautta. Kuten edellä aineellisen puutteen osalta ilmeni, myös se, miten eläkeikäiset oman toimeentulonsa arvioivat, eroaa maittain suuresti (kuvio 6.7). Pohjoismaissa sekä Länsi-Euroopan maissa toimeentulovaikeuksia koetaan EU-maista vähiten ja nekin vaikeudet ovat yleensä lieviä. Sen sijaan monessa Itä- ja Etelä-Euroopan maassa suurimmalla osalla vanhuuseläkeikäisistä on toimeentulovaikeuksia ja vaikeudet ovat myös useammin vakavampia kuin Pohjoismaissa ja Länsi-Euroopan maissa.

Kuvio 6.7.

Toimeentulovaikeuksia kokevien eläkeikäisten (65+) kotitaloudet vuosina 2005 ja 2014, %.

Lähde: EU-SILC UDB 2014, omat laskelmat.

Toimeentulokokemuksilla mitattuna EU-maiden tilanne näyttää melko samantyyppiseltä vuosina 2005 ja 2014. Muutamassa maassa toimeentulovaikeudet ovat näiden kahden tarkasteluvuoden välillä korostuneet. Näin on käynyt talousvaikeuksien kanssa kamppailevassa Kreikassa, jossa toimeentulovaikeuksia koki vuonna 2014 jopa 95 prosenttia eläkeikäisten kotitalouksista ja ne olivat suurella osalla lisäksi vakavia. Ruotsissa sitä vastoin toimeentulovaikeudet ovat entisestään vähentyneet ja maassa koettiin vuonna 2014 EU-maista vähiten toimeentulovaikeuksia ja suurella osalla ne olivat lieviä. Myös Suomessa toimeentulovaikeuksia kokevien osuus on pienentynyt. Vuonna 2014 toimeentulovaikeuksia koki 18 prosenttia suomalaisista eläkeikäisistä. Suurimmalla osalla toimeentulovaikeudet olivat lieviä.

Edellä on kuvattu eläkeikäisten kokemien toimeentulovaikeuksien yleisyyttä maakohtaisesti. Toimeentulokokemukset ovat yhteydessä myös tiettyihin yksilöitä ja maiden elintasoja kuvaaviin tekijöihin. Koettua taloudellista hyvinvointia 31 Euroopan maassa käsittelevän tutkimuksen (Palomäki 2016) mukaan naiset ja yksinasuvat kokevat enemmän toimeentulovaikeuksia, mutta pienituloisuus, matala koulutustaso ja huonoksi koettu terveys heikentävät eläkeläisten toimeentulokokemuksia kuitenkin vielä näitä enemmän. Kun eläkeläisten keskimääräinen tulotaso kussakin Euroopan maassa otettiin huomioon, osoittautui, että muutoin ominaisuuksiltaan samankaltaiset eläkeläiset kokevat toimeentulonsa useammin vaikeaksi sellaisissa maissa, joissa eläkeläisten tulot ovat verrattain korkeat. Matalamman tulotason maissa toimeentulo koettiin vastaavasti helpommaksi. Selitystä ilmiölle ei ole, mutta tulokset viittaavat siihen, että eläkeläiset vertaavat omaa toimeentuloansa muiden maassa asuvien eläkeläisten toimeentuloon. Asuminen maassa, jossa eläkeläisten keskimääräinen tulotaso on korkea, saattaa esimerkiksi lisätä kulutustoiveita ja siten vaikuttaa heikentävästi kokemukseen omasta toimeentulosta.

Suhteellinen tuloköyhyysriski ei ole suorassa yhteydessä aineelliseen puutteeseen ja toimeentulokokemuksiin

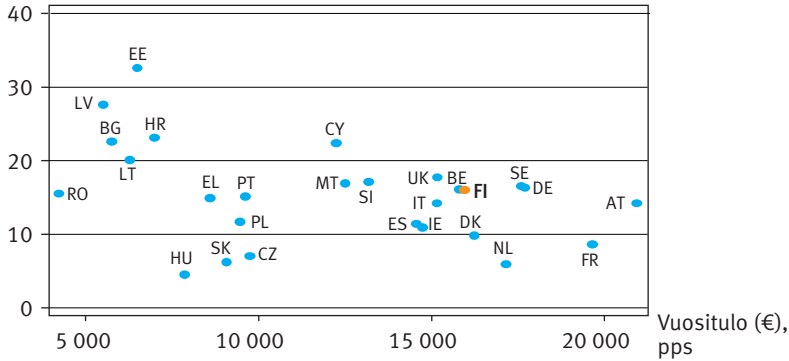
Edellä tarkasteltiin eläkeikäisten köyhyyttä ja tuloja eri tavoin. Lopuksi katsotaan, minkälaisen kuvan eri köyhyysmittarit eläkeikäisten köyhyydestä antavat paitsi toisiinsa nähden myös suhteessa eläkeikäisten keskimääräiseen tulotasoon.

Ostovoima näyttää vastaavan hyvin aineelliseen puutteeseen ja kokemukselliseen köyhyyteen perustuvia mittareita: eläkeikäiset kokevat sekä aineellista puutetta että toimeentulovaikeuksia useimmin maissa, joissa myös eläkeikäis-

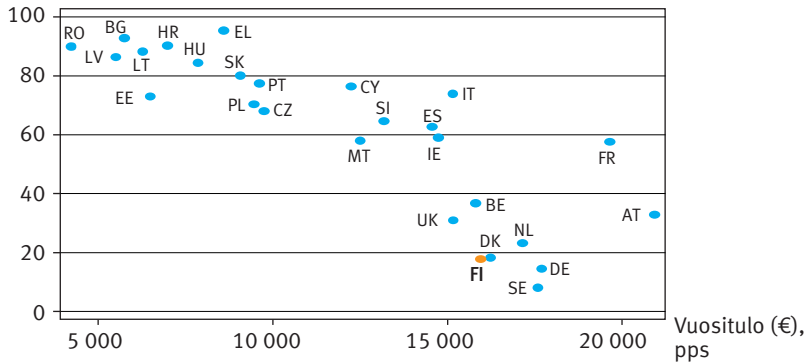
Kuvio 6.8.

Ostovoiman yhteys eläkeikäisten (65+) tuloköyhyysriskiin sekä vakavan aineellisen puutteen ja toimeentulovaikeuksien kokemiseen vuonna 2014. Luvut ovat maakohtaisia keskiarvoja.

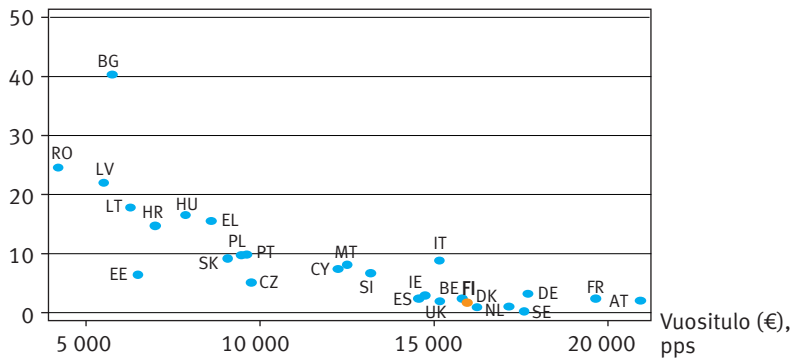
Köyhyysriskirajan (60) alla, %

Toimeentulovaikeuksia, %

Vakava aineellinen puute, %

Luxemburg on jätetty pois kuvioista 6.8–6.10 sen poikkeavan korkean ostovoiman takia.

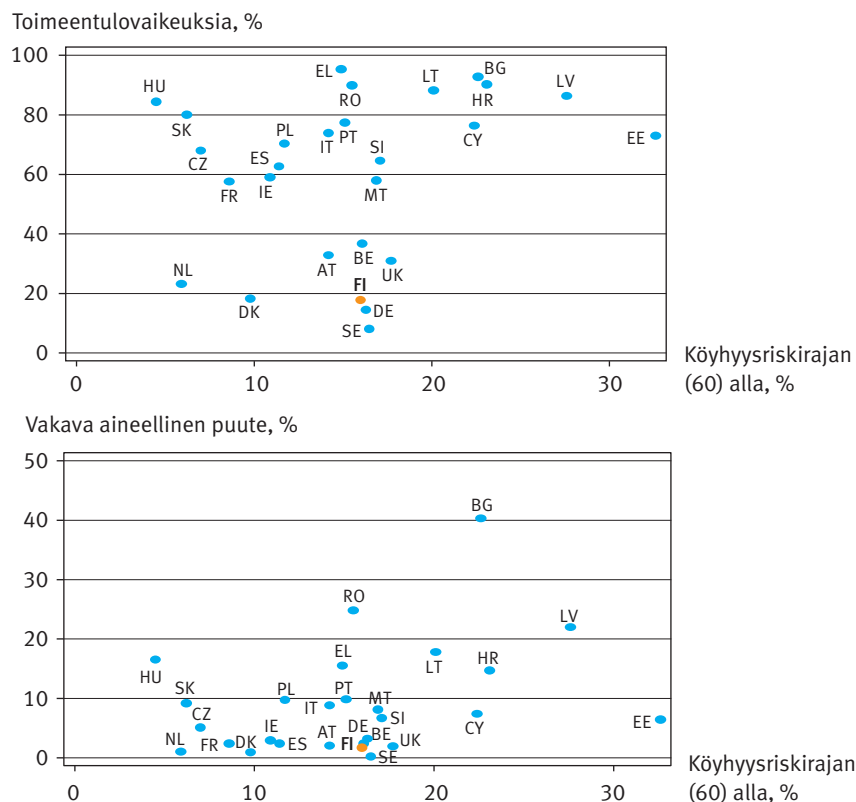
Lähde: EU-SILC UDB 2014, omat laskelmat.

ten ostovoima on matala. Sen sijaan suhteellisen tuloköyhyysriskin ja ostovoiman välillä ei ole selvää yhteyttä, vaan köyhyysriski voi (60 % määritelmällä) olla matala maissa, joissa ostovoima on keskitasoa selvästi heikompi (esimerkiksi Unkari ja Slovakia) (kuvio 6.8).

Aineelliseen puutteeseen ja kokemukseen perustuvat mittarit eivät välttämättä anna samaa kuvaa köyhyydestä kuin tuloköyhyysmittari (kuvio 6.9). Esimerkiksi monessa Itä-Euroopan maassa varsin harva eläkeikäinen elää suhteellisen tuloköyhyysriskirajan alapuolella, mutta moni näyttää kohtaavan aineellista puutetta sekä kokee toimeentulonsa vaikeaksi, kun sitä heiltä kysytään. Vastaavasti monessa Länsi-Euroopan maassa eläkeikäisten suhteellinen tuloköyhyysriski voi olla korkea, mutta aineellista puutetta kuvaava ja kokemuseräinen tarkastelu kohentavat toimeentulokuvaa huomattavasti.

Kuvio 6.9.

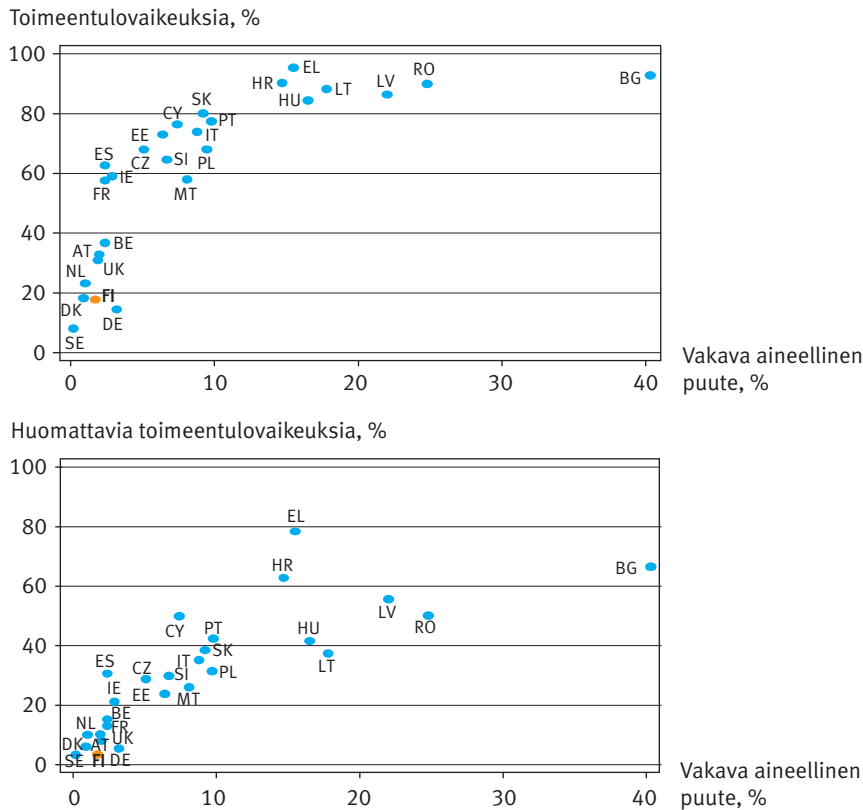
Suhteellisen tuloköyhyysriskin yhteys eläkeikäisten (65+) kokemiin toimeentulovaikeuksiin ja aineelliseen puutteeseen vuonna 2014. Luvut ovat maakohtaisia keskiarvoja.

Aineellisen puutteen ja toimeentulokokemusten mittarit vaikuttavat antavan samansuuntaisia tuloksia keskenään (kuvio 6.10). Aineellista puutetta kuvaava mittari korreloi kokemusperäisen toimeentulon kanssa erityisen hyvin silloin, kun rajataan toimeentulovaikkeudet huomattaviin. Neljään kriteeriin perustuva aineellinen puute vaikuttaa siten kuvaavan melko vakavia toimeentulovaikkeuksia.

Kuvio 6.10.

Vakavan aineellisen puutteen yhteys eläkeikäisten (65+) kokemiin toimeentulovaikkeuksiin vuonna 2014. Luvut ovat maakohtaisia keskiarvoja.

Lähde: EU-SILC UDB 2014, omat laskelmat.

Tarkastelujen perusteella suhteelliseen 60 prosentin pienituloisuusrajaan perustuva köyhyysriskiaste, jota usein käytetään köyhyyden mittarina, ei vastaa kuvaa, jonka aineellisen puutteen ja kokemusten mittarit antavat eläkeikäisten köyhyydestä. Euroopan maissa eläkeikäisten pienituloisuus ilmenee eri tavoin ja siksi eläkkeiden riittävyyttä on hyvä tutkia monesta näkökulmasta.

6.5 Yhteenveto

Eläkeikäisten tulojen ja köyhyyden monipuolinen tarkastelu osoittaa, että eläkeikäisten taloudellisessa hyvinvoinnissa on suuria eroja Euroopassa. Vauras läntinen Eurooppa, johon myös Pohjoismaat kuuluvat, erottuu tuloilla ja niiden ostovoimalla sekä aineellisella ja kokemusperäisellä hyvinvoinnilla mitattuna selvästi EU:n uusista itä- ja keskieuropalaisista jäsenmaista. Myös Etelä-Euroopan eläkeikäisten toimeentulo on yleisesti ottaen muuta Eurooppaa heikompaa. Yksittäisten maiden tilannetta lukuun ottamatta tässä yleiskuvassa ei ole tapahtunut merkittävää muutosta 2000-luvulla.

Vaikka eri maaryhmien ja yksittäisten EU-maiden välillä esiintyykin suurta vaihtelua, eläkeikäisten väliset tuloerot ovat pysyneet suhteellisen vakaina viime vuosikymmenen aikana. Työikäisten väliset tuloerot ovat sen sijaan hieman kasvaneet. Maissa, joissa eläke- ja työikäisten väliset tuloerot ovat suurimpia, myös köyhyysriskirajan alla elävien eläkeikäisten osuus on suuri. Tarkastelujakson aikana eläkeikäisten suhteellinen tuloköyhyys on vähentynyt Euroopassa, kun taas työikäisen väestön tuloköyhyys on kasvanut useissa maissa. Kaikissa EU-maissa iäkkäimpiin, yksinasuviin ja naisiin kohdistuu suurin köyhyysriski. Tämä johtuu yhtäältä siitä, että naisten työurat ja ansiotaso ja siten eläkekertymä ovat keskimäärin pienemmät kuin miehillä. Toisaalta naisten elinikä on keskimäärin miehiä pitempi. Siten myös heidän osuutensa yksinasuvien vanhusten joukossa on miehiä suurempi.

Myös aineellisen puutteen yleisyys vaihtelee suuresti maittain. Osassa EU:n uusia jäsenmaita materiaalista puutetta koetaan usein ja eläkeläiset kokevat sitä työikäistä väestöä useammin. Pohjois- ja Länsi-Euroopan maissa aineellista puutetta sen sijaan koetaan eläkeikäisten keskuudessa harvoin. Mitä korkeampi ostovoima on, sitä harvinaisempaa on aineellisen puutteen kokeminen. Yhtälailla toimeentulovaikeuksia kokee Pohjois- ja Länsi-Euroopan maissa vain harva eläkeikäinen, kun taas Itä- ja Etelä-Euroopassa tämä on huomattavasti yleisempää.

Eurooppalaisessa vertailussa suomalaisten eläkeikäisten toimeentulo on lähes kaikilla mittareilla mitattuna edelleen keskitasoa. Eläkeikäisten ostovoima on viime vuosikymmenellä parantunut ja on hieman EU:n keskiarvoa korkeampi. Samoin eläkeikäisten suhteellinen tuloasema verrattuna työikäiseen väestöön on parantunut, joskin erot ovat edelleen eurooppalaista keskitasoa suuremmat. Kuitenkin sekä työikäisten että varsinkin eläkeikäisten keskinäiset tuloerot ovat Suomessa EU-maiden keskivertoa matalammat. Vakavaa aineellista puutetta tai toimeentulovaikeuksia kokee Suomessa vain hyvin harva eläkeikäinen.

Vaikka suhteellinen köyhyysriski onkin Suomessa lähellä EU:n keskiarvoa, erityisesti ikäryhmien vanhimpien, naisten ja yksinelävien, köyhyysriski on korkea. Toisaalta etenkin sukupuolten väliset köyhyysriskierot ovat pienentyneet Suomessa viime vuosina (vrt. Rantala & Riihelä 2016). Aineellisen puutteen ja toimeentulovaikeuksien kokemusten vähäisyys kertoo Suomen eläkeikäisten hyvästä asemasta verrattuna moneen muuhun Euroopan maahan.

Vaikka suhteellista tuloköyhyyttä käytetään vertailuissa usein pienituloisuuden mittarina, se ei anna kattavaa kuvaa eläkeikäisten todellisuudessa kokemasta toimeentulosta Euroopassa, vaan kuvaa enemmänkin tulojen jakautumista kunkin maan sisällä. Toimeentulon kokonaisvaltaiseen arviointiin tarvitaan siten useampia ulottuvuuksia mittaavia indikaattoreita. Aineelliseen puutteeseen ja kokemukseen perustuvat mittarit täydentävät hyvin pienituloisuustarkastelua. Kaikki mittarit huomioiden suomalaisten eläkeikäisten taloudellinen asema on keskimääräistä EU-tasoa parempi.

Lähteet

Ahonen, K. (2011) Eläkeikäisten toimeentulo eurooppalaisessa vertailussa. Teoksessa Kautto, M. (toim.) Eläkkeet ja eläkkeensaajien toimeentulo 2000–2010. Eläketurvakeskuksen raportteja 04/2011. Eläketurvakeskus: Helsinki.

Ahonen, K. (2014) Yksin asuva eläkeläisnainen muita köyhempi. Työeläke 5/2014: 10–11.

Ahonen, K. & Bach-Othman, J. (2009) Vanhuusköyhyyden jäljillä – kotitalouden rakenteen merkitys sukupuolten välisiin köyhyysriskieroihin kahdeksassa EU-maassa. Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita 2009:8. Eläketurvakeskus: Helsinki.

Esping-Andersen, G. (1990) The Three Worlds of Welfare Capitalism. Princeton University Press: Princeton.

Esping-Andersen, G. & Walter, K. (1984) Social Policy as Class Politics in Post-War Capitalism. Scandinavia, Austria, and Germany. Teoksessa Goldthorpe, J. H. (toim.) Order and Conflict in Contemporary Capitalism. Clarendon Press: Oxford, 179–208.

Euroopan komissio (2010) Green Paper towards adequate, sustainable and safe European pension systems. SEC(2010)830. Euroopan komissio: Brysseli.

Euroopan komissio (2012) White Paper. An Agenda for Adequate, Safe and Sustainable Pensions. SWD(2012) 8 final. Euroopan komissio: Brysseli.

Euroopan komissio (2015) The 2015 Pension Adequacy Report: current and future income adequacy in old age in the EU. Euroopan komissio: Brysseli.

EUROSTAT datapankki. Viitattu 8.9.2016. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Kangas, O. & Ritakallio, V.-M. (2008) Köyhyyden mittaustavat, sosiaaliturvan riittävyys ja köyhyyden yleisyys Suomessa. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 61. Kela: Helsinki.

Marshall, T. H. (1965) Social Policy. Hutchinson: London.

Martikainen, P. & Murphy, M. & Moustgaard, H. & Mikkonen, J. (2016) Changes in the household structure of the Finnish elderly by age, sex and educational attainment in 1987–2035. Kela Working papers 88/2016. Kela: Helsinki.

OECD (2008) Growing unequal. OECD: Pariisi.

OECD (2015) Pensions at a Glance. OECD: Pariisi.

Palomäki, L.-M. (2016) Reference groups and pensioners' subjective economic well-being in Europe. Social Indicators Research First Online: 12 February 2016: 1–17.

Rantala, J. & Riihelä, M. (2016) Eläkeläisnaisten ja -miesten toimeentuloerot vuosina 1995–2013. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 01/2016. Eläketurvakeskus: Helsinki.

Ringen, S. (1987) The Possibility of Politics. Clarendon Press: Oxford.

Scruggs, L. & Jahn, D. & Kuitto, K. (2014) Comparative Welfare Entitlements Dataset 2. Version 2014-03. University of Connecticut/University of Greifswald: Storrs/Greifswald.

Smeeding, T. & Sandström, S. (2005) Poverty and Income Maintenance in Old Age: A Cross-National View of Low Income Older Women. Feminist Economics 11(2): 163–198.

ELÄKETURVAKESKUKSEN
TUTKIMUKSIA

Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo 1995–2015

Tutkimuksessa tarkastellaan monipuolisesti eläkeläisten toimeentuloa ja sen kehitystä vuodesta 1995 vuoteen 2015. Toimeentuloa tutkitaan eläkkeiden tason, käytettävissä olevien tulojen, kulutuksen, varallisuuden, toimeentulokokemusten ja aineellisen puutteen kautta. Tutkimus tarjoaa tietoa paitsi eläketurvaa koskevalle päätöksenteolle ja julkiselle keskustelulle myös laajemmalle hyvinvointitutkimukselle.

ELÄKETURVAKESKUKSEN TUTKIMUKSIA

Eläketurvakeskus on lakisääteinen työeläketurvan kehittäjä, asiantuntija ja yhteisten palvelujen tuottaja. Tutkimuksia-sarjassa julkaistaan tutkimuksellisia lähtökohdista tehtyjä ja tieteelliset kriteerit täyttäviä tutkimuksia eläketurvaan ja eläkejärjestelmiin liittyvistä aiheista.

Eläketurvakeskus
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN